RICHARD ROHT

KITSAD PIIRID

Ü/K „ILUKIRJANDUS JA KUNST"

RICHARD ROHT

KITSAD PIIRID

RICHARD ROHT

KITSAD PIIRID

VALITUD NOVELLID

RK
„ILUKIRJANDUS JA KUNST"
TALLINN 1946

VIIMNE KEVAD

1

See kevad oli imelik.

Juba mitu aastat ei maganud Juhan enam nii kui nooremad inimesed: ta läks õhtul vara, talviti kell kuus, seitse, suviti üheksa, kümme voodi, ja magas esiteks raskesti kaks-kolm tundi. Siis aga ärkas ta harilikult ja oli kaks-kolm, mõnikord kolm-neli tundi järjest ilma uneta, et siis vaevalt veerandtunniks sõba silmale saada ja „reevähtädä", mille järel tuli uus valvamine.

Iseäranis oli säärane seisukord tavaliseks saanud pärast naise surma.

Pärast naise surma oli Juhan üldse äkki muutunud. Ta oli äkki vananenud ka vaimu poolest, kuna ta seda enne ainult aastate poolest oli olnud. Ja ta juuksed olid ruttu halliks läinud, kehasse ning näkku olid ilmunud vanainimese liigutused ja jooned, silmadesse aga vanaduse tasadus ja viimistlemine.

Nüüd kõndis Juhan nii nagu teisedki vanakesed, pikkamisi jalgadega maad kobades ja katsudes, ta jutt oli endise kärme ja kähvaka asemel muutunud pikaldaseks, nagu järelemõtlikuks, täis seletamatuid pause, millest polnud võimalik aru saada, kas nad olid jutukaal või mõttepuudus.

Öösiti, kui Juhan neil unetuil tundidel üksi oli, hakkas elu talle ikka imelikumana ja imelikumana paistma, ja tänavu kevadel oli see tundmus oma haripunktile jõudnud.

Mis see oli? Mõnikord oskas ta seda küsimust ka ise endale esitada, kui kesk pimedat ööd vana seinakella pomm laksatades põrandale kukkus ja Juhan nõtrusest värisevail käsil suitsulambi külge tuld süütas, et kellanööri üles tõmmata. Siis läks ta voodi ja imestas, millest see küll tuleb, et ta nüüd tihti unustab kella üles tõmbamata, kuna vanasti, kui kadunuke veel elas, seda iial ette ei tulnud.

Ehk siis äratas teda keskööl väikesest lühikesest reevähtusest lehm Maasiku ammumine ja lamba kaeblik-kutsuv määgimine ning ta mõtles, et seda varem iial ei olnud, et lehm ja lammas keskööl häält tegid. Ja ta mõtles tükk aega vaikuses ning seinakella tiksumises sellest ja oli omaette üllatatud elu imelikuks-minemisest, kuni talle korraga mõte tärkas, et kunas, jah, ta viimast korda lehmale-lambale süüa andis? See mõte võttis teda jälle oma valda ja talle näis veider: inimene ei tea, millal ta loomale süüa andis! Ta pahandas mõnikord enesega sellepärast, mõnikord läksid ta silmad pimeduses nagu naerukile selle üle — oi, oi, vanas olõd jäänü! Aga otsa peale ta ei saanud.

Ta kobis voodist välja, tegi tuld ja vaatas kella, — see vana elavaks olevuseks muutunud rändaja näitas pool kaks, väike osuti oli suure roosi sees, kuna suur hulkus kuskil all „värjismenite" keskel.

Juhan tõmbas saapakotad jalga, kasukatordi selga, pani läkiläki pähe ja tätsas õue. Õues oli vaikne, nii vaikne, et võis kuulda, kuidas kuskil väike lumesulamise oja õhukese jääkoore all surisedes üle õue jooksis. Vanad lumehanged heitsid helehallikat kuma poolpimedasse öösse ja öökülmas veidi kräbustunud kõnts krobises jalgade all. Ning äkki pistis kuu oma serva imelikukujulise pilve tagant välja.

Juhan vaatas ümber, — elu oli veider, oli peaaegu kohutav, kui Juhanile veel miski kohutav oleks võinud olla.

Aga ei, Juhanit ei kohutanud enam miski. Isegi kui vana

ise — see sarviline — talle õues äkki ette oleks astunud. Ei, Juhani hing oli nagu mingis fataalses väsimuses selge ja puhas kui pühakul: kurat oleks jõuetu teda kohutama. Ainuke, mis Juhan ehk oleks teinud, ta oleks vanale mõne haavava nalja öelnud või oleks talle hõiganud nagu seale, kes tee peal ette tuleb: uitsuh!

Nii ligines kevad ikka rohkem ja rohkem.

Põllud läksid lumest puhtaks, esimene soe päike pani lõokesed oma virvenduses lõõritama ja musträstad istusid Juhani hüti kõrval kuuse otsas oma torbiku juures ja vilistasid niisuguse häälega, nagu oleks neil tõesti ainult vilistada kõige peale siinses maailmas.

Juhan soojendas end päikese paistel moldri peal, aga rohkem ta enam midagi ette ei võtnud. Tuli Tsilga peremees vaatama, kuhu see Juhan tänavu kevadel jäänud, et hobust ei tule otsima maalapi harimiseks: Juhan oli veel läinud suvel kaunis kena niitja ja heinaajal on inimest hädasti vaja.

Tsilga peremees istus moldri peal Juhani kõrval ja ajas juttu, ainiti teraselt Juhani otsa vaadates.

„Ah, hobõst vaih?" küsib Juhan nagu läbi ääretu suurte mõtete, mida ainult tema mõistab. „Jah, jah, kuis'sa muido saad, vaja minnä kaija. Näed, tan nakas jo kevväi tulõma, leiba iks um vaja. Kuis'sa muido saad."

„Mis tan viil nakas," vastab Tsilga peremees. „Kevväi jo ammu käehn. Maa' jo egäl puul künt."

„Tuu um õigõ jah," vastab Juhan, kuid ta toonis ja poosis ei ole õiget kokkukõla ta sõnadega. „Tan iks vaja kaija. Kuis'sa muido saad."

„Kunas sa tulõd sõs?" küsib Tsilga peremees üles tõustes. „Ülehummõn umma hobõsõ prii. Tulõ no sõs häste varra perrä, sõs saad õdagus är lõpõtada."

Juhan tõuseb ka üles ja koputab piipu vastu seina.

„Tuu um õigõ jah, küll ma no sõs tulõ."

Kuid ei mingit huvi asja vastu, ainult masinlik kätteõpitud jutujätkamine. Ja õuevärava juures näitab Juhan nagu laps rästakasti poole, mille kõrval rästas parajasti kõige peale lustiliselt vilistab, ja seletab, mingi nõrk õnnelik naeratus näol:

„Purõliva tõsõ eelä katõkõsõ torbi mulgu iin, niu sulõ lindsiva, — tõnõ es taha tõist ja tõnõ tõist inne sisse laskõ. Ka nüüd jo ärki lepnü. Jah, tuu um, kuis'sa muido saad."

Tsilga peremees aga läheb koju ja seletab lõunalauas:

„Vanas om jo väega jäänü Juhan. Nakas tõnõ vist kuulma. Saa'a taast tinavaesta inäp niitjät."

Ja paari päeva pärast tuleb Tsilga sulane kahe hobusega ja künnab Juhani põllulapid üles. Juhan seisab peenral ja imestab millegi üle: mis see tähendab, et ta ise ei künna? Kuidas, ta pidi ju Tsilgale minema hobuse järele. Miks ta ei läinud? Imelik, imelik, näed ometi, „vanas olõ jäänü, ei püsü ummõt midägi inäp meelen".

Ja ta ütleb sulasele, et ta ise tahab künda.

„Lasõ no olla," vastab sulane. „Ma ess tii taa är, tan olõ'õi jummal tiid inäp kuipallo. Kae ma panni sullõ sinna tarõ mano pingi pääle pudrukausi, perenainõ saatsõ, või om seen. Küll sa no vast suvõ poolõ viil praavut."

Juhan läheb pikkamisi hüti poole ja mõtleb, mõtleb jumal teab mis kõik kokku. Aga kõik on nii imelik, nii kena. Ja tal ei ole hirmu, ei, tal on peaaegu hea olla, ta keha oleks nagu kergemaks saanud; ta ei tunne, kuidas astub või istub, ta on nagu suur laps.

Öösiti ei maga ta nüüd peaaegu sugugi, või õigemini — kogu öö viibib ta mingis poolunes, magusas rammetuses, unenägudes ja nägemustes, mis pooleldi unes, pooleldi ilmsi. Vaevaga söödab ta veel lehma ja lammast, ise nendega kogu aeg juttu ajades, nende eest hoolitsedes kui laste eest. Vaevaga lüpsab Maasiku ja valab endale piima

kaussi. Leiba ta enam ei küpseta, seda tuleb ja teeb Kriuka Mai, Kriuka Kusta, Juhani naabri, ema soo pealt. Külas on hütnikkude keskel jutt laiali läinud, et Aida Juhan hakkab surema. See on uus suur päevasündmus ja äratab kõigi huvi. Pühapäeviti tulevad naised kaussidega, kus sees pudrud, koogid, kohupiim, panevad kausid lauale ja vaatavad kogu aeg Juhanile teraselt ja armsasti otsa.

„Kas om no kadonukõsõst ka viil kahjo?" küsivad nad Juhanilt. „Tä olõs no küll viil sinno pasnü ja pasäldanu, ku olõs elänü. Är kuuli tõnõ väega äkki."

„Är kuuli jah, kadonukõnõ," vastab Juhan ja tunneb ise, kuidas ta palet mööda midagi märga alla jookseb, ja ei saa aru, miks ta nutab.

„Ei olõ midägi," trööstivad naised. „Tä jo sul sääl nüüd iihn, mis sul viga koolda. Nüüd teil nigu kokkosaamine sääl."

„Tuu um õigõ jah," vastab Juhan asjalikult, kuigi silmavesi tal üle näo edasi jookseb. „Ega tä kohegi ei jää, ütte iks saami."

Ning ühel ööl oli Juhanil selgem unenägu kui muidu. Ta sai vaevalt reevähtada, kui kadunuke tema voodi peatsisse tuli, seisatas natuke ja tõmbas siis käega; vaikis teine ise, silmad nii tõsised ja nägu asjalik, — ja tõmbas käega, nagu kutsus.

Juhan karjatas läbi une ja ärkas ning sai aru, et oli und näinud. Ta jäi liikumatult voodis lamama. Pea oli tal äkki selgeks läinud ja mõistus töötas nagu ennegi, ainult jõuetu tundis ta end olevat.

„Surm nakas vist tulõma," mõtles ta ka ise nüüd selgesti ja tundis selle mõtte juures magusat rahuldust.

Ta tõusis voodi servale istuli ja vaatas välja. Väljas oli valge kevadine öö. Pedajad akna taga seisid imelikus virvendavas poolvalguses kui vaimud ja nende tüved olid

ühelt poolt valgustatud, teiselt poolt varjus. Kaugelt Haabjärve poolt kostis läbi lahtise aknapilu ööbiku laksutamine ja tuuleõhk tõi kuskilt õitseva toominga lõhna.

Juhan tõusis üles, läks välja, istus moldri servale ja hakkas mõtlema. Ta mõtted olid aga nüüd teistsugused kui muidu viimasel ajal.

Ta mäletas oma noorust, lapsepõlve-päevi. Kõik oli äkki tulnud nii selgesti ta meelde, — kuidas ta karjas käis, kuidas õitsiline oli ja mõisas teopoiss. Siis, kuidas ta kadunud Annõga tuttavaks sai ja pulmi pidas. Siis tööd ja talitused ühes, lapsed, mured ja rõõmud, — kõik see tuli kui magus virvendus, ja südamel oli hea, rahulik ja kurb. Ning iseäranis hea oli, et naine end oli näidanud ja teda kutsunud, et, tähendab, nad pidid jälle kokku saama ja — kes teab — jälle üheskoos otsast peale algama.

Ööbik laksutas, toomingad lõhnasid, agu punetas kaugel Haabjärve taga ja Juhan põletas oma elule viimast ohvrituld.

Ainult lapsed, — tuli tal äkki valus tarvidus millegi järele, mida ta peaaegu kunagi seni polnud tundnud.

Ta tahtis, et praegu tal istuks keegi siin kõrval, kes tema käe alt ellu läinud, ja vaataks ühes temaga kevadisse öösse, mingisugusesse tulevikku elu ja surma taha.

Kus on nad nüüd kõik? Kaarli, Kusta, Jaan, Liine, Annä ja teised. Kirja pole enam mitu aastat keegi saatnud. Elavad nad veel? Lapsed! Kes ühes lauas istunud tema leiba söönud ja siis läinud ellu, et iseseisvalt elada.

Juhan ohkab üles tõustes ja kobib hütti tagasi. Kuid voodi heites tuleb talle mõte, mis ta jälle rahulikuks, õnnelikuks, peaaegu lapseks teeb: ta läheb oma naist vaatama, oma Annõ-kadunukest. Ta läheb, istub tema haual ja küsib tema käest nõu. See mõte on talle imemagus ja ta uinub koidu eel veel korraks lühikesse unenägudeta reevängusse.

2

Kolmanda päeva hommikul algas Juhan reisi.

Ta oli küll nõrk säärase pika tee jaoks, aga ta tahtmine oli hea: liha oli nõder, kuid vaim oli vahva. Ja Juhan lootis oma vaimu peale. Kui ta jalad teda oleksid viinud, ta oleks jooksnud. Kogu tema elu ilu oli nüüd selles reisis naise hauale, nagu palverändajal pühasse paika.

Hommiku vara tõusis Juhan üles, lüpsis lehma ja ajas ta ühes lammastega Kriuka poole. Kellelegi ei rääkinud ta oma plaanist midagi. Ta kartis, et inimesed võiksid teda segada ta kavatsustes või tagasi hoida, teades ta nõrkust. Ka tundis ta vaistlikult, et kui ta oma pühast rännakust kellelegi räägiks, siis sellega oleks riisutud kogu selle rännaku sisemine ilu ja mõte. Ei, ta lootis jumala abi peale, õigemini selle imeteo kordamineku peale, et ta oma naisega pärast kõiki viimase aja imelikke nähtusi kokku pidi saama.

Päike oli paar sülda taevakaarest kõrgemal, kui Juhan, varustatud kepi ja kotiga, kus sees võileivad, reisi algas. Kiriku juurde oli üksteistkümmend versta ja selle lootis ta päeva jooksul edasi-tagasi ära käia.

Kevad oli täies hoos. Lepikud haljendasid tumerohelise pooleldi puhkemata lehestikuga, kased olid vaevalt hiirekõrvul ja noor rohi oli tärganud siin-seal niiskemais kohtades, loikudes ja teeäärtel, kuna kuivematel nõmmemaadel valendas veel helehall kulu. Igal pool põldudel käis töö, värske maa lõhnas teravalt ja karastavalt, lindude kari otsis vagudes tõuke ja usse, varesed kraaksusid kevadiselt, rästad vilistasid, künti, külvati, äestati, ja igal pool soovis Juhan „tere hummogust, jõudu!"

„Tere, jõudu sulle esi kah!" vastati, ja ligemal, kus teda tunti, imestati:

„Kae no, taa jo va' Aida Juhan! No kos sa nüüd patseerid kah? Muido kõnõlõsõ rahvas, et är nakat kuulma, a tiä lask viil ümbre niu nuurmiis kunagi. Ärä viil ütelgu, viimäte nakas viil tõist kõrda naist võtma, omgi vast kosätii jalgu all?"

Nii „peenetundeline" Juhan ei olnud, et see jutt teda oleks haavanud, kuigi ta oli surmareisil oma naise hauale. Vastuoksa, tema nägi säärastes juttudes ainult inimeste poolehoidu ja tal oli hea meel, et inimesed temastki, vanast Aida Juhanist, veel niivõrd lugu pidasid, et temaga sündsat nalja tegid. Teisest küljest teadis ta, mis reis tal on jalgade all, ja see sisemine teadmine ainult kõvenes ja sai veel ilusamaks inimeste labast nalja kuuldes.

„Mis kosätii tan mul inäp," vastas ta vagaselt, kuid sisemiselt õnnelikuna, „lää no hindäle naisõ kõrvalõ platsi kaema. Tiiä'äi, kas viivä viil jala' edesi-tagasi är vai ei."

„Ah sõs lääť kabõli pääle vai?"

„Tahtsõ minnä kaija jah. Kadonukõnõ näüdäs tan toona hindä ja kutsõ."

„Tuu um õigõ jah," vastati. „Är sa no tii pääle är koolgu."

„Küll jummal avitas," vastab Juhan ja tatserdab edasi.

Kui juba kodunt väljas, siis ei kartnud ta enam kellelegi seletada, kuhu ta läheb. Nüüd, vastuoksa, tegi talle lõbu igal võimalikul juhul oma teekonna sihti seletada: ta oli juba oma suure teo peal väljas, asi oli sündinud, las näevad ja teavad kõik.

Tee ääres kesadel on lamba- ja seakarjad, lehmi ei aeta veel suurtes taludes välja, — on veel vara, rohtu veel vähe.

Karjapoisid klopivad pajukoort lahti ja proovivad pille, siit ja sealt kostab vilelututamist. Koerad istuvad poiste kõrval ja jälgivad hoolega nende tegevust. Kuid Juhanit

nähes kisuvad nad saba selga ja pistavad haukudes tee poole jooksma.

Juhan ei kaitse end nende eest. Ta ajab koertega juttu ja noomib neid, kes on väga tigedad.

„Mis sa tan no haugud, pinikene," räägib ta ja vaatab oma väsinud luitunud silmadega koera silmadesse. „Olõ sul tan no midägi purrõ. Mis sa vanna inemist inäp pelgäd, olõ tast sullõ lüüjät ei kimbotajat."

Ja koerad proovivad paar korda haugatada, hakkavad siis turtsuma ja jäävad vait, et üsna sõbralikult Juhani selja taga ta jälgi nuusutada ja mõnikord isegi ninaga Juhani sääri puudutada: nad saavad aru, kellega neil tegu, — ei sest ole enam lööjat ei „kimbotajat".

Ning isegi kõige kelmimad karjapoisid ei söanda pärast seda enam koeri Juhanile tagant järele peale ässitada.

Metsade keskel jääb Juhan vähekeseks kraavipervele istuma. Päike soojendab siin vagusalt, on nii imevaikne, ainult linnud siristavad ja laulavad — mitut seltsi ja mitut viisi.

Eemalt metsa tagant kostab lõokese ühetooniline häälitsemine nagu niit, mida katkemata taeva poole keritakse. Siinsamas puu küljes krabistab punasekõhuline rähn, kirju pea ja mustade silmadega, mis terased ja targad. Ja näe, orav hüppab oksalt oksale, kurguhäälega kädistades ja väljakutsuva imestusega Juhani peale alla vaadates.

Juhanil on hea. Ta oleks jälle nagu noor poisike, ta hing on täis imetlust ja aukartust elu ja elutaguste suuruste ees.

„Jummal, jummal, su imeteo' omma suure!" pomiseb ta omaette, maast üles kobides ja keppi kätte võttes.

Metsa vahel jõuab Juhanile järele külamees. Sel on ilus kõrb vankri ees ja viljakott pära peal. Külamees vaatab lahkete silmadega Juhani otsa ja siis tekib järgmine jutt:

„Tere, vana, kohe sa sõs lääť kah?"

„Lää no taha umma naist kaema."

„Konnõs tä sul sõs um?"

„A no kerigu man iks."

„Kae vai nii. Mis tä sääl sõs tekk?"

„A tiä vaih? Tiä, kadonukõnõ, puhkas sääl joba nelländät aastat."

„Ah niipite, sõs läät no naise havva pääle. Jahah. Tulõ istu no pääle."

Võõras on jutukas. Ta annab hobusele maitsvalt piitsa ja küsib ise jutujätkuks:

„Läät no nigu kaema vai nii?"

Juhanil silmad pisarais, kuid süda võõra vastu tänulik.

„Lää jah, kullä külämehekene, tä niu süämel saassi vast kergem, ku tiäga kõnõlda saa. Ega tad surma ei pelgä, mutku hää um, ku umatsiga inne kokko saat."

„Tuu um jah."

Surnuaia nurga juures peatab võõras hobuse ja aitab Juhani vankrilt maha.

„Tennä väega teid," ütleb Juhan. „Kae no, kuis iks om ilman häid inemisi."

Võõras naeratab ja lausub:

„Võta hääs. Tõi no sinno naise poolõ küllä. Är sa no ess ka siiä jäägu. Külän om makus küll, a koton om iks paremb."

Ning pöörab veski poole.

Juhan leiab, et see nali oli väga armas, ja vaatab talle veel otsekui tänades järele, — palju vanale inimesele vaja?

Siis sammub ta surnuaia-väravast sisse ja otsib teed oma naise haua poole.

Surnuaia puud, suured kased ja pärnad, ja sirelipõõsad on vaevalt lehes. Linnud sädistavad siingi nagu igas teises metsas. Paar varest kraaksub jultunult suure kuuse otsas ja

hakid käratsevad luukambri katusel kõige igapäevasemais askeldusis.

Kuid Juhan ei kuule ega näe seda. Niipea kui ta jalad surnuaia pinnale puutusid, tunneb ta, et ta on pühal maal. Iseäralik vaikus hoovab temasse, ta oleks kui astunud taeva eeskotta ja ta ei teagi enam, kas ta elab veel siinses maailmas või kõnnib juba teisel pool maist maad.

Ta naise haud on surnuaia halvemas osas, vaeserahva matuste keskel, — hall mullane künkake värvimata puuristi all. Ei ole kedagi, kes oleks teda seadnud ja kohendanud, — palju siis Juhan siia sai oma vanade jalgadega.

Juhan laskub põlvili haua peatsisse, risti kõrvale, paneb kübara näo ette ning loeb kõva sosinaga, nii et seda teiste haudade juures kuulda võiks:

„Meie essä, ke sa olõt taivan. Pühendetüs saagu sino nimi. Sino riik tulgu, sino tahtmine sündügü taivan niida ka maa pääl. Egäpäävässt leibä anna meile täämbä nink anna meile andis meie süüdü, niida kui meie andis annami ommile süüdläisile. Nink ära saada meid mitte kiusatusõ sisse, enge päästä meid ära kuräst. Sest sino perält om riik, vägi ja avvustus igävetsest ajast igäveste. Aamen."

See on ainus palve, mida Juhan oskab, ja seda luges ta ka siis, kui ta oma naisel silmad kinni surus.

Ta põlvitab veel tükk aega hauapeatsis, kübar silmade ees, siis ohkab ta sügavasti, tõuseb üles ja istub ligema pingi peale, nii et naise haud on ta jalgade ees.

Mis nüüd? Ta ei küsi seda eneselt, vaid tunneb seda. Mis nüüd? Ta tunneb nagu väikest pettumust. Ta tuli kui imeteo peale, nagu pühale maale rändas ta, ning ees pidi teda ootama mingi suur ja ilus sündmus.

Kuid midagi ei ole siingi ootamas.

Ainult vaikne, vaikne on kõik, kõik magab salalikku surmaund. Õhus on kohe tunda see imelik hingus, ja jal-

gade ees ei ole muud kui must mullahunnikukene, must künkakene, mättakene, mille all puhkab tema naine, käed ristis, silmakesed kinni.

Juhani süda muutub äkki härdaks, nagu oleks teda keegi valusalt puudutanud.

Pisarad veerevad ta silmist ja ta ei saa aru, miks tal on nii raske.

Rõõmu, rõõmu ja troosti tuli ta saama, aga nüüd rõhub nagu koorem ta rinda. Selle asemel et kadunuke kergendaks ta meelt ja kutsuks teda enese kõrvale igavesele vaiksele ja õnnelikule rahuunele, selle asemel otsekui kostaks kääpa alt kadunukese kurblik ohkamine, nagu tahaks ta üles oma mehe juurde, et temale kaevata oma raskust seal all külmas hauas.

Pisarad jooksevad ojana üle Juhani näo. See on lahkumisnutt: ta vaist ütleb talle, et temagi tõesti pea siin keset imelikku vaikust igavesti, igavesti puhkama saab, — ning see looduslik vaist on kangem Juhani usust. Kõik jääb kuskile, jääb Haabjärv, jääb hütt Porijärve ligidal, Maasik, maalapike, tuttavad, lapsed, elu, seitsekümmend kuus pikka ja mitmekesist aastat — kõik see jääb igaveseks nii, igaveseks. Ees on siinne üksik mahajäetud vaikus, pärnade salapärane koha, kaskede leinav paindumine ning lindude sirin, mis tuleb kui teisest maailmast.

Ja selles mõttes, selles paratamatuses leidis Juhan lõpuks troosti. See ei olnud küll nii õnnestav, nagu ta sellest oli unistanud, aga siiski võib-olla see oligi see õige nõu, õige lohutus, mida ta kadunukeselt otsis:

„Kuulma piämi, kuulma piämi kõik, nink kõik saami puhkama ütenkuun kalmu all."

Ja kas ei ole selleski oma ilu, oma rõõm, oma troost?

Nüüd on Juhanil naisega juba ühiseid jutte. Nad kaebavad ja nutavad kahekesi, rõõmustavad ja mäletavad ühes-

koos oma elu ja räägivad sellest, kuidas nad kahekesi puhkama saavad.

Ainult lapsed. Kus on nad? Miks ei tule nad siia haua peale ühes juttu ajama ja elu mõtteid mõtlema, sest kui vanad surevadki — nende elu läheb noortesse edasi, nad elavad kalmu alt laste keskel edasi.

Päike tuleb välja suure paju tagant, milles sumisevad mesilased, ja paistab otse matusepaigale. Juhan istub, pea sügaval käte vahel ja mõtleb. Teeväsimus ja ärritus avaldavad oma mõju — ta tukub päikese paistel, reevähtab mõne minuti.

Kuskile suure pärna sisse on metstuvikesed pesa teinud ja laulavad, mesilased sumisevad uinutavalt. Juhan tunneb läbi reevängu, kuidas tuulehoog tuleb ja sosistleb sireliokstes ja kuidas surnuaia vaikus väriseb nagu kume kauge kell.

Ning äkki, äkki kuuleb Juhan — ta on mingit imelikku und näinud, mingisugused virvendused on ta vaimust läbi jooksnud ja mingid hääled on ta kõrva puudutanud, salapärased, isesugused, ebamaised, — äkki kuuleb ta, kuidas keegi kuskil ütleb selgesti, kuigi tasa, tungivalt, kuigi ääretu kaugelt:

„Ei olõ viil aig . . .“

Ja Juhan ärkab kui haaratuna.

3

Sõnad, mis põimis ta oma aju, mis võib-olla ta oma suu pomises unenägude imelikus rägastikus, mõjusid Juhanisse kui ilmutus.

Ime, milleks ta tuli, on sündinud!

Juhan tõuseb kalmult ning läheb koju kui muinasloos.

Ta on kindel, et kadunuke talle need sõnad ütles, kadunukese vaim tuli ning sosistas talle need sõnad kui kauge, kauge tuulekoha.

Aga milleks, mis on nende tähendus? Ei olõ viil aig . . . ei olõ viil aig koolda temal, Juhanil? Aga miks? Mis pidi ta veel tegema, mida ootama?

Päevad läbi istub Juhan nüüd oma hüti ees moldri peal ning ootab.

Mida? Ta ei tea isegi.

Päike kõnnib taevast mööda ja soojendab Juhani jalgu, kõrvetab pruuniks ta vanadusest nõdrad käed, rinna ja palge; ta hallid juuksed lehvivad tuules ja luitunud silmad vaatavad pilvede poole, mis sõuavad pikkamisi Haabjärve suunas.

Ikka nõrgemaks ja nõrgemaks jääb Juhan. Elu lahkub temast päev-päevalt, veri voolab veel vaevalt temas ja vaevalt liigutab ta oma jalgu. Nüüd ei saa ta enam midagi teha. Hea, kui ta veel riidest lahti ja riidesse saab ja veidi kõndida. Kriuka Mai talitab ta loomi ja annab talle süüa. Tsilga peremees laskis Juhani maalapi Juhani seemneviljast täis külvata.

„Ega tä esi taad leibä inäp süümä ei saa," lausus ta sealjuures.

Mõtted hakkavad Juhanit piinama, vanadusest nõder aju teeb talle vaeva. Nüüd on ta eluraskus kõik selles, et ta ei saa aru, mis ta naine talle ütles. Polekski nagu möödaläinud aastaid, kogu orjapõlve tema taga, mis on ta kokku vajutanud nagu kääbuse. On vaid surm, ja surra ei saa ei tohi surra — „ei olõ viil aig" — ja ometi koputab surm selja taga oma vikativarrele ja ei taha enam oodata.

„Miks pani kadunuke mulle selle risti veel kanda?" küsib Juhan etteheitvalt, kuigi alistuva magusa paratamatusega. Väike nurin jumalagi vastu ärkab temas, nagu kõigis

vaimukannatajais, kes oma kannatuse põhimõttest aru ei saa.

Ööd ja päevad on Juhan nüüd mingis poolunes ega maga enam sugugi. Kui ta käe oma südame peale paneb, siis tunneb ta, kuidas süda vaevalt-vaevalt lööb, nagu nõrgal linnul. Juba nüüd ei ole ta enam inimene, vaid midagi vahepealset elu ja surma piiril, kelle teod, sõnad ja mõtted ei käi enam meie, elavate, seaduste järgi.

Aga ei ühtegi selget nägemust ei tule enam Juhanile. Kadunuke ei näita end enam. Küll näeb Juhan kuusid langevat taevast kui imelisi hiiglaplaate ja kaduvat kuskile maa sügavustesse, mis on sakiliste kõrgete äärtega ja kust hoovab tuld. Tähed tantsivad öösiti ta silmis kesk imetaolist valgust, ja mingisugused näod, äraarvamata palju nägusid keerleb ta ümber; nad on suuremalt jaolt sõbralikud ja armsad, aga nad ei räägi midagi, vaid vaatavad Juhanist mööda, nagu ei olekski teda ja nagu oleks tema ja nende vahel väga suur vahemaa.

Ka kõiksugu loomi näeb Juhan: karusid, põtru, hirvi, isegi hunte, — nad on kõik vagusad ja täis piiblilikku tõsidust, ja kui nad mängivadki või nalja teevad, siis süütult ja targalt. Aga juhtub ka, et kogu oma õnnetuses Juhan näeb oma poolunes midagi üpris naljakat, mis ta unes naerma paneb kui lapse, ja pärast ärgates on tal kergem, nagu oleks see talle troostiks ja täheks saadetud, et tal on veel midagi ilusat ja kena tulemas.

Nii näeb ta tantsivaid jäneseid — need tantsivad nii tõsiste nägudega ja liigutustega, nagu suured härrased kuskil tantsusaalis; nende jalad käivad kindlas taktis, nad hoiavad üksteise ümbert käppadega kinni ja — mis kõige naljakam! — nad kummardavad üksteisele auväärselt, kätt südame peale pannes.

Või jälle rebased. Need kõnnivad, rätikud ja kübarad

peas, kotid seljas, kepid käes, ja noortelgi on püksid jalas! Just nagu Juhan on ammu kuskil pildiraamatus näinud, mille ta ammu unustanud.

Siis veel hobused. Neid näeb Juhan igasuguseid, kuigi tal kogu eluaeg endal õiget hobust pole olnud. Hobused ei tee nalja ega mängi. Nad viivad ikka kuskile või jooksevad tühjalt, rakenduseta, ruttu ja ruttu, mägede otsa, mille tippu pole näha, orgudesse, millel pole põhja: nad on ilusad ja mitte kohutavad, nad on kui Ilmutamisraamatu pühad loomad, kel ristimärk otsa ees ja kelle seljas istuvad pühad mehed suurte mõõkadega, lippudega ja pasunatega.

Päeval võtab Juhan mõnikord teekäigu ette. Pikkamisi, kepi najale toetudes, kobib ta edasi — versta, poolteist, et siis tunni istuda ja puhata. Ta läheb oma naabri Kriuka Kusta poole, kes nüüdki veel püsib ta südames kui elava elu veetlev vari, mille poole läbi kõige kisub looduslik instinkt.

Kriuka Kusta, suur küla-pummeldaja, kes kogu elu hindab tüdrukute ja magamise seisukohalt, kes armastab elust mõnu tunda, teeb Juhanit nähes viisakuse pärast tõsise näo ja katsub oma peaaegu alati irevil-seisvaid hambaid koomale kiskuda — teab ju ta, et inimene surema hakkab.

„Kustakõnõ, sa vana kriukamiis," katsub Juhan viimast nõrka nalja teha, „seledä no mullõ tuu tähendüs är. Sul nu viguri kõik selge."

Ja ta jutustab Kustale oma loo.

Aga Kusta ei oska säärastes asjades midagi öelda. Kõiksuguste eluliste asjade filosoofiat ta tunneb ja võib nende üle tundide kaupa laiutada, aga surma ja surmataguse elu vastu ei ole tal mingit huvi ega arusaamist. Ta katsub Juhaniga naljatada, et teda omamoodi lohutada.

„Tuu kõik ei tähenda muud midägi," seletab ta, „et sul nujah noh aig ei olõ tulnu viil koolda. Sa viil peris nuur

miis. Ka läämi ess katõkese viil tütrikkõ mano külä pääle, sõs olõt terve jäll."

See labane nali ei haava Juhanit, vastuoksa, iga rõõmus sõna tõstab ta vaimu lootusele, et midagi head ja kena on veel tulemas. Ta igatseb surma kui suurt kaunist rõõmu ja talle meeldib iga asi, milles ta näeb olemisrõõmu vastukaja.

Aga päevad lähevad ja midagi ei juhtu. Vili on juba pikaks sirgunud, nurmed haljendavad ja päike paistab soojalt hommikust õhtuni. Varajase kevade järel on tulnud varajane suvi, kuiv põuane suvi. Harva sõuab üksik valge pilverüngas üle taeva; kõrguste sina on omandanud sügava tumeda värvi ja päikese pale on loojudes punane kui hõõguv tuli.

Siis tuli kord päev, millal Juhanit ta jalad enam ei kandnud. Kord hommikul üles tõustes langes ta äkki läve kõrvale maha ja lamas seni mõistuseta, kuni Kriuka Mai tuli ja kastis ta nägu külma veega. Siis kutsus Mai poja ja nad tõstsid üheskoos Juhani voodisse, kust ta enam ei tõusnud.

Päevi lamab Juhan voodis ja ootab surma. Midagi ei ole talle enam üle jäänud. Ta on kõigesse usu kaotanud. Ta ootab surma kui halastamatut vikatimeest, kes teda viib teadmata kuhu. See, mis ta kuulis naise haual, oli viirastus. Midagi ei ütelnud kadunuke, midagi ei kuulnud ta; ta oli veidi reevähtanud, oli und näinud, — paljugi, mis unes ei kuule ja ei näe.

Nii räägib ta enesele läbi nõrkuse, nagu Hiiob, keda kõik on maha jätnud, isegi jumal. Ta saab puhkama oma naise kõrval surnuaial, jah, seda ta usub, aga kas teda on peale selle veel midagi ilusat ja kaunist ootamas, seda ta ei tea. Elu on olnud raske pettus, üks pettus teise taga — pettus on vist ka surm.

Ning ta ohkab raskesti ja ütleb kuuldavalt, nii et tühi tuba vastu kajab:

„Issand, sino kätte anna ma oma vaimu."

Päevad lamab ta üksi, kellelgi pole ju aega teda kogu päev valvata. Ainult õhtuti ja hommikuti tuleb Kriuka Mai, söödab teda ja aitab tal end koristada. Harva, millal tuleb ka mõni võõras naine, istub Juhani voodi ette ning räägib temaga kui lapsega.

Kord, kui tulipunane päike hakkas jälle õhtu poole kalduma ja Juhan nagu harilikult pilgu oma hüti aknale pööras, et loojenevat päikest vaadata, nägi ta päikese punases valguses kedagi maja poole tulevat.

Tulija oli naisterahvas, ta kandis punastkirja rätikut õlgadel ja all oli tal kirju undruk. Käes oli tal paun ja teises käes lilled.

Juhan tõusis suure vaevaga voodis istukile — ennenägematu ja uus oli talle millegipärast see pilt. Säärast naisterahvast polnud ta veel iial siinpool näinud. Punases päikeses hiilgasid tulija juuksed, nagu kooks päike võret ta pea ümber kui pühakuil, ja Juhanile tundus, et sel peal oleks nagu sarnasust nende imeliste peadega, mida ta oli seni unes enda ümber näinud liikuvat.

Imelistest aimustest ja mingist ootamatusest rabatuna hakkas Juhani süda kiiresti lööma. Mis sünnib temaga, mis tuleb nüüd? Kas ei tule nüüd ime, mida ta on asjata oodanud, kas ei tule nüüd surm selle imeliku võõra kujul? Ei, ei, see peab olema midagi muud, — on see ta naine, ta kadunuke, ise hauast tõusnud ja tuleb talle järele teisel kujul?!

Juhan ajab enese voodist üles ja tunneb, et jalad teda kannavad. Ta seisab keset hütti, väriseb ja vaatab.

Nüüd on jälle kõik elu ta ümber nagu ääretu muinaslugu, ta ei tunne end ega oma ootusi. Ta kujutlused jooksevad tulija poole, kes astub otsekui kuldsete juustega ingel mööda sööti, kelle jalgade all kasvavad otsekui roosid ja kelle ümber mänglevad kõik need loomad, keda Juhan on

oma unenägudes näinud: karud lakuvad ta kätt, põdrad võtavad ta põllest rohtu, jänesed tantsivad tema ümber ja mustad hobused sõidavad tema ette musta hiilgava tõllaga ja pakuvad talle istet tõlla kuldsetel patjadel.

Millest tuli kogu see hoog Juhani hinge, ei tea ta isegi, aga äkki tunneb ta veel:

Nüüd on aeg! Nüüd on tulnud aeg surra — puhkama minna igavesse saladusse, sest ümber on korraga maailm täis imesid, päike on muinasjutupunane, pedajate tüved hiilgavad päikesekullas ja Juhanile ligineb sööti mööda elu ja surma saladuste kehastus.

Juhan kõigub läve poole ja ootab südame värisedes.

Naisterahvas ligineb, ta on veel noor, mitte vanem kui vahest kakskümmend viis aastat. Tal on suured pruunid silmad ja tumekuldsed juuksed, ja käes on tal lilled. Muud Juhan ei näe.

Tüdruk jääb Juhani ette seisma ja silmitseb teda. Aga ei ütle midagi.

„Kes olõd sa?" kogeleb Juhan lõpmatus ärevuses.

Kuid tütarlaps vaikib.

Ta võtab pauna lahti ja otsib sealt midagi. Ja Juhanile on see kõik kui muinasloo loomulik järg.

Tüdruk võtab lõpuks paunast mingi valge paberi ja sirutab selle Juhani poole. Juhani käed värisevad nii, et paks paber neis tantsib, kui ta selle võtab. Milline ime! Milline ime! kordavad temas hääled. Mis peab see tähendama?!

Ning ta näeb: paberil on mingi pilt. Aga ta silmade ees virvendab kõik, pilt kargleb ta värisevates kätes ning ta ei saa seletada, mis see on.

Siis astub tütarlaps tema juurde, paneb lilled talle pihku ja toetab ta värisevat kätt. Ning ta seletab — silmanägemine ei ole tal veel tuhmunud: pildil istub tema tütar Liine, jah, ta tunneb tema ära, tema tütar Liine istub pildil, ja tema

kõrval on võõras mees ja tema põlvede ees istub sama tütarlaps, kes praegu seisab siin Juhani kõrval.

Juhani pea käib ümber, elu läheb talle ikka imelikumaks ning imelikumaks, kuid seda suurem rõõm paisub ta südames. Ta peast jookseb läbi äkiline arusaamine, kuid see ei riisu ta elu ja surma luulet: ei, veel ilusamaks muutub kõik ta ümber, kogu minevik oleks nüüd nagu koondunud sellesse ainsasse minutisse, mida ta nüüd üle elab, ja ta tunneb, et elu on suur, et elada on olnud ilus, kaunis, et elu on olnud lõpmatu suur saladus ja ka surm on lõpmatu suur, vägev ja ilus saladus.

Nüüd on tulnud aeg! käib jälle viirg läbi ta pea. Tähendab kõik pidi nii minema, kõik pidi nii tulema, kõik pidi nii lõppema. Unenägu, surnuaed, naise haud — kõigel oli oma tähendus. Las oli enne elus kuipalju tahes pettumusi ja eksitusi ja asjatuid lootusi, aga nüüd on see täide läinud, milleks inimene sündis, elas, kannatas ja milleks ta nüüd sureb.

Punane päike ligineb taevaäärele, pedajate kuldsed tüved hiilgavad, pilved mässivad end purpurisse.

Juhan vaarub ja võtab väriseva käega uksepiidast kinni, pikkamisi laskub ta keha lävepakule, ja ta silmad, täis kiitust ja imetlust olemise ees, on pärani lahti.

Kriuka poolt tulevad inimesed: Kusta ja Mai. Nad aitavad tütretütrel vanaisa surnukeha voodisse kanda.

1923

VANA KALUR

1

Suure järve taga metsas elas vana Sorts.

Sorts polnud ta ameti poolest, vaid see oli ta perekonnanimi, ja sortsimisega polnud Sortsil midagi ühist. Ei, isegi mingisuguse mustkunstiga, posimise ega soolapuhumisega ei teinud Sorts tegemist, vaid elas oma kätetööst.

Sortsi maja seisis keset metsa kui väike ilus tikukarp. Ta oli valge ja puhas ning Sortsi enese kätetöö. Aga ka seestpoolt oli maja ilus. Sortsi naine Miina oli virk naisterahvas ja hoolitses puhtuse eest nagu hoolas pesalind.

Maja ümber kasvasid ilusad põõsad ja rõõmsad leherikkad puud. Päike armastas selles majas sagedasti külas käia ja teda üle kallata sooja heleda valgusega. Ning puud ja põõsad kohisesid suviti vallatult, talvel aga võtsid endale valge rüü üle ja olid selleski riietuses elurõõmsad ning lustilised.

Väikesel haritud maalapikesel Sortsi maja ümber kasvas veidi kartuleid, kapsaid, kaalikaid ja porgandeid. Ja hulk punaseid moone ning teisigi värvilisi lilli, mida igal kevadel külvas ja istutas Sortsi Miina.

Sellest aiamaast said Sorts ja Miina osa oma toidust, kuid see oli ainult osa, sest peatoidu Sortsile ja ta naisele andsid järv ja mets.

Nad tarvitasid vähe, ja sellegi, mis neile vaja, tegid ja korjasid nad ise. Linnas ei käinud Sorts ega ta naine iialgi

ja poest ei ostnud nad kogu aasta kestel midagi muud kui soola, sest suhkru eest muretses vana mesipuu ja riideid kudus, õmbles ning parandas Miina, kuna vana Sorts meisterdas väävlist endale isegi tikud.

Kõige muu eest hoolitsesid järv ja mets.

Mets andis lõpmatus rohkuses marju ja seeni, mida Miina korjas kogu suve läbi. Siga muidugi ruigas koomitsas ja igaks jõuluks tapeti ta, ja ta sai aastaseks liha- ja rasvaolluseks kahele vanale. Kuid Miina oskas seeni nii valmistada, et nad väga vähe rasva nõudsid ja ometi kogu aasta läbi ütlemata hästi maitsesid. Küll ta neid hapendas, kuivatas, keetis ja vajutas. Ning seenesupp, mida ta keetis kalade ja aedviljaga, oli midagi jumalikku.

Ja siis marjad. Neid söödi suppidena, magustoiduna, salatina, joodi teena, keedeti moosiks. Marjapotid ja nõukesed, seenetünnikesed, kapsapütikesed seisid igal pool ja moodustasid enesest silmanähtava tarviduse inimese ümbruses, nagu vanasti koopaelanikel oli kogu ümbrus täidetud karu-, metssea- ning põdralihaga.

Kuid üle kõige valitses järv. Järveta oleks Sortsi elu olnud siiski puudulik ja ühekülgne, järv oli õieti see, mis tegi Sortsi elu seesuguseks, nagu ta oli.

Suure peeglina lebas järv hommikuti ja õhtuti, kui olid selged vagusad ilmad. Võimsa, vägeva väljana laienes ta käärudeks ja soppideks ning kadus metsanurkade taha. Saladuslik järv, suure looduse imetaoline kehastus. Sorts seisis ta kaldal ja vaatles teda armastava pilguga, otsekui isa oma last. Järv . . . järv . . . Päike tõusis, veretas, punetas, heitis kiired järve selgesse peeglisse, järv lõi põlema kullas, hõbedas, kalliskivides. Eemal, pilliroos, tõusis udu, peen, veniv, õrn kui linik, hõljus veepinnal, sulas päikesse, tõusis üles, auras õhku. Ja vägev kala lõi mürtsatades sabaga suure rõnga. „Oli see aga poiss!" lausus Sorts

kõvasti, õnnekalt, ise piipu popsutades ja köhides. „Oli see aga saadanas . . ."

Ning armastusega silusid Sortsi silmad järve pinda. Kõike nägi ta, kõike pani tähele. Kus lõi suurem, kus väiksem kala, kus ujusid pardid, kus ilmusid veepinnale mullid. Piip hambais, istus Sorts, õngitsedes, aeg-ajalt pehmelt, sõbralikult kirudes, kui kala ei võtnud, või aeg-ajalt, kui mõni suurem kala õnge otsa sattus, teda pilkavalt parastades kui lolli: „Ahaa, nüüd oled sa mokas, ei aidanud su kavalus ega vigurid . . ." Ning trööstides: „Noh, pole viga, teeme sinust hea pehme prae — sibulaga. Saad pannil kõrbeda, au sulle, maidale, palju . . . Püsi, püsi, ära jända . . . Otsas on su laul."

Tõstis tuult. Järv lõi õrnalt, hõbedaselt virvendama. Sorts pilutas silmi. Oli hea. Päike soojendas juba tugevasti, pilliroog kahises ja õnge otsa hakkasid tulema särjed ning latikad. Valged pilvetükid aga ilmusid kuskilt taeva, kuskilt — ei tea kust pagana katlast tõusid nad, kihelesid metsa kohal, rändasid, keerlesid ja naeratasid ülalt alla rohelisele metsale, hõbedasele järvele ning peegeldusid pilliroos vagusi seisva vee pinnal.

Vana Sorts istus siis lootsikusse ja sõudis välja. Tasa laksusid lained musta tõrvatud lootsiku külgede all. Trull-trull-trull, trulla-rulla, trulla-rulla! Siin-seal peatus Sorts, võttis pangest elava kalakese, pistis temast suure õnge valusasti läbi ja pani söödaks vanadele havidele, huntidele, raibetele. Trull-trull-trull-trull-trull! töötasid lained, ja lootsik ei püsinud enam paigal, lained olid juba suured, kõrged, rohelised, ja taevaalune oli kaetud suurte kirjude pilvedega, mis lendasid kiirelt üle järve ja kadusid metsa taha.

Siis sõudis Sorts kaldaäärtele tagasi ja hakkas nosima kõrgastes, kuhu ta hommikul oli pannud mõrrad. Järv lak-

sus ja kohises kauguses, tuul paisus ja vilistas, kuid kõrgastes oli vaikne ning mugav, vesi seisis siin peeglina ja väikesed ahvenad tantsisid parvedena lootsiku ümber — kanged õngevargad, sunnikud, kes igal ajal valmis olid ussi pooleks näppima.

Aeg-ajalt peatas Sorts lootsiku ja kummardus, et mõrda välja tõmmata. Taevas murdus mõrrast tekkinud väikestes ümmargustes lainetes lootsiku ümber ja näis olevat otse lootsiku kõrval vees. Mõrd lõhnas rõskelt ja oli enamasti tühi, kuid siin-seal juhtus ka, et selles rabeles vana linask, paks, rasvane, laisk, pikaldane; lõi lihava sabaga paar korda vastu vitsu ning hakkas siis püherdama nagu nuumatud põrsas, avades aeg-ajalt pisikese helehalli ümmarguse suumulgu, mis oli hale ja abitu. Aga juhtus ka, et mõrda oli sattunud lai hõbedane labidas — latikas, halli paksu seljaga, punaste uimedega ja vilka rabeleva iseloomuga, või kuldne kinnas, koger, kes elas tasapisi perve all mudas ning armastas millegipärast pugeda aukudesse ja lehtritesse, nagu oleks ta sinna midagi kaotanud.

Kui mõrrad läbi vaadatud, tuli Sorts uuesti kaldale, pani piipu värsket tubakat, heitis pikali kuivale kohale ja vahtis taevasse. Pilved pidasid nüüd ülal päris pillerkaari, rabelesid üksteisest läbi, sulasid kokku, läksid uuesti lahku ja muutsid oma kuju; või tegid äkki platsi sinist taevast puhtaks ja vahtisid siis ise selle äärel, kuna platsi keskele ilmus päikesesõõr ja tundis end peremehena ning valitsejana. Kuid siis ei tahtnud pilved seda enam taluda, nad hakkasid kadedalt vedama oma servi ja sarvi päikese poole, kuni said sellele jälle koti pähe, ning tegid siis ise vehkat. Vallatu mäng. Sorts vaatles seda, tõmbas piipu ja mõtles, et päike olevat küll kõigest üle, kuid näe, kuramus, pilvedele ei saa midagi teha. Või sallib ta ise neid heaga? Väga võimalik. Kust muidu maa vihma saaks. Ja kui vihma ei saa, siis pole

ka päikesel midagi teha, kõik kuivab kägarasse kui kringel ning järvgi auraks ära.

Pilvede sõelumine ja pilliroo sahin uinutas Sortsi. Piip kukub ta suust rohu sisse ja sipelgad käivad selle ümber ning aevastavad. Päike aga vabastab enda jälle pilvedest ning soojendab Sortsi kõhna keha.

Äratab Sortsi ta naine, kes toob mehele kausi sees vana ahvena peapoole kartulitega. Sorts tõuseb, haigutab, kratsib kõhtu, pilgutab silmi.

„Tõhuju, silmad läksid kinni õige," ütleb ta.

Ja naine uriseb karedalt:

„Nagu öösel vähe magada oleksid saanud."

See on vana harilik jutt. Sest igal säärasel päeval teeb Sorts oma uinaku ja ärkab tihti alles naise tulles. Ja nagu alati, vastab Sorts:

„Öösel oli pisut soe magada. Une võttis ära."

Siis sööb Sorts ahvena peapoolt, ise järvele vahtides ja kõvasti nohisedes. Ta on kõhn väike mehike, paljaks aetud näo ja palja peaga, naine aga tugev, must, ürgne, kuid mitte kuri, vaid ainult veidi heatahtlikult toriseja, liialt hoolitseja.

Kuna mees sööb, uurib naine kalu.

„Pole sul suurt ühti," nuriseb ta halvakspanevalt, kuigi südames on saagiga rahul. „Neist väikestest ei saa muud kui suppi. Paar linaskit on mis on . . ."

„Kanged poisid," arvab mees. „Neile pole sul vaja rasvagi. Pooletolline pekk seljas . . ."

„Mõni pekk . . . Kõrbeb panni külge. Ja latikad on päris kõhnad. Pole muud kui kuivata ära ja söö siis kui kasetohtu . . ."

„On aga ka siis head," maigutab Sorts. „Soolakad. Ja kuivad justkui suitsupaber."

Kui Sorts on söönud, istuvad mees ja naine lootsikusse

ja sõidavad järvele. Naine sõuab, mees kükitab lootsikupäras ja juhatab:

„Ei, ei, sinnapoole, sinnapoole, paremale — noh, paremale, kuuled sa! Kuhu sa nüüd ometi tüürid? Miina, ae, no kuule . . ."

Miina aga põriseb:

„Pole häda ühti, küll juba saame . . ."

Esimene und on tühi. Teise otsast on sööt ära varastatud, ja abielupaar on haavunud. Niisugune sigadus! Küllap mõni poolenaelane ahvenas või veerandnaelane havinolk. Või ka — kes teab — mõni suur koha, kes sööda suhu võttis ja siis seda sabapidi seni vedas, kuni haagi otsast lahti sai. Oi, kalade kavalus ja ülbus on otsatu. Mis muud kui vaiki ja kannata.

Alles neljanda unna otsas istub purikas ja on ka selle eest tugev poiss, — naela kümme, arvab Sorts, naela viis, arvab naine. Sorts tirib kala lootsikusse ja arvab nüüd, et purikas kaalub naela kolmteist. Kuid naine ütleb: üksteist ja pool. Vaieldakse. Järvel on peaaegu torm. Hallid lained peksavad lootsikusse vahtu, tuul vilistab undade nöörides. Ja unnad on tühjad. Ainult viimase otsas on veel väike havipurikas, kuid see pääseb väljatõmbamisel minema ja naine noomib Sortsi.

Siis sõutakse kaldale, naine võtab saagi ja läheb koju, kuid Sorts jääb. Ta istub tuulevarju kõrkjate taha, otsib sügava musta rahuliku sopi ja paneb õngele otsa hästi suure rasvase ussi. Soo. Nüüd piip põlema ja jalad hästi mugavalt kerra. Sügavas mustas sopis istub vana rahulik ahven ja laseb leiba luusse, s. o. seisab kogu aeg ühel kohal, liigutab laisalt uimi ja tukub. Ta kõht on täis ja isu tal ei ole, kuid rasvane uss, mis kogu aeg vingerdab ta nina juures, peab teda peagi ahvatlema laisalt ujuma ussi juurde ja niisama laisalt avama suu, et pikkamisi ja rahulikult ussi alla

neelata, nagu ei oleks see väike suutäis väärt korralikku lõualiigutustki.

Ja, ennäe, vaevalt ongi Sorts piibu põlema saanud, kui märkab, et kork pikkamisi tiirlema hakkab. Esiteks väikestes ringides ja poolringides, siis laiemates ja laiemates, kuni paneb kiirelt minema sügavama järve poole. Sorts on vana kalamees, aga säärane suure ahvena moodi õngevõtmine ajab temagi südame ärevalt tuksuma. Ta tõmbab äkki, kuid juba samas teab ta, et ärevus oli asjatu: õng on kerge, võtja oli väike ahven, kes suurt ussi sisse ei suutnud neelata ja nüüd lupsti! järve tagasi kukub. Ära rikkus ainult ussi, mait! Nüüd värske sööt otsa. Ja rahulik istumine võib jälle alata.

Päike kaldub pärastlõunasse, tuul hakkab raugema, lained vähenema. Kaugel teisel pool järve, külades, aetakse karju karjamaale. Seal ammuvad vasikad, hauguvad koerad ja heledais riideis tüdrukud saadavad loomi, kuna karjapoisid nüpeldavad nobedalt üksikuid lehmi, kes vist kiini tikuvad jooksma, sest karjades on märgata säärast rahutust. Nagu kauge, kauge võõramaa pilt paistab see kõik järve hõbedase pinna tagant, sest järv on mitu versta lai. Tüdrukute ja karjapoiste hääledki kostavad Sortsini ning tunduvad kui unenäost tulevat, või tollest pillist, mida kord näitas kaupmees poes: tolles pillis laulsid ja kisasid ka inimesed, aga hääled olid siiski kauged, nõrgad, väikesed ja piuksuvad, otsekui oleksid nende häälte tegijad olnud mõned päkapikumehed või teised säärased väikesed hiiretaolised sutikad.

Ikka rohkem rahuneb järv ja pilvede mäng tasaneb. Justkui oleksid pilvedki olnud taevaisa kariloomad, kes lasti välja pruukosti ajal ja kes pusklesid ja jändasid — imeloomad niisugused — kogu päevakese üksteisega, tallasid karjamaad ja kihutasid reas ringi, kuna väsisid ja nüüd hakkavad tasaseks, taltsaks jääma. Varsti vajuvad nad — pilved

— taevaste karjamaade äärtele, taevane karjamaa vabaneb, on endiselt sinine, puhas: küllap vanaisa ülal laseb ta iga päev ära pühkida pärast oma ilmutamisloomade pillerkaari.

On vaikus ja rahu looduses vana Sortsi ümber. Nii vaikne on, et Sorts kuuleb, kuidas pilliroos ta ees ämblikuvõrku sattunud kärbes piriseb ja nutab ning ulub. „Nuta, Jüri!" mõtleb Sorts irooniaga. „Nüüd oled sa näru ometi kord omasugusega kokku saanud. See sind alles õpetab . . ."

Ja päike on nüüd sula kuld. Ta langeb vee peale kui vedel ollus. Ja vesi muheleb mahedalt. Plartstilartsti — kartsumm! löövad aeg-ajalt suured kalad ning ääretult ärevakisendamisega tõuseb kõrkjaist äkki lendu emapart. Ei tea, kas mõni vana havi pures kanda või nägi ta halba und?

Sorts, kes on hulk aega istunud kui väike liikumatu metsloom, tõmbab äkki õnge. Ahaa, nüüd on see ahven tulnud — see vanapoiss, see, kes pidi istuma mustas rahulikus sopis, porisepõhjalises augus. Ta rabeleb meeleheitlikult, on vilgas kui kaheaastane särjepreili ja peksab ning torgib enda ümber nagu siil. Sorts võtab tal ettevaatlikult lõpustest kinni ja tõmbab õnge ta suust välja, — nõrgalt otsas, saks, aga välja tuli. Kukkus sisse, vanahärra; jaa, ära ole nii kergemeelne, ega sa enam poolenaelane või sõrmepikkune ole, saab sind vahest naela kolm.

2

Nii elas Sorts suure järve ääres.

Ja kui tulid vihmased, tormised ning sünged ilmad, siis polnud Sortsi armastus järve vastu väiksem. Ei. Pahaski ilmas oli oma mõnu, kasu ja ilu, kui aga — taevale tänu — järv oli olemas.

Vihmaga pani Sorts endale paksu vammuse selga, vatiga, ja läks ning ligunes selles, kuni oli läbimärg. See võttis ikkagi oma pool päeva või rohkemgi. Sest vihmaga olid Sortsil jälle teised püügikohad. Siis läks ta soppidele, mis metsaga kaetud, kus kuused istusid kohe järve kaldal ja vahtisid kogu oma eluajakese vette, imetlesid end, olid vaimustuses endast ja nii endasse armunud, et ei saanud pilku oma kujult hetkekski ära pöörata. Kased langesid seal longu üle veepinna, nemadki peegeldusid vees ja kujutlesid, et neid on kaks, et üks elab allvee ja teine pealvee ja et see on eriti huvitav ja salalik. Perved olid seal kõrged ja kuivad ning vesi oli all sügav, läbinägematu, must. Sorts teadis, et sääraste pervede all asuvad vähid, ja kui tuli aeg, siis korjas ta neid sealt võrkudesse nagu musti kukleid, mis krabisesid ja sahkerdasid ringi üksteise turjal.

Aga vihmaste ilmadega oli hea istuda noorte käharate kuuskede all ning ahvatleda mõnda kavalat pervekala, kes istub, pea ees, vanas vähiurus ja vahib sealt välja nagu õuekoer putkast. Säärased pervekalad on kuramuse ettevaatlikud ja kavalad. Nad ei lahku peaaegu sugugi oma elukohast, nende ujumisringid on väga kitsad ja nad teavad kõik, mis nende ümber sünnib. Poisikesed on nad õngeasjandusega ülikogenuks õpetanud ja õnge ei puutu nad harilikult peaaegu sugugi. Muudkui vahivad urkast ja ainult maigutavad mokki, kui ka uss kas või otse nende nina kõditab. Või löövad veel ussilegi sabaga ja ujuvad laisalt kodunt välja — naaber-uru elaniku juurde, et sellele öelda tere hommikut ja siis üheskoos halba juttu ajada õngitsejast, kes istub ülal kui narr oma ussisaba otsas ja ootab vist oma surma.

Kuid Sorts oskas säärastelgi sakstel naha üle kõrvade tõmmata, ja vihmased, tormised ilmad olid selleks väga kõlvulised.

Kuuskede all oli hea istuda, vihma tuli vähem, aga ka tuul oli nõrgem ja külm ei pääsenud nii ligidale. Ja Sorts tundis pervekalade vigureid. Kõige esiteks: end mitte näha, tunda ega kuulda anda. Poisikesed ja ajaviite-kalapüüdjad tulid siia muidugi tugevate sammudega — mütst, mütst, mütst, — võib-olla koguni kisa ja lärmiga. Siis jameldi vee ääres ja pilluti õnge solinal ning plaginal mitut-setut moodi sisse, näidati end veepinnale ja tehti pervel igasugust müdinat ning mürglit. Noh, pervekala juba teadis, mis tulemas oli. Ta lebas all ja vahtis kurjalt, irooniliselt oma august välja. Õnge laskis ta pilduda kas või oma nina otsa — ta ei liigatanudki. Aga niipea kui püüdjate kätest midagi pudenes ilma õngeta, kas ussijupp, leivaraasuke, või kukkus mõni putukas pervelt — näuh! oli siis pervekala väljas ja saak tema suus.

Seda teadis Sorts. Ta läks tasa kuuskede alla, istus kui vaim, harutas oma õnge lahti ettevaatlikult kui varas ning siis — milline ebaaus võte! — viskas jupikese ussi ilma õngeta alla. Mis nüüd all sündis, seda teadis vana Sorts väga hästi. Veel teine ussijupp kukkus nagu kogemata ülalt alla — jumal teab kust, sest ülal ei kuulnud pervekala ühtki inimhinge liikuvat. Pervekalad lõbutsesid: usse sadas otse taevast — ja hädaohtu ei mingisugust, muudkui näpsa ja õgi. Nii sai mõnigi kena suutäis alla neelatud ja see maitses suurepäraselt. Kuni äkki — trahh! — mis see ometi oli? — üks kala hüppas ninapidi üles ja kadus sinna, sinna kuratlikku ruumi, kus ei ole vett. Mis see ometi oli? Inimesi ja õngi ju ei ole, maitsvad ussijupid sajavad edasi, ja ometi — jälle kadus üks vendadest üles. Kummaline. Ja seni kui all taibati, mis see õieti oli, lebas vana Sortsi kotis juba mitu pervekala. Ja Sorts pani piibu põlema.

Vihm tossas ja mässas järvel, järv pladises ja podises nagu suur katel, Sorts aga istus kuuse all oma vammuses

ja ta ei soovinud endale midagi muud. Minna koju vihma eest? Kuid kodus oli igav. Küll Miina seal isegi õiendab. Sortsil oli hea ka vihmas. Nagu hall vaip oli järv ta ees, taevas niisama hall võrk, ja sina muudkui vahi seda ja popsuta piipu.

Ei olnud lood halvad ka talvel. Siis oli see asi jälle omamoodi huvitav. Tuli askeldada jääd mööda, raiuda auke, katsuda igasuguseid taliõngi, mõrdu, kahvu. Sorts tõi isegi vähid taliaugust jääle välja — ja see oli juba kunst. Tal oli iseäraline kahv välja mõeldud, rehataoline, millega ta järve põhjast samblaga tükkis ka vähid välja riibus ja neid siis kesktalvel raginal sõi, kuna linna maiasmokad sellest unistadagi ei teadnud.

Sorts elas järvest. Järv andis Sortsile isegi küttematerjali. Suurel veepinnal ujus alati midagi — mõni langenud puu, mõni jumal teab kust lahtipääsenud palgijupp või roigas. Ja Sorts haakis need kõik kokku, saagis puruks ja tegi tuleks. Kelle omad nad olid? Seda Sorts ei küsinud. Sest mõistagi järve omad. Ja tarbeasju jättis ju keegi vaevalt kaotsi. Need otsiti järvelt peagi üles. Sorts ei võtnud muud kui seda, mis järvele kingitud, millel polnud väärtust, mis oli lastud minna kõige vee teed kui asi, mille pärast ei maksa end enam vaevata.

Ja kevadisi kalakudusid ei kasutanud Sorts iial ahnitsevaks kokkuajamiseks. Temale, meistrile, andis järv igal ajal niipalju kui ta vajas. Miks pidi ta siis ahnelt tapma minema kalapulma ajal, kui vesiloomadki andusid armastusele — märjad sutikad niisugused — ja olid kergemeelsed ning ettevaatamatud kui naljakad vesilollid. Kuidas sa tapad sihukesi? Ja pigemini hoidus Sorts kudemisajal järvest eemalegi.

Nii elasid Sorts ja Miina, ja asjaolu, et neil lapsi ei olnud, liitis nende elu veelgi rohkem järvega kokku.

Kuid siis juhtus midagi ootamatut.

Kord varasuve hommikul, kui Sorts töötas järve ääres ja võttis parajasti mõrda välja, kuulis ta enda taga pervel köhatamist. Noh, paljugi mis, Sorts ei teinud sest väljagi. Õngitsejaid hulkus siin igal ajal ja isegi mõni västramees kolas ajuti.

„Jõudu," ütles tulija Sortsi taga, ja kuna Sorts parajasti linaskit mõrrast välja võttis, lisas: „Vaata, vaata, või muudkui korjab."

Sorts laskis mõrra järve tagasi ja pööras alles siis pilgu kaldale. Kaldal seisis pikk linnamoodi mees, keda Sorts varem siinpool kandis kunagi polnud näinud.

„Kuidas äri läheb?" päris võõras edasi.

Sorts ei vastanud, sest talle ei meeldinud mehe toon. Õige veel asjamees, — kas ta siis ei tea, millist laadi on Sortsi „äri".

Ja võõras, taibates Sortsi haavumist, jätkas otsekui parastades:

„Nüüd tuleb sul, vanamees, sehvtil lõpp. Tänasest päevast on kalapüük selles järves igale mehele igasuguse riistapuuga keelatud."

Sorts muigas uskumatu näoga:

„Ei tea õige? . . . Säärast juttu pole veel eluaeg kuulnud. Ja juba kolmkümmend aastat elan ma selle järve ääres."

„Igal asjal tuleb oma aeg," vastas võõras.

Uskumatus Sortsi näolt aga ei kadunud ning võõras jätkas:

„Igatahes hoiatan teid. Kui teid veel tänasest päevast alates kord järve ääres kalastamast taban, annan asjale seadusliku käigu."

„Tohoh," naeratas ikkagi veel Sorts. „Mis seadus siis nüüd õige maksma on pandud? Või oled järve ära ostnud?"

„Mina olen uus järvevaht," vastas võõras. „Ja järv kuulub jaanipäevast saadik —" ta nimetas ühe pika arusaamatu nime. „See on järve rentinud. Igasugune püük järves on võõrastel kõvasti keelatud."

„Küll on lood," imestas Sorts, juba veidi aimates asja traagilist tõsidust. „No säärast nalja poleks küll kunagi uskunud. Või isegi õngitseda ka mitte?"

„Ka seda mitte. Ja teie iseäranis."

„Miks siis mina nii tähtis olen?"

„Olete ju kuuldavasti üks igavene kange kalapiinaja," naeratas võõras kahjurõõmsalt. „Toote vähidki talvel järvest välja. Kes seda mujal kuulnud on? Ei niisugust järve äärde või lasta."

„Siis kõndida ka järve ääres ei või?"

„Seda nüüd just keelata ei taha ... Aga kui pahandust ei soovi tekitada, hoiduge parem järvest eemale. Kes teiesugust spetsialisti uskuda võib. Püüab või õhust ..."

„On need vahest jutud ..."

„Jah, ega kenad just ole ..."

„Kolmkümmend aastat pole midagi niisugust kuulnud ... Et isegi õngitseda ei lubata ... ja järve äärde tulla ... Tohoh ilmaimet, see pole tõsi!"

Vana Sorts ei lausunud enam sõnagi, võttis mõlad ja sõudis edasi, ning järvevaht ütles veel, minekut tehes:

„Nii et pidage meeles. Kui teid veel siin näen, läheb teil halvasti."

Vana Sorts ei lausunud selle peale jälle sõnagi.

Kuid teisel päeval püüdis ta nagu varemgi ja kolmandal päeval samuti. Ainult ta nägu oli tume ja aeg-ajalt sülitas ta mõrudalt vette, nagu meenutaks midagi väga kibedat.

Kui ta neljandal päeval pervel istus ja õngitses, ilmus järvevaht konstaabliga.

„Aulik kroonuhärra," ütles Sorts konstaablile, kui see

protokollitegemisele asus, „mina ei saa uskuda säärast asja. Nüüd palun mind viia kõrge kohtu ette, seal saan mina kuulda tõe."

„Seda saate kindlasti," vastas konstaabel.

Kuid kohtusseminek pidi kätte jõudma alles mõne nädala pärast ja kogu selle aja püüdis Sorts ikka vanamoodi kalu edasi. Konstaabel tegi talle teisegi protokolli, aga seegi ei aidanud.

Siis tõi konstaabel Sortsile kohtuotsuse kätte, ilma et Sortsi kõrge kohtu ette oleks kutsutudki. Noh, mis lugu siis see veel oli? Konstaabel luges Sortsile kohtuotsuse ette: karistada nädalase arestiga või kümnekroonise rahatrahviga. Kas soovib Sorts aresti minna? Ei, Sorts ei soovi, — tema pole ju milleski niisuguses koledas asjas süüdi, mille eest teda võidaks türmi panna.

„Noh, hea küll," ütles konstaabel. „Siis makske kümme krooni trahvi."

„Jah, kust võtan mina kümme krooni?"

Konstaabel ei lausunud selle peale enam midagi ja läks ära, ja vana Sorts läks õngitsema. Päevad otsa, nagu ennemgi, istus ta järvel oma lootsikus ja püüdis kalu.

Kuni kord jälle ilmus konstaabel järvevahi ning ühe teise mehe saatel, luges Sortsile paberi ette, et ta Sortsi kohtutrahvi katteks ära müüb osa Sortsi vallasvarast, ja kuna mehed soovivad osta Sortsi lootsikut, siis müüb tema, konstaabel, Sortsi lootsiku enampakkumisel ära.

„Soo, või muudkui müüte!" hüüdis Sorts. „Aga mis õigusega, kelle loaga? Mina oma lootsikut müüa ei lase!"

Konstaabel vastas:

„Ma täidan kohtu otsust. Kui teie selles mind takistama hakkate, siis langete valju karistuse alla."

Kuid Sorts istus lootsikusse, ja enne kui teised teda takistada said, lükkas lootsiku kaldalt ning sõudis minema.

Teised jäid kaldale maha ja kadusid peagi sealt ning Sorts istus kesk järve ja sülitas. Aga kui ta õhtul lootsikuga uuesti kaldale jõudis, astus põõsa tagant konstaabel välja, võttis lootsikust kinni ning käskis Sortsi eemalduda.

„Ei mina oma lootsikust lahku," ütles Sorts.

Järvevaht istus aga Sortsi lootsikusse, võttis Sortsi mõlad ja tahtis sõudma hakata.

Kui Sorts seda nägi, haaras ta lootsikust pika unnaridva ja pistis selle ühe otsa lootsiku serva taha. Nii hoidis ta lootsikut kinni.

Kuid konstaabel lõi ridva kõrvale ja lootsik pääses minema. Järvevaht sõudis kärmesti, otsekui oleks ta veel veeski Sortsi kartnud. Lootsik eemaldus kiiresti ja tüüris teisele poole kaldale, sinna, kust paistis endine mõis.

„Teil tuleb politseikorraldustele vastuhakkamise pärast kohtus vastust anda," ütles konstaabel Sortsile.

Kuid Sorts ei kuulnud teda. Tema lootsik — tema lootsik ujus kaugemale temast, eemaldus temast, ta eluväärtuse kehastus. Mis oli Sortsile elu ilma järveta, mis oli talle järv ilma lootsikuta?

Sorts mõisteti linnas kuuks ajaks vangi. Ta kandis oma karistuse tumma kinnise näoga, ei söönud peaaegu midagi, ei rääkinud kellegagi midagi ja jõudis siis koju kui vari. Sortsi ei olnud enam ära tunda. Muidu käbe, naljakas, elurõõmus Sorts tuli longus peaga vaksalist; vaevalt vedas ta oma jalgu. Ta tuli vana suure järve kallast mööda ega vaadanud kordagi järve pinnale. Ja kui kodus naine talle nuttes vastu tuli, ütles Sorts: „Pole midagi nutta, Miina." Ja rohkem ta ei rääkinud ka naisega.

Miina nuttis:

„Ära on nad piinanud sinu, Jaanike, otsa on su viinud, kullake. Mis sinust nüüd küll saab?"

Seda ei teadnud vist Sorts isegi. Päevade kaupa istus ta

tööta ja tegevuseta trepil või aiapingil, käed longus, silmad enda ette pööratud, otsekui imestuses või raskes mõttes. Näis, et ta ei kuule midagi, mis sünnib ta ümber.

Miina nuttis.

„Siis mine ometi järve äärde," ütles ta mehele pisaraid pühkides. „Ega nad ometi igal ajal seal vahi. Püüa omale mõni kalake, saad värsket õhku kopsu."

Aga mees ei vastanud midagi.

Uhel tormisel sügisehommikul aga võttis ta kalapüügiriistad ja sammus nendega järve poole. Naine vaatas talle järele — osalt rõõmustatuna, osalt murelikuna.

Kogu päevaks jäi Sorts ära, ta ei tulnud isegi õhtul. Aga ei tulnud ka ööseks. Miina jooksis järve äärde, hüüdis, kutsus, huikas, aga keegi ei vastanud. Järv kohises süngelt, ähvardavalt; kaugel keset järve välkusid pimeduses valged lainete harjad. Oiates raugesid vood kaldal ja sügisesed puud paindusid ning vihisesid Miina pea kohal. Mingi tormilind häälitses kuskil kaeblikult, oli külm; järv ja taevas oli täis halli, raudset paratamatust, jäist õhkuvat tõsimeelt ja valju ükskõiksust.

Hommikul aga tuli järvevaht Sortsi majja otsima oma lootsikut. Tema lootsik — Sortsi oma, see, mille ta ostnud oksjonilt, olevat eile kaduma läinud. Kas Sorts pole teda võtnud?

Kuid ei Sortsi ega ta lootsikut olnud järvelt leida, kuigi järv otsiti läbi viimse sopini.

Peagi tuli jää ja tõmbas järvele raudse kaane.

1929

KOPUTUS VÄRAVALE

1

Peaaegu kogu öö Katre ei maganud.

Tal polnud und, kuigi ta väga tahtis uinuda, et vabaneda kiusavaist mõtteist.

Muremõtted olid need, mis teda piinasid.

Vanadus oli saabunud, oli pugenud põue kui varitsev vaenlane, kes tasa, sala ikka enam ning enam võttis võimust.

Vanadus ja haigused.

Katrel ei olnud küll veel mingit suurt, rasket haigust. Aga neid väikesi, neid valusid kõikjal — neid oli palju. Valutas pea, selg, valutasid nimmed, rindealune, parem ja vasak külg, käed ning jalad. Alatasa oli kuskil valu, kord ühes, kord teises kohas. Ühes kohas torkas, teises pigistas, kolmandas põletas kui tulise rauaga. Alatasa tuli ohata ja ähkida oma hädade käes, tuli valutavaid kohti pigistada, silitada, peksta, kuumutada ja aurutada. Aga kas see kõik aitas! Oh, ei aidanud isegi kummelitee, ei põdrasamblatee, ei sookaelte- ega sipelgavesi.

Vanadus, vanadus — mis sa tahad teha!

Ja mis nüüd vaesel inimesel valudest — neid võis ju taluda, oiates ja ohates, seni kui veel jalad kandsid.

Ega vaese inimese elu mõni pidupõlv ole.

Tööd ei lasknud need valud enam teha — vaat see oli see viletsus ja häda.

Aga kui vaene inimene enam tööd ei jaksa teha, siis on ta elu läbi.

Ja mõtle surmale kui ainsale abimehele. Ja hakka aga ootama teda ja ohkama tema — viimse päästja — poole!

Aga aastat kümme, isegi viis tagasi — oi, kus Katre oli veel kõbus ja virk tööinimene! Kõigega sai ta hakkama, oli see siis talutöö või oma töö, kõik laabus Katrel kui mänguasi. Virgasti ja sitkesti käisid Katre käed ja elavalt ning jutukalt liikus ta suuke.

Lust oli Katrega tööd teha kõigil, olgu siis põllul või heinamaal, rehepeksul või linakitkul.

Ja kui Katre istus üksi oma hütis ja ketras, siis libises hele lauluke ta suust, tõusis üles kõrgele lae alla ja kilas seal, keerles nagu siidlint, helises nagu kell. Kas rõõmulaul või kirikulaul — ükspuha — kõik oli ilus Katre huultel. Ta laulu võisid kuulda teekäijadki, kui sõitsid mööda Katre majast.

Või kui Katre õues talitas . . . Ega tema suuke puhanud, ikka kõlas sealt midagi. Kui mitte muud, siis vähemalt jutukest oma kanakestega, kapsakestega, põrsakestega ja lambakestega. Aga said mõne hea või halva sõna ka päris vabad jumala linnukesed, kui nad tulid Katre õuele. Pääsuke näiteks oli tema lemmik, ta sai kiita ja meelitada. Samuti oli Katre parim sõber see igavene vilenokk — musträstas. Sageli vilistasid nad Katrega võidu. Ja kui siis musträstas pahaseks sai ja — vidurit! — minema lendas, siis muheles Katre talle järele:

„Noh, vaat kus pirts!"

Aga ega see sõprust rikkunud.

Seevastu vareseid — neid Katre ei sallinud. Ja alati, kui va hallivatimees oma sünget varganägu Katre õues näitas, oli tüli kohe lahti.

„Kõss, sa mõrtsukas! Katsu, et minema saad!"

Ja mullatükk või kivi lendas varesele järele.

Küllap mõni hall varganägu mõnikord oli Katre kanapoja ära viinud. Sellest see pahandus.

Ja kui vares vihaselt sõimeldes ära lendas, ega seegi Katre poolehoidu suurendanud.

„Või sõimab veel! Vaat kus kaabakas!"

Varblasi ka just Katre väga ei sallinud. Aga ajas läbi. Nende vatramine oli mõnikord liialt häbematu, samuti nende käitumine, aga nad tühjad ei jõudnud ju mingit kahju teha. Ja veebruaris ja märtsis, kui päike juba soojendas, olid varblased esimesed kevadekuulutajad. Nad istusid siis Katre ainsas sirelipõõsas ja purelesid ja sädistasid nii, et tõid kevade rõõmu ja ilu Katre rinda.

Aga kui siis tuli lõoke! Vaat siis läks Katre majalävele ja otsis silmadega seda halli kera taeva alt, talu põldude kohalt, ja kuulas ning kuulas. Ja läks siis kööki ja laskis lahti omagi laulu:

„Jeruusalem, sa püha taevalinn . . ."

Nii elas Katre üksi oma väikeses majakeses.

Aga tuli vanadus, tulid valud — ei olnud enam Katre elul seda ilu mis varem.

Harva juhtus nüüd, et Katre suu läks lahti lauluks. Ja kui ta lauliski, siis vaid kurbi leinaviise, raskeid surmalaule. Ja pisarad jooksid seejuures üle Katre kortsulise näo.

Linnukestele viskas Katre ka nüüd veel mõne armsa pilgu, ütles neile mõne keną sõnagi, kuid seegi toiming tõi talle pisarad silmi. Ja oma kanakesi, põrsakesi ja lambakesi kõnetas ta nüüd mitte enam veidi üleoleva sõbralikkusega, vaid alistuva haletsemisega, otsekui mangudes kaastunnet:

„Sööge, sööge, loomakesed! Mis teil nüüd viga! Veel suudavad minu käekesed teie eest hoolitseda! Aga . . ."

Ja olidki silmad jälle märjad!

Pikk ja kõhn oli Katre. Tõmmuvereline. Ning veel vane-

maski eas olid ta juuksed mustad ja ta pruunides silmades läikiv, läbitungiv pilk.

Aga haigused, hädad ja mured hakkasid teda ikka enam ja enam looka vajutama. Ilmusid hõbedased niidid ta juustesse ja ta läikiv pilk tuhmus pisaratevees.

Ega seda olnud, et Katre väga kartis surma! Ei. Kõva iseloom oli Katrel, kange, jonnakaski. Kangelt ja jonnakalt oli ta üksi elanud oma elu, üksi oma isa hütis. Vanatüdruk oli ta, ja ta isa ning ema pärandasid talle selle majakese ja selle majapidamise Umbsaare talu põlluveerel. See oli juba ammu. Inimestel oli juba meelestki läinud, et Katrel ka kunagi oli isa ja ema. Ikka mäletati teda üksikuna — pikana, kõhnana, mustajuukselisena, heledahäälelisena ja töökana. Kuid ka karmina, uhkena.

Küllap oli Katrelgi „romaane" olnud ... Jah, sellest teadsid vanemad inimesed jutustada. Noorena olevat Katre väga ilus tüdruk olnud — külapoisid olevat talle järele jooksnud. Aga Katre olevat osanud enesest lugu pidada. Muidugi. Aeg oli ka siis teine. Väärt tüdruk tundis oma väärtust. Keegi jõukas perepoeg olevat tahtnud Katret võtta, kõik olnudki juba omavahel läbi räägitud. Aga peigmehe omaksed olevat seisnud risti vastu. Mõistagi, popsitüdruk! Ja nii jäi kõik katki. Ja jäigi Katre vanatüdrukuks, kuigi pärast nurjunud armulugu teda tahtsid kosida veel mitmedki sulaspoisid ja käsitöölisedki.

Ei, uhke, kange ja jonnakas oli Katre. Kui ta isa ja ema surnud olid ja ta üksi oli jäänud oma hütti — küll nuttis ta siis, salaja, valust ja hirmust! Ta õed ja vennad olid laiali maailmas, ei tea kus. Keegi ei tulnud teda lohutama, isegi külapoisid mitte, kuna nad olid Katre — siis veel Kati — uhkusest lõplikult kaugele hirmutatud. Katre oli oma ema väga armastanud ja ema teda ka. Isa oli surnud mõned aastad varem kui ema, ning tema surma lohutuseks oli ju veel

ema. Aga kui kadus ka ema, see ainus tugi ja troost, see kõik, mis Katrel oli, — raske oli siis! Ta elas nädalaid, kuid oma hütis, nuttes oma ema ja kartes seda üksikut elu, seda kõigist hüljatud hütti maantee ja metsa ääres.

Aga teistele ei näidanud oma valust ja leinast Katre kuigi palju. Ei. Sihuke oli Katre.

Ja nüüd, kus vanadus, valud ja surm sirutasid tema poole oma kondiseid käsi, nüüdki oigas, kaebas ja nuttis Katre üksi, omaette. Ja kui ta talus oma päevi tegi, siis pigistas ta hambad kokku valu pärast, kuid oiet ega kaevet üle oma huulte ei lasknud. Ainult — ainult — ka lauluhäält ei tulnud enam üle Katre huulte ja ta nägu oli valuline, mitte enam karm uhkusest, vaid karm kannatustest. Ja inimesed taipasid Katre kannatusi ja tegid nendest juttu. Kuid Katre vastas:

„Ei ole häda midagi. Mis seal ikka! Paljugi mis!"

Aga kui ta siis õhtul koju läks ja oma voodi viskus, siis lamas ta otsekui valutav ramp, ja nutuhoog raputas ta vana keha. Meeleheide haaras teda — ja pääsu, pääsu ei olnud tal kuskilgi!

Ei, surma ta ei kartnud! Aga nõrkust, abitust, vanadusviletsust! Vaat seda ta kartis! Kes hoolitseb tema eest, kui ta nii nõdraks ja abituks jääb, et enam tööd ei jõua teha ega enese eest hoolitseda — ja surm ometi veel ei tule?! Kes hoolitseb?! E i k e e g i !

Jääd maha nagu vilets vagel ja nad võtavad siis sinu ja panevad kogu su koluga vankrile ja viivad vaestemajja, matavad su sinna elavalt.

Mis elu on vaestemajas, seda Katre teab! See vilets purelemine teiste omasugustega palukeste, närude ja oma kurva ning raske saatuse pärast... seda Katre oskas kujutella. Seda oli ta mõnikord ka ligemalt näinud, kui külastas mõnda tuttavat eidekest vaestemajas.

Ei, säärast lõppu Katre kartis! Mitte päris-surma, vaid säärast lõppu! Tema, vaba lind, kes kogu oma elu elanud siin metsaserval ja maanteeäärel teiste jumala linnukestega ning loomakestega ühes — tema, vaba ning uhke, ei võinud mõteldagi sellele, et temagi pistetakse sinna räpasesse puuri inimliku viletsuse ja õeluse keskele.

Vaat need olid need muremõtted, mis sõid Katret päeval ja öösel ega lasknud tal magada.

Mis teha, mis teha?! Kuhu põgeneda?!

Aga parata polnud ometi midagi ja põgeneda kuhugi ka mitte. Kuhu sa põgened vanaduse eest!

Ning mõnikord puges Katre südamesse kahetsus: miks on ta nüüd üksi? Miks ei võtnud ta mõnda lihtsat poissi, tublit töömeest endale kaasaks, miks ei asutanud ühist kodu?

Ent ta lohutas end: jah, paljugi mis! Mees oleks võinud surra enne sind — ja mis oleks siis parem olnud?

Aga lapsed . . .

Jah, lapsed . . .

Selles punktis tundis Katre, et ta oli elus kaotanud oma osa. Kui istuks nüüd siin või kuskil mujal tugev poeg või ka ainult kena vilgas tütreke sinu kõrval — oijah! — elu oleks kergem ka vanaduses, palju kergem! Omaenda laps, olgu ta ka väga vaenegi, ei vii sind ometi vaestemajja surema! Siis oleks ta ju see viimane vilets, kui ta seda teeks! Ja miks oleks siis just säärane pidanud olema Katre laps? Ei, ammugi mitte!

Kuid lohutust Katre muredele ei saanud ju anda seegi mõte. Polnud ühtki hinge Katrel, kes tema eest oleks hoolitsenud. Ta teadis, et ta vendade ja õdede lapsed olid kaugel — linnades ja teistes maakondades —, ei neil olnud mingit muret oma vana tädi pärast, kellest paljud midagi ei teadnudki. Ja kui teadsidki — mis hoolisid nad sellest peaaegu võõrast inimesest või tema saatusest!

Kui vana tädi viiakse vaestemajja — mis siis! — keegi ei hakka tema pärast oma elu muutma ja teda endale tüliks vaestemajast ära tooma. Kui sellest keegi üldse kuuldagi saab . . .

Ega õed ja vennadki, kui nad elaksid, hakkaks vana popsi oma perekonda viima! Nad olid kuuldavasti ju kõik jõukamalt elanud kui Katre. Aga vähe, väga vähe — mõnega mitte sugugi — oli Katrel nendega kokkupuutumisi olnud oma pikal eluajal.

Ja kaugemad sugulased . . .

Nendest ei maksnud üldse mõteldagi!

Mis on kaugemal sugulasel sellest, kui viiakse vaestemajja keegi vana naine.

Ainult Ruudi . . .

Ruudi jah, vaat, kui tema tõesti . . .

Aga see oleks lausa ime, seda jumal enam sündida ei lase!

Ja see kõik oli juba nii ammu, nii väga ammu!

Ruudi oli õe Minna poeg. Ja Minna, vaeseke, oli haiglane, õrnuke. Läks kivilöövipoisile Antsule mehele, siiasamasse naabervalda.

Aga Ants oli joodik ja laaberdaja — ta ei muutnud oma eluviise pärast abiellumistki. Halvasti ja viletsalt elas Minna, kuni mees, rännates ühest kohast teise, sai kuskil kõrtsikakluses hoobi pähe ja suri haiglas. Jäi Minna, nõdruke, maha pojaga ja tütrega. Ruudi oli kaheteist-kolmeteist-aastane, tütar veidi noorem.

Vireles Minna päeva- ja käsitööga, kuni suri. Rinnust oli ta nõrk, vaeseke.

Pärast tema surma võttis Katre Ruudi enda juurde, lastes poisil suviti käia taludes karjas ja talviti koolis. Minna tütre Hilda võttis enda juurde keegi teine sugulane.

Ruudi oli hea südamega poiss, vaimult oma emasse. Aga

tervis oli tal üsna kõbus. Ta oli sõnakuulelik ja armas poiss, ja tädi hakkas teda päriselt pidama nagu omaks.

Aga siis tuli kord külla onu Vidrik, Katre ema vend, meremees, kes kroonut oli teeninud mereväes ja sealt merele läinud. Tuli kui igavene jorapasun, tubakas ja viin kaasas, sülitas põrandale ja rääkis kõiksuguseid jutte. Ent poiss Ruudi kuulas neid jutte õhinal ja oli kui meelest ära. Onu naeris:

„Hehee, poiss! Kui tahad, tule kaasa, panen su laevapoisiks. Ja varsti oled mees nagu minagi. Teed korra Ameerika otsa ära, on sul raha rohkem kui Umbsaare peremehel mitme aasta rukiste eest."

„Siis peab sul küll hirmus rikkus taskus olema?" oli Katre naerdes küsinud.

Aga onu oli müranud:

„Mõistagi on see mul kõik taskus olnud. Ennegi seal ta, kuram, ei püsi. Jah! Aga kes tahab rikkaks saada, see hoidku taskul põhi all. Jah! Mina seda ei taha, sest mul on niisama hea elada."

Müras mõne päeva ja läks.

Kuid Ruudi oli nagu haige. Nuttis, palus, lubas saada rikkaks ja koguda hiiglavaranduse, et siis tädigi rikkaks saaks.

Ja kui järgmisel aastal onu Vidrik merereisilt jälle Tallinna jõudis — seal oli ta päris-kodu — kirjutas Ruudi talle kirja ja sõitis siis tädi juurest ära, et onuga koos merele minna.

Sõitis ning jäi — igaveseks.

Aeg-ajalt tulid tädile õepojalt mõned kirjad. Mõnikord kummaliste võõraste markidega, mõnikord kirjade asemel postkaardid mustade inimestega.

Poiss kirjutas, et kõik läheb hästi, et ta kogub raha ja saadab varsti ka tädile.

Aga siis jäid kirjad ikka harvemaks ja harvemaks. Ja nüüd ei ole Katrel Ruudist teateid juba mitukümmend aastat.

Kas elab ta veel, see poiss?

Vaevalt!

Aga mõnikord haaras Katret usk imesse: kui äkki tuleb Ruudi rikka mehena ja päästab hädast ja viletsusest oma vaese tädi!

Isegi seasulgu ei jõua tädi enam parandada, isegi õueaeda enam mitte kohendada! Ja maja laguneb, korsten ajab suitsu sisse, truup on pragunemas. Rääkimata talutööst, mida nüüdki vaja teha, et teenida mõni sent raha, kuigi nüüd popsikoht on talust eraldatud ja päriseks antud.

Ja ümbruskonna inimesed, kes teadsid Katre õepojast ja Katre salajasist unistusist — mõnikord oli Katre ju sellest kõigest naljatades rääkinud — tähendasid Katrele:

„Vaata, kui sulle Ameerika miljonid kord pärale jõuavad, küll sa siis ehitad endale uue lossi ja võtad noore mehe!"

2

Alles ao tulles tukastas Katre veidi.

Ja nägi und:

Ta istus nagu oma tares ja oli rõõmus, terve ning noor. Vokk vuras ta käes ja lauluke kõlas ta huultel. Ent väljastki kostsid heledad viisid — need olid linnukesed, kes laulsid sealt Katrele läbi lahtise akna vastu. Ilus ilm oli väljas, päike paistis heledasti ja tuuleõhk liigutas kardinat. Vana kukk Petra kires vägevasti, kuna kanakesed kudrutasid ja lambad määgisid. Ilus oli olla.

Aga siis hakkas ilm pimenema ja nagu öö tulema. Kõik muutus süngeks, õudseks ja kurvaks. Linnukesed vaikisid, Petragi ei laulnud enam. Ning Katre südamesse asus hirm.

Ta tahtis voki tagant üles tõusta, aga ei saanud. Külm tuul tormas aknast sisse ja vuhises läbi toa. Ja korraga kostis vankri põrin, vanker jäi Katre maja kohal seisma ja keegi koputas kõvasti Katre värava pihta.

Katre võpatas kramplikult ja ärkas.

Uneke polnud ju jumal teab kui õudne ja kummaline, kuid temas oli midagi, mis mõjus Katresse väga erutavalt ja tähendusrikkalt. Katre tõusis voodist, et vaadata — vahest tõepoolest mõni vanker oli peatunud ta värava taga ja keegi tõepoolest koputas väravale.

Aga teel polnud näha kedagi. Kõik oli vaikne, vaid vägev Petra kires kuuris. Kuid ei laulnud veel linnukesed ega polnud veel näha ka päikest. Oli varajane sügisehommik, hall, vaikne, värvitu. Väike valgus puges aknast sisse ja selles valguses võis juba näha madalaid pilvi, mis pikkamisi sõudsid üle metsalatvade idast läände.

Katre ohkas. Imelik uni siiski — kuigi midagi erilist ei näidatud. Peaasi: miks koputati? Esiteks oli kõik ilus, selge, valge. Kuid siis läks kõik mustaks, pimedaks. Ja siis koputati!

Ja korraga kihvatas Katre südames:

Surm!

Vaat mida see kõik tähendas!

Surma!

Kes oli muidu see koputaja?!

Miks oli muidu kõik nii ilus ja armas, linnukesed laulsid ja päike naeratas, ja Katre ise oli noor, vilgas ja rõõmus — aga siis kõik tuhmus, muutus kurvaks, õudseks, hirmsaks?!

Vanadus!

Vaat mida see kõik tähendas!

Ja siis tuli koputaja — surm!

Et aeg on jõudnud — kõik ilud ja rõõmud on läbi, kõik linnukesed on laulnud ja lõppenud on ka kõik laulud sinu

enese suus, ilm läheb pimedaks — õhtule, eluõhtule! Ei paista enam päike, ei puhu enam mahe tuuleke aknast sisse — tuleb torm ja kustutab su eluküünla, ja tema, tema koputab oma kondise sõrmega su väravale:

Aeg on kätte jõudmas! Öö on saabumas!

Jälle ohkas Katre.

Aga see polnud enam mure ja kannatuse ohe. See oli nagu kergendusohe.

Kui on tulnud aeg, siis olgem valmis! Katre ei mõtelnud vastu panna. Parem juba minna kui virelda viletsat vanadust, kõigist mahajäetuna, abituna, teiste tõugatuna ja lükatuna. Parem juba minna! Kõigil tuleb see tunnike, ja õnnis see, kel vähem kahetseda ja vähem maha jätta.

Katre ei teadnud, mis nüüd kohe teha tuli. Ta oli veel une ja selle seletuse mõju all ega osanud äkki midagi ette võtta. Tal oli tundmus, et nüüd nagu iga minut võis koputus korduda ja värava taha ilmuda võõras.

Aga istudes tükk aega oma voodi serval taipas ta, et uni on ikkagi uni ja elu on elu. Unenägu võib täide minna — eriti säärane, tähendusrikas. Aga ega unenägu eluks muutu. Kes teab, mitu päeva see kõik veel aega võtab ja kuidas see sünnib. Seni tuleb veel elada elukest. Tuleb talitada ja tööd teha, niipalju kui vanad kondid veel suudavad. Aga kaugel see enam ei ole! Ei ole! Tuleb valmis olla! Ja jumal olgu kiidetud, et ta oma tahtmise Katrele on teada andnud!

Katre riietus. Vaja oli põrsale süüa viia; see vennike ruigas juba haledasti ja ootas oma perenaist. Ka lambad määgisid ja nõudsid toitu ning kanadki kaaritasid heledasti, oodates väljapääsu.

Vaesed loomad tahtsid elada, ja Katre läks kööki, et neile valmistada toitu ja lasta nad õue.

Parajasti kui Katre köögis talitas, kääksatas õuevärav ja õues kuuldusid kellegi sammud.

Katre värahtas — ega ometi! ... Unenägu oli veel nii värskelt tal peas.

Aga tulijaks osutus Umbsaare peremees, lühike, paks vanamees, kottis silmaalustega ja heatujulise naeratusega.

„Tere, Katre," ütles ta köögiust praokile tõmmates. „Näe, kui viks naisterahvas sa ikka veel oled! Juba kärmesti tööl! Kunas sina ometi ka ükskord puhkust võtad — vaat seda tõesti ei tea!"

Katre segas põrsatoitu ja vastas:

„Oh, kulla peremehekene! Ega ma kaua enam tööta kah! Aeg on tõesti minulgi puhkust võtta. Jah! Vaat märdini või kadrini panen vastu, siis on küllalt. Kolin ära."

„Kuhu õige?" päris peremees uudishimulikult. „Kas ikka päriselt Ameerikasse või? Viimati sulle kullalaevad juba pärale jõudnud?!"

„Pole kullalaevu ühti," vastas Katre. „Aga küllap tuleb niisama must kirstukene läve ette ja viib mu ära."

„Ah seda..." lõi peremees käega. „Tühi lori! Kumb meist õige vanem on — sina või mina? Viimati veel mina? Aga ma ei mõtlegi veel kirstust. Kus sa sellega! Vaat eile õhtul — pühapäeval veel pealegi — lõin tantsu nii mis laksub! Jah! Tulid noored inimesed meie noorte poole, tõid pudelikese kaasa... Kus sa jätta võid! Ja murrab teine nüüd küll siin ja seal, aga ma ei tee väljagi. Jah! Sinul ju palju kõbusam tervis kui minul. Pole sind kunagi kuulnud kaebavat..."

„Mis seal kaevata," ütles Katre, ja tema hääle järgi võis tõesti otsustada, et tal pole midagi kaevata. „Mis seal kaevata... Aga tuleb aeg — ja mine!"

Peremees naeris lõbuga:

„Kindla termini peale õige või?... Kulla Katre, sa oled veel tugev naisterahvas ja võid veel oma paarkümmend aastat elada. Niimoodi on. Tule täna meile appi kartuleid

võtma, kui mahti on. Meil teisi veel palju maas, aga hommikud muutuvad jahedaks. Täna on sugu pehmem, aga eile oli muld juba üsna tugevasti kahutanud."

„Ei tea," ütles Katre, „kas saan . . ."

„Noh, noh, mis siis nii pakilist oli?"

„Pakilist pole midagi, aga tervis on tõesti halb . . ."

Säärast juttu polnud peremees Katre suust tõesti varem kuulnud. Ja ta vaatas uurides Katrele näkku. Haiglane tõesti oli see pruunikaskollane nägu. Aga mine sa neid vanu naisi tea. Alati nad kaebavad ja niravad. Nüüd on siis Katre ka teiste sarnaseks saanud. Noh, aga küllap ta elab tõesti veel paarkümmend aastat. Sel vanatüdrukul on visa hing . . .

„Kui tervis tõesti paha," ütles peremees venitades, „ega siis midagi . . . Kuhu sa haiget inimest ikka sunnid."

Aga peremehe häälest kuuldus selgesti, et ta teise haigust ei uskunud. Ja ta lisas igaks juhuks:

„Ennegi, ega ma ilma poleks tahtnud. Maksan sulle poolteist krooni ära. Peale selle muidugi sööd kah. Lõuna-vaheajal võid oma põrsakesi ja tallekesi vaatama tulla. Ega ma muidu — vaat kui külmale läheb, siis ütle kartulitele adjöö! Jah!"

„Hea küll," ütles Katre. „Küllap ma katsun. Annan loomadele veidi einet ja siis lähen."

„Tubli!" kiitis peremees. „Vaat see on ikka va õige Katre jutt! Muidu . . . või surema hakkab temasugune merelõvi! Ära sa mind nende juttudega hirmuta!"

Ja ta läks lõbusasti vilistades minema.

Katre vaatas talle kadedusega järele. Jah, mis sel muret! Kui see maha jääb — sel passijaid kõik tared täis. Sel vara ja lapsi ja abimehi laialt. Ja ega temasugune kaua virelegi: viskab kord veidi rohkem viina või tantsib krapsakamalt kui rasv lubab, ja ongi läinud. Aga Katre . . . jah, tema teadis isegi, et tal on visa hing. Ennegi . . . Katrele meenus jälle ta

uni . . . Jah, annab jumal, et kaua ei tule virelda Katrelgi! Jumal on armuline . . .

Põrsake võttis perenaise suure heameelega ja rõõmuhõiskamisega vastu. Kuidas siis — Katrel oli ju käe otsas pang imemagusa leemega! Seda põrsas teadis, katsumatagi. Ja kui talle leem moldi kallati ja ta sellele ninapidi sisse sai — sa õnnis aeg! Ta latsutas ja matsutas, nii et keha värises! Ta hing nagu ähvardas kehast lahkuda, kuigi leem nii mõnusasti karastas südant.

Peagi oli ta oma einega valmis, vaatas perenaisele altkulmu otsa ja lausus:

„Oh!"

Katre silmitses teda liigutatult. Vaene loomake! Teadis ta ka, et ta oma perenaisele pidi andma peiesüldi?! Jah, tingimata! Inimesed pidid ometi veidi sööma-jooma ka Katre matustel. Küllap leidub juba sugulasi, kes su siis üles otsivad, kui sa surnud oled. Ja vana Umbsaare peremees juba ei jäta Katre matustel oma napsi ja lõbusat jalakeerutust — seda Katre teadis. Kui . . . kui vahest Umbsaare peremehel vaid juba varem minna ei tule!

Pärast notsut said toitu ka lambad. Neid oli kaks, ema ja tall. Mõlemad mustad. Läikivate silmadega ja haleda näoga. Väga lahkuminevad põrsast, kes oli valgetkirja ja kelmika iseloomuga.

Lambad olid suvel Umbsaare talu karjas käinud, kuid nüüd karja enam välja ei lastud ja lambaid tuli sööta juba kodus. Oli Katre suvel sellekski palju vaeva näinud, et lammastele talveks heinu hankida. Oli santinud metsaloike ja põllupeenraid mööda ning ise oma turjal heinakandameid koju tassinud. Sinna see tervis lõpuks ikkagi pidi kuluma!

Haleda südamega vaatles Katre oma loomakesi. Ei, salaja oli tal elust siiski kahju! Salaja oleks ta siiski veel paraneda ja neid loomakesi veel talitada tahtnud — olla neile

emaks . . . Aga mis saab neist siis, kui Katre ära läheb? Kes võtab nad? Katrel oli soov neid mõlemaid ületalve sööta, et endale uue seeliku jaoks villa koguda. Selleks ta suvel nii rahmeldaski . . . Aga nüüd . . .

Kuid sündigu jumala tahtmine!

Notsu ja lambakesed jäid lauta, kuid kanad lasti õue. Neil oli nüüd sügisel väljas palju tegemist. Talu põldudel maja ümber oli viljateri, aias oli aiamaa siblimiseks vaba, oijah, tegemist oli palju! Kukk Petra juhtis oma hoolealused pikema viivituseta lauda taha prügiauku, kus ikka leidus midagi huvitavat kiireks eineks.

„Et sa kanu kodust kaugele ei vii!" ütles perenaine kukele. „Ja et sa neid kulli eest kaitsed!"

„Kok, kok!" vastas kukk üleolevalt. „Nonoh!"

Talitused olid Katre meele rõõmsamaks teinud, terviski oli nagu parem, vaadeldes tervete koduloomade ja -lindude elu, nende elurõõmsat askeldamist ja kindlat usku tulevikku.

Aga jõudes talu põllule ja asudes tööle, tundis Katre jälle, et pole temast enam õiget töötegijat, tõelise raske töö tegijat. Kodused talitused olid kergemad ja neid võis sooritada pikkamisi, oma jõu kohaselt. Aga küürutades kogu päeva kartulivaol ja tassides raskeid korvitäisi kuhja juurde — see oli iseasi. Ega Katre tööd tegemata jätnud ega teistest maha jäänud, kuid ei lõbusat juttu ega lauluviisi tulnud enam tema suust. Teiste küsimustele vastas ta lühidalt, vaikselt. Teised arvasid, et Katre pole tujus. Ainult peremees teadis, et Katre kaebas tervist. Aga millegipärast ta sellest teistele ei rääkinud.

Õhtul läks Katre koju puruväsinuna, tapetuna. Läks kurval meelel ja tundis lõplikult, et pole midagi parata, — ei jõua enam elada nii, ei saa enam elada nii. Kui tahad elada vanaviisi edasi, tuleb teha vanaviisi tööd. Aga jaksu polnud

enam. Nüüd oleks hea olnud niisama veidi üht-teist liigutada, raskest tööst hoiduda ja tõesti „puhkust võtta", nagu soovitas Umbsaare peremees.

Aga kaua sa nii elada võid!

3

Öösel tulid Katrele suured valud rinde alla ja nimmetesse. Ta ohkas ja ägas ning pöörles voodis ega saanud magada, hoolimata suurest väsimusest.

Nii need ööd nüüd olid!

Higi kattis keha, süda peksis kui linnuke rinnus, ja kõrvus lõi: tuik-tuik-tuik!

Lamades lahtisi silmi, keha täis valu, oma asemel, luges Katre tasakesi meieisa-palvet ja kuulatas öisi hääli.

Ei jah, ei jah! Minna tuli!

Nüüd võis ta veel omal jalal liikuda, aga mis siis, kui äkki ei saa enam paigast ega voodistki välja?!

Taevane jumal!

Ei homme enam tallu tööle või minna!

Sellevastu . . .

Üks mõte tuli Katrele.

Kurvalt lamas ta, surudes käsi valutava rinna alla. Kohinal lendas tuul üle männilatvade, vilistades akna taga ja korstnas, tõi midagi praginal vastu seina. Aga põranda all, Katre kõrva juures, nagistas hiir ja näris — juba tunni, teise, kolmanda . . .

Katre mõtles . . .

Hommiku eel uinus ta lõppeks ja magas suure valgeni. Mis ta unes nägi, seda ei mäletanud, — polnud need unenäod niisugused, et oleksid tundunud tähtsatena või mõjunud mõtlemapanevalt.

Aga eelmise öö uni oli Katrel seda selgemini meeles. Ta oli väga nõrk ja vilets, talitades oma loomi. Ei ajanud nendega juttugi. Ja notsu vaatles teda mitu korda imestusega.

Perenaine vaid ohkas ja pühkis käeseljaga silmi. Ja vedas vaevu oma jalgu taga.

Kui loomad toidetud, riietus Katre veidi paremini kui tavaliselt.

Tal oli mõte . . .

Ta läks tisler Kummitsa poole, kes elas kirikust poole kilomeetri kaugusel, surnuaia kõrval, vastu Variku poodi.

Kummits, umbes 55-aastane, lühike, kõhn, hallipäine mees, silmitses Katret uurivalt läbi oma prillide, kui Katre tisleri töötuppa astus. Kummits voolis parajasti mingit lauda, pooleldi ajaviiteks, ja selle kerge töö juures oli tal jutuks mahti. Ta tundis Katret väga hästi, sest Katre ei elanud ju kirikust kaugel, vaevalt kilomeetrit kolm, ja Katre oli küllaltki silmapaistev isik, nii oma kujult kui ka iseloomult. Tisleri uudishimu polnud väike, miks Katre tema juurde tuli. Ja jutukas mees oli ta ka, nagu kunagi tisler.

Esmalt räägiti ilmast, siis kartulisaagist, siis aedviljast, siis kirikuõpetajast, siis hiljutisest kirikualevi laadast.

Alles siis hakkas Katre oma tuleku põhjusi seletama.

Ta küsis:

„Kas sul no palju tööd ka prõlla on, Taavet?"

„Noh, on ikka ka omajagu," vastas tisler. „Aga mis siis sellest?"

„Mulle oleks ka midagi vaja . . ."

„Nojah. Eks ta ole. Sa veel noor naisterahvas ja neitsi pealegi. Kas hakkad mehele minema või? Tahad endale uut garnituuri või laia abieluvoodit soetada?"

„Mis sa nüüd — mind vana inimest!" ütles Katre. „Ma tulen üsna teise jutuga, aga tema . . ."

Aga pahane ta ei olnud, teadis ju, et see nali oli niisama — hea poolest . . .

Tisler lausus:

„Küllap siis Ameerika dollarid on tulnud, kui sa abielusadamasse ei purjeta. Tahad veel enne surma sutike toredasti elada?"

Ka see nali polnud pahasti mõeldud. See oli lihtsalt — hea toon.

Katre nuuskas nina ja lausus:

„Tee no nalja — ega see minult tükki ära võta. Aga lugu on nii, et . . . voodit on mulle vaja jah! Kui sa nii just tahad, et abieluvoodit, siis olgu seegi õige! Vaat vana Liiva-Hannusega hakkan pulmi pidama, toopärast . . ."

„Mis Liiva-Hannusega? . . ."

„Tervis mul viimasel ajal viletsaks läinud, Taavetikene . . ."

„Ah et surma kardad? . . ."

„Ei karda ma teda midagi! Ootan, kallikest! Toopärast sinu palvele tulingi . . ."

„Mine õige . . . Noh, ega ma siis . . . ega ma siis mõni kirikhärra ole . . ."

„Muidugi ei ole. Aga sina, Taavet, tee mulle üks kirst!"

Taavetil jäi suugi lahti.

„Khe-khe!" köhis ta viimaks segaselt. „Kirst või? . . . Sinule?"

„Jah, minule . . ."

„Nii . . . noh . . . riiete jaoks või nii? . . ."

„Ei. Ikka päris surnukirst. Puusärk . . ."

Jälle oli tisler tükk aega vait. Vaatas vaid kuidagi nii imelikult läbi prillide, viltu.

„Puusärki tahad? . . . Enesele?"

„Ma ometi ju ütlesin, Taavet!"

„No sihukest juttu ei ole!" ütles tisler pooleldi pahaselt. „Säärast nalja olen ma küll kuulnud, et mõned endale elavast peast puusärgi valmis lasevad teha. Aga mina seda ei tee!"

Katre vaikis ja nuuskas nina. Ta silmadki olid vesised.

„Ega ma sinult ilma taha!" ütles ta viimaks jonnakalt. „Ma maksan sulle selle eest niisamuti, nagu sulle muidu ikka maksetakse . . ."

„Kas enne või pärast surma?" küsis tisler pilkavalt.

Katre purskas nutma.

Tisler vaatas seda uue üllatusega — polnud ta veel kuulnud ega näinud, et Katre nuttis!

„Nii on selle üksiku inimese elu!" nuuksus Katre tahtmatult. „Kes teab või hoolib tema hädadest! Aga see kirst . . . see on ka ainus, mis ma oma elulõpu heaks teha saan . . . Kooled üksi kui peni aia äärde, keegi ei teagi . . . Siis vähemalt on sul see troost, et sa ise endale oled kirstugi valmis muretsenud! Pole ikkagi nii päratu see surm . . ."

Katre pisarad pehmendasid veidi tislerit. Ta mõistis umbes, mis teisega sündis.

Aga ta lausus siiski:

„No kust sa seda siis ometi nii kindlasti tead, et sa surema hakkad? Ega siis surm ometi tellimise peale tule!"

„Kullake," pühkis Katre pisaraid, sundides end rahule. „Une nägin ära! Tervisest ma enam ei räägigi!"

„Ah une . . ." muutus tisler jälle üleolevaks. „No vaat kus asi! Too ju igavene vana mood, et unenäod midagi tähendavad. Tühjagi ei tähenda nad. Kui minul ükski nendest täide oleks läinud — kas sa siis arvad, et ma veel siin elaksin ja sulle kirstu teeksin? Ei! Vaat miljonär oleksin mina, aga mitte tisler! Tollepärast ära sa no küll kirstu teha lase, et und oled näinud. Tollepärast ole üsna mureta. Vanasti vahest läksid unenäod täide — nüüd on teine aeg."

„Ega nad kõik täide lähe muidugi," nõustus Katre. „Aga mõni on tähendusrikkam kui teine. Ja selle asja — selle asja tunned kohe ise ära!"

„Hm . . . Võib ju olla. Ennegi minul pole küll seni ükski täide läinud."

„Kust sa seda tead?"

„Miks ma's ei tea? Elan ikka nii, nagu elama pean. Tisler olin ja tisleriks jäin. Ei aita siin unenäod midagi."

Aga Katre oli oma rahu jälle tagasi saanud ja ütles kindlalt:

„Tee ära, Taavet! Küll mina ise paremini oma asja tean!"

Ja tahtmatult libises oie ta suust:

„Näe, kuidas rinde all torkab!"

Tisler lõi pilgu ta hädisele näole:

„Jah . . . Hm . . ."

Katrega polnud tõesti asjad enam korras!

„Hea küll," nõustus Kummits. „Mis minul . . . Ma saan ju aru . . . Ükskord ju tuleb minna . . . Aga kuidas ma siis teen — kas mõõdu ka ikka pean võtma või?"

„Mõõdu ikka, Taavetikene . . . Kuidas muidu!"

„Mõõdu elavalt inimeselt! Sihukest tempu ma pole veel elus teinud! Vaat kohe nagu hirm tuleb peale!"

Tisler võttis sentimeetri-rihma ja astus Katre ette. Ta pilgus oli tõesti midagi . . . Ja kui ta käe tõstis Katre pea poole, et pikkust võtta, ümises ta:

„Tont küll . . . Inimene elab, aga on nagu surnud juba . . . Tee talle kirstu . . ."

Ta tähendas mõõdud paberile ja ei suutnud jälle hoiduda naljast:

„Pruudikleidi mõõdu võtsin! Oled sa ikka üks kange naisterahvas, Katre! Iga teine küll sellega hakkama ei saa!"

Aga Katre nägu oli hädine ja kurb.

„Mis sinul viga nalja teha," ütles ta. „Sa elad veel sada

aastat. Aga vaata kui sinulegi hakkab ligemale jõudma see tund..."

„Tühja!" lõi tisler käega. „Joon enne seda kõrtsi tühjaks ja peksan naised-lapsed laiali!"

„Peksad küll..." venitas Katre. Aga siis meenus talle Umbsaare peremees... Jah, säärastel on kerge mõtelda vanadusele ja surmale...

Ta ei tahtnud enam midagi rääkida. Muutus näost süngeks, kinniseks ja jonnakaks. Hakkas minekut tegema.

Ent tisler küsis:

„Aga kuidas jääb tollesamaga — tolle... hm... rahakesega?... Kui sa nüüd vahepeal tõesti... Kes siis maksab?"

Sellele polnud Katre mõtelnudki!

„Või maksavad pärijad?" naljatas tisler.

Ei, ei! Katre tahtis ise maksta. Selles see asi seisiski, et ta kõik tahtis ise teha. Selles see mõte oligi! Tead vähemalt, et kirst on sul korralik. Ja plats kadunud isa-ema kõrval kindel.

„Aga kui palju see siis maksab?"

Tisler nimetas summa. Katre kohkus! Nii palju tal ei olnud!

„Tee odavamini, Taavet! Mis sa minust enam..."

Aga Taavet seletas, et materjal maksab niipalju, töö niipalju — paljugi mis! Ega see midagi tähenda, et lugu on iseäralik. Katre võib surra, aga tisler tahab elada.

Siis kaubeldi. Ja lepiti lõpuks kokku. Aga Katrele tuli uus mure — kust võtta puuduolev raha? Ta ilus ja lohutav plaan ei olnudki enam nii ilus, kui see paistis öösel. Ja uut mõrudust ja süngust kallas see Katre südamesse.

Kaup jäi pooleli. Katre pidi enne mõtlema, kust võtta raha. Ja seda muretsema.

Tislerile meeldis see väga. Kuid Katre lahkus peaaegu head päevagi soovimata. Longus päi, kibedus hinges ja valu

kehas, sammus ta kalmistule, et istuda veidi oma vanemate haual.

Tibas vihma, külma, udust, sügisest. Katre istus kaua, mõteteta, tuimalt. Ükskõiksus ja lootusetus võttis temas võimust. Tal oli soov mitte enam siit haudade juurest tõusta, vaid kohe siia jäädagi. Isegi oma kirstu raha ei olnud tal! Muidu ei saa inimesed teda matta, kui müüvad ta majakese ja kraami logu kellelegi poolmuidu! Või maetakse ta valla kulul, et siis Katre varanatukest müüa oksjonil kulude katteks! Sugulased! Need juba end selleks kulutama ei hakka, kui neist mõni kuskilt välja ilmubki.

Istus norgus päi Katre. Ja vihm niisutas teda lakkamatult. Isa ja ema magasid mullas ta jalge ees. Need ei saanud teda aidata. Need olid juba nii kaua maganud, et ei teadnud nad Katre muredest enam midagi. Nad vaid ootasid, millal tütar nende juurde ilmub . . .

Ohkas raskelt Katre, tõustes viimaks haualt. Tal oli niisugune tundmus, et ta nüüd koju läheb ja surebki. Aga samas meenusid talle äkki loomakesed, kes teda kodus ootasid.

Ah jah! Põrsakese söövad nad Katre mälestuseks ära, kanad vahest samuti. Aga lambad . . . Õigus! Lambad võib Katre viia laadale ja müüa endale kirstu rahaks! Nii on küll hea! Lammaste villast tahtis Katre teha endale uue seeliku. Kuid las saab nüüd sellest puusärk!

Kalmistult tagasi tulles astus Katre jälle Kummitsa ukse taha, koputas uksele ja ütles tislerile lühidalt:

„Tee aga kirst valmis, Taavetikene! Küll ma maksuga hakkama saan."

Tisler kratsis kukalt.

„Millal sa teda siis tahad?"

„Mida varem, seda parem. Kas või nädala pärast."

„Küll on pakiline!" lausus tisler. Aga lisas: „Tule aga siis nädala pärast ise oma puusärgile järele!"

Ega tisler säärasest asjast suud saanud pidada! Kus sa sellega! See oli talle alles number! Naisele, naabritele, kõrtsisõpradele — kõigile rääkis ta sellest jubedast loost, et ta elavale inimesele puusärki teeb.

Ja paari päevaga oli kogu ümbruskonnale teada, et Katre valmistub surmale ja on isegi kirstu juba tellinud. Tahtvat veel vaid niipalju elada, et kirstu üle vaadata ja vastu võtta, — ja siis minna.

Kes naeris, kes haletses Katret. Iseäralik vanatüdruk oli ta ju alati olnud. Isemeelne ja jonnakas. Ja teistest inimestest ta palju kunagi ei hoolinud. Vana oli ta ka. Ning üksik.

Vanad inimesed arvasid, et Katre oli teinud ilusasti. Tunneb inimene oma lõpu lähenemist, hoolitseb ise oma puhkekodu eest — mis siis sellest! See on kena ja armas kuulda.

Aga nooremad inimesed ja naljahambad said Katre kulul paljugi naerda.

„Ei tea, kas laseb kirstu kohe koju tuua ja heidab selle sisse magama — või laseb Kummitsa juurde lattu jääda?"

„Ja kui surm ei tule tellimise peale, vaid laseb aastat viis või kümme oodata, siis söövad ussid kirstu veel enne Katret ära!"

Ent Katre, kuigi aimas, et inimestel nüüd temaga palju asja, ei hoolinud sellest. Temal oli tõesti oma muredega ja valudega enam tegemist kui inimeste juttudega. Ja mida ta kord juba oli kavatsenud, sellest ta enam ei loobunud.

Neljanda päeva hommikul pärast kirstu tellimist võttis ta oma lambakese nööriga järele ja algas teekäiku Uhtmetsa laadale. Vana lammas astus meeleldi oma perenaise järel. Ja noor utt niisama meeleldi oma ema järel. Nii nad läksid. Uhtmetsa oli kilomeetrit kaheksa-üheksa — küllaltki pikk tee Katrele ta hädiste jalgadega ja valutava

kehaga. Neid laatasid oli ju sügisel palju, peaaegu iga päev kuskil. Aga suuremalt jaolt olid nad kõik ikka hirmus kaugel.

Teel puhkas Katre sageli — ja lambakesed nokitsesid seni ta kõrval kraavipervel.

Hale oli Katrel lambakestest lahkuda. Aga mis sa tahad teha! Surmamõte oli nii sööbinud ta hinge, et ta päev-päevalt sellesse ikka enam uskuma hakkas: niipea kui kõik valmis, tuleb minna!

Ja ega elu olnudki ka enam midagi väärt. Ei olnud! Peaasi — see mure! See sõi kui rooste! Kui eladki veel, aga muutud jõuetuks . . . Siis . . . Katrel oli nii kindel tahe, et ta uskus: siis suren! Parem surra kui vaestemajja minna! Jah! Ja Katre pigistas oma suu kõvasti kokku ja hakkas jälle astuma laada poole.

Las neil naerda!

Kui lammaste eest raha käes, läheb Katre juba järgmisel päeval Kummitsa poole ja maksab talle kirstu eest ära. Ja kui kirst valmis, palkab ta naaberpopsilt Tsolgi Joosepilt hobuse ja toob kirstu koju! Jah! Toob õhtul, pimedas, et nad, kurjadvaimud, tee veerde irvitama ei teaks tulla! Tsolgi Joosepi võib appi võtta, temale anna topkaraha, ta on vait. Joosepit ei tarvitse Katre karta.

Ja jonnakalt sammus Katre edasi. Temast kihutasid laadalised mööda, lärmi ja kisaga, heitsid nalja eide üle, kes vedas lammast nööriga järel. Aga . . . võib-olla mõnigi neist lärmajaist naerab veel täna oma viimast naeru . . .

Laadal oli lambaostjaid palju — sügisene aeg — ja Katre sai oma kaubast kergesti lahti. Haledasti määgides jäid loomakesed maha oma perenaisest, kõvasti kinniseotuina lihuniku vankrile. Katre pühkis silmi ja nuuskas nina, pigistades pihus kümne- ja viiekroonist.

Polnud midagi parata!

Heinamaaserval, laadaplatsist eemal, kinnitas ta veidi oma keha leivaviilu ja paari munaga ning hakkas sügisepäeva varases hämaruses kodu poole astuma.

Pimedas metsas, poolel teel, väsis ta väga ja istus, et pikemat puhkust teha.

Laadalised olid juba kõik mööda sõitnud. Oli vaikus teel ja metsas. Ja nii pime, et vaevu võis näha mõnda puud.

Katre toetus puu najale, pigistas silmad kinni ja istus nii kaua aega. Jälle oli tal tahtmine mitte enam tõusta ja liikuda. Kuid siia maantee äärde ei võinud ta muidugi jääda! Ei, nüüd oli tal raha kirstu jaoks, nüüd oli tema kava kindel. Nüüd tuli veel koju jõuda!

Ta hakkas jälle edasi astuma ja jõudis järele tumedale kogule, kes sammus tema ees. See liikus veelgi aeglasemalt kui Katre, ning sammude järgi otsustades oli ta lombak. Tal oli suur komps seljas, mis pimeduses andis mehele küüraka välimuse.

Tükk aega sammusid teekäijad vaikides kõrvuti. Katrel oli isegi väike hirm — mine sa tea neid inimesi laadateel! Ja lombak mingisugune pealegi, kompsuga!

Katre hakkas rühkima, et mehest kaugemale jõuda, kuid see polnud nii kerge. Arvatavasti oli meeski metsas istunud ja just Katre liginedes jälle teele asunud — ega Katre talle muidu järele oleks jõudnud, kuigi mees oli lombak.

Mees vist taipas Katre püüdu temast kaugemale jõuda, sest ta küsis lõpuks veidi pilkeliselt:

„Kas teil kodu juba paistab või?"

Katre vaikis — kaheldes, kas vastatagi. Aga arvas paremaks siiski vastata:

„Ei paista ta küll, aga ega ta enam kaugel ole kah."

„Nii, nii," ütles võõras — hääle järgi mitte just kõige paremas tujus. „Siis on teil ju hästi. Mis teil siis viga . . ."

Ja komme justkui nõudis, et Katre omakorda pidi küsima:

„Aga teil... Kas kaugele on veel minna?"

Võõras viivitas vastusega:

„Ei tea isegi... Või minul mõni kodu on! Eks näe, kui kaugele täna õhtul jõuan... Seal mul ka kodu..."

„Kas sa kuuled!" imestas Katre viisakuse pärast, endal aga süda teise vastu külm. „Siis on küll paha!"

„Jah, ega ta mõnus ole..."

„Kas olete siis mõni reisija — või nii?... Mõni kaubamees õige või? Kott säärane teil seljas..."

„Todapidi peaaegu küll."

„Jaa-ah. Noh, siis küll jah. Käisite ka laadal kauplemas?"

„Niimoodi jah. See on mu amet. Muudkui ühelt laadalt teisele ja vahetevahel ka linna — kauba järele. Niimoodi jah. Elu on ka see, kui soovite."

Ja võõras naeris, kaunis mõrult ja väsinult.

„Jah, eks ta ole raske igaühel..." ohkas Katre. „Ilma koduta on aga veelgi raskem. Noh, aga kaupmehed teevad selle eest jälle kõvasti raha sisse..."

„Hehee, jah!" urises võõras naerda. „Teevad küll, jah! Kui sul kaup pambuga seljas ja endal lombak jalg all — rikkaks sa sellest lähed, oijah!"

Vaigiti ja sammuti pikkamisi edasi — üks loopides oma vasakut jalga, teine vaevaliselt liigutades oma põlvekesi.

Pimedas metsas karjatas kuskil öökull, tuulehoog tuli ja kõsistas mändide ladvus. Lõhnas raskelt sügisene mets — imalalt, aga meeldivalt. See lõhn oli niiske, kuid armas ja rahustav. Ja pimedus, joodetud sellest lõhnast, oli pehme, usaldatav, otsekui oma hõlma avav.

Sammud ragisesid liival. Astuda oli palju parem kui seista — nii tundsid teekäijad. Mets ja pimedus kutsusid edasi.

Viimaks lausus jälle Katre — teda suutis teise saatus juba veidi huvitada:

„Ja kuhu siis te nüüd lähete?"

„Eks Mõlkjärvel ole homme jälle laat," urises kaaslane. „Sinna tüüringi. Kuhu mujale."

„Mõlkjärv ju siit mõni paarkümmend kilomeetrit!" imestas Katre. „Egas te sinna ometi puhkamata jõua minna!"

„Küll metsas puhkan," ütles jälle kaaslane. „Ja öö on pikk — nüüd . . . Ehk mõni teeveerne maja laseb ulualla. Aga kui ei lase . . ."

„Mis te nüüd, kulla meheke . . ."

„Mis seal ikka . . . See mul harilik asi. Kes see sihukest hulgust sisse tahab lasta . . ."

„Noh, aga talvel? . . ."

„Talvel on krõbedam. Ega siis saa nii laialt ringi luusida. Tuleb linnas kükitada — kartuleid küpsetada ja lävesid kulutada: vahest mõni preili-prouakene ostab jupi odavat sitsi või paari sukki . . . Ja-ah . . ."

Jälle vaigiti.

Ragisesid sammud.

Siis algas võõras ise:

„Siinpool kandis on mul üks sugulane. Tahan ta üles otsida. Möödaminnes. Vahest sealt saabki mulle täna öömaja . . ."

„Ahah . . . No vaat . . . See kulub teile ära küll . . ."

„Ma arvan kah! Kandam pole kerge. Ja kui sa juba mitu ööd pole saanud korralikult konte välja sirutada . . . Tänan väga!"

„Muidugi . . . Aga millega te siis kauplete?"

„Ah, niisama pudi-padi . . . Sugu riiet, sugu odavat pesu, iluasjakesi . . . Kõike, mis nüüd maalgi moodi hakkab minema. Jah. Aga rikkaks sellest ei saa minna. Kaupmehi rohkem kui ostjaid. Ja mul kaup pealegi haigel jalal . . ."

„Kas mõni õnnetus või?"

„Sedamoodi kah. Teenisin varem laeval. Ajasin ilmatut

raha kokku. Aga meremeeste asi — kui saadud, siis ka läinud. Kord purjus päi kukkusin ülalt masti otsast alla — praksti! jalakene katki ja veel muidki asjakesi . . . Läbi! Ja rahasenti ka mitte kustki võtta. Kindlustusi tol ajal veel ei olnud. Vaat sestsaadik longin pealegi maailmas ringi. Kõike on proovitud. Aga õiget vedu enam ei võta."

Katre süda põksus äkki — imelikult!

„Või nii . . . või nii!" kogeles ta ruttu. „Või nii . . . sa armas jumal küll seda õnnetust!"

„Jah, õnnetus ei käi kive-kände mööda. Aga oma süü kah — kes käskis juua! Ainult ma ütlen: katsu sa merel muidu! Tol ajal veel pealegi. Kõva komme oli. Algul ajasin vastu, aga kuhu sa ikka pääsed . . ."

„Jumal hoidku, jah! . . ."

„Niimoodi on need maailma asjad . . . Kas teate mulle ütelda, palju siit veel Karistele on? Vanast ajast mul meeles — peaks siinsamas metsa taga olemagi."

„Ah, jah . . . jumal, jah . . . Siinsamas metsa taga see ongi, jah . . ."

„Viimati lähete isegi sinna? . . ."

„Taevane jumal, jah . . ."

„Mis teil viga? Ära väsisite või?"

„Taevane jumal, jah! Ma istun veidi siia kraavipervele, tõmban hinge . . . Sa armas jumal . . ."

„Istuge jah, ma ka puhkan veidi jälle jalgu. Siis lähme jälle üheskoos. Teil ka see tervis enam pole vist suurem asi? . . ."

„Ega ole jah, kulla laps! Ei ole! Sa armas püha jumal!"

„Kas nii paha on? Vahest ma aitan kuidagi? . . ."

„Ei ole midagi! Ma ennegi veidikene istun ja olen vait . . . Püha kallis jumal!"

Eit istus kraavipervel, käsi surutud südame kohale. Võõras laskus ta kõrvale ja kuulas imestusega ta hingeldamist.

Viimaks kägises eit:

„Kes see sugulane siis teil Karistel on?"

Ja endal nii imelik hääl, et võõras kohkus.

„Ah kes . . ." venitas mees, teadmata, mis teisega on. „See peaks mu vana tädi olema . . . Tal oli maja selle tee ääres . . . Nüüd mulle tuleb meelde — siit vahest kilomeetrit kolm . . ."

Eit oigas — ei tea küll millest . . .

„Kas on väga paha ikka?" päris mees, veidi hirmugi tundes. „Teil vist süda pole korras, jah. Teil oleks vaja palderjani võtta. Jah. Vaat kui koju jõuate, siis, kui on käepärast, võtke. Ennegi, kas te Katret tunnete, Katre Anipaju? Kas ta elab veel?"

Äkki kostis eide nuttu:

„Ruudikene, lapsukene! Kas sa mind ära ei tunne?! Oh, pojukene! . . ."

Mees oli vait, nagu rabatud.

Aga eit nuttis ja naeris:

„Ootasin sind, lapsukest! Kaua ootasin! Ei kuskilt tulnud! Ei kuskilt! Ei kippu ega kappu! Aga vaat kunas sa tulid! Vaat! Lapsukene! Õigel ajal tulid! Tädi matma tulid! Mul kirstki juba tellitud!"

Mees vaikis veelgi.

Ja tädi jätkas, tulvil õnnest:

„Uni! Unel o l i oma tähendus! Oli! Aga teisiti kui meie, surelikud, seda mõistame. Teisiti! Jah! Ilm läks pimedaks ja tuli vanadus . . . Õigus! Aga koputaja — koputaja polnud surm. Ei! Koputaja oled sina — Ruudikene! Mis mulle nüüd surm!" Ja eit naeris kõhinal. „Mis jõuab nüüd surm mulle teha! Surm, kus on su astel, põrguhaud, kus on su võimus?!"

Viimaks sai õepoeg vahele ütelda:

„Tädi, siis sina ise oledki! Taevake, jah, vaat kogu aeg oli nagu sihuke tundmus, et . . . Võhivõõra inimesega ajasin säärast juttu, seletasin oma asju . . . Ime küll! Vaat süda

tundis ära! Eks sa siis nüüd kuulnud, tädi, mis sinu õepojast on saanud..."

„Miljonär, jah!" naeris tädi. „Suur kuulus miljonär Ameerikas!"

„Mis miljonär?..."

„Nojah. Nii ma kogu aja, rumal, mõtlesin. Aga see oli kõik niisama — tühi vaimunärimine!"

„Kena miljonär..." venitas õepoeg kurvalt.

„Ei ole midagi!" ütles tädi. „Vaat, Ruudikene, peaasi, et sa tulid! Ja nii õigel ajal! Uni, uni oli see, mis su siia tõi!"

Ja katkendlikult jutustas tädi oma unenäo.

„Koputaja oled sina!" kordas ta. „Ja mis minul nüüd viga surra!"

„Tühi jutt," ütles õepoeg. „Ei sure sa veel kedagi!"

„Võib-olla, et ma nüüd veel ei sure kah!" hõiskas eit. „Võib olla! Uni ei nõuagi seda! Uni ütles, et koputaja tuli, — ja ma ärkasin. Sellega oli lõpp! Ja kui ma nüüd surengi — ega surmast pääse, ükskord tuleb ikka minna —, aga siis on see üsna teine asi!"

Ta tõusis äkki erksalt üles.

„Lähme nüüd, Ruudikene! Ma keedan sulle suppi ja teed ja lasen mune pannile. Tea, kunas sa oled söönud! Sa kallis taevane jumal — seda rõõmu, seda rõõmu!"

Ja justkui noor neitsi hakkas ta kodu poole ruttama, nii et lombak talle järele ei jõudnud.

Teel vadistas eideke:

„Nüüd on sul kodu, Ruudikene! Tea nüüd seda! Nüüd võid sa siin oma kondikesi sirutada niipalju kui tahad! Küll meie läbi tuleme! Ja kui ma suren, siis matad mu ilusasti ja hakkad siin üksi elama. Ega sa ju veel väga vana või olla. Ei tea, kas viiskümmendki täis oled?"

„Viiekümne kolme olen," vastas õepoeg puhkides. „Aga peale jala on mu tervis veel üsna kõbus."

„No muidugi. Sa ju veel kogugi järele tugev mees. Ega seda jalga jumal teab kuhu vaja ole. Küll saad hakkama veel kõigega."

„Tööd võin veel teha igasugust, kui aga sobib," oli vastus. „Ainult mina, mait, ise armastan hulkuda, tead, meremehe asi. Ei püsi paigal. Toopärast ma ka kauplen. Kirun küll seda ametit, aga teist ka pole tahtnud. Iseasi, kui just sihuke pesakene kuskil metsaservas . . ."

„No vaat! Õige jutt!" kiitis eit. „Siin on nüüd sinu kodu, siit võid sa kauplema ka minna, lähemale. Ja minu seasulu, katuse ja korstnagi võid vahest parandada!"

„See nüüd mõni asi . . ."

„No vaat! Ja kui minu tunnikene tuleb, siis . . ."

„Ah tädi, ei sure sa veel niipea . . ."

„Kui surengi, kel sellest hirmu! Jah! Vaat, Ruudike, seal mustabki juba mu maja!"

„Ikka vanal kohal . . ."

„Ikka, ikka, pojakene!"

Hütis, kui tuli süüdatud, silmitsesid nad teineteist. Üks oli viletsasti riietatud vana mees, nägu habemetüügastega kaetud, silmaalused väsimusest mustad — vägagi kahtlane tüüp sellele, kes teda ligemalt ei tundnud; teine oli vana küürus eideke, üsna inetu juba oma kortsudega ja luiste põskedega.

Kuid mehe näojoontest tundis eit ära oma õe. Ja tädi meenutas vanamehele ilusat noorusaega selles hütis.

Mõlemate silmades aga oli midagi sooja, kirgast, ja pilkudes vastastikune tänu.

Oli neil sel ööl veel palju rääkimist, enne kui said puhkama. Ja suppi söödi ja teed joodi ja munadki löödi pannile.

Alles ao tulles jäädi Katre hütis magama.

Aga see uni oli üsna teistsugune — Katrele ja ka tema õepojale — kui endistel öödel oli olnud.

Ja kui Katre paar päeva hiljem läks kirikualevikku, astus ta Kummitsa poole sisse ja lausus:

„Müü minu kirst kellelegi ära, Taavet. Kui kellelegi vaja tuleb."

Kummits oli miljonäri kojutulekust juba kuulnud, kuid teeskles:

„Võeh, eks sa kuule! Noh, kas taevas ei võetud tellimist vastu või?"

„Sellega on veel tsipa aega," vastas Katre. „Ma elan enne veel mõne päeva. Mul nüüd õepoeg kodus. Küll tema mu õigel ajal matab."

1938

ÕNNEPÄEVAD

1

Külas levis jutt: Anipaju Katre õepoeg, kauaoodatud miljonär on viimaks ometi ilmunud Katre hütti.

Kuid väliselt ei olnud ta sugugi miljonäri moodi. Vastupidi! Või pidid siis katkised riided ja lombak jalg olema miljonäri välisteks tunnusteks?

Olgu kuidas oli, aga Miljonäriks hakatigi nüüd külas kutsuma Katre maja uut elanikku. Oma saatusest ei pääse ju keegi!

Mis oli Katrel nüüd viga surra — ja eladagi veel veidi enne surma! Nüüd tundis Katre end korraliku ristiinimesena, kel on omaksed, kes vajutavad ta silmad kinni, ja kelle puusärgi eest hoolitsevad mahajääjad.

Katre võttis oma vaese õepoja vastu võib-olla suurema õrnusega, kui ta seda oleks osutanud rikkale miljonärile.

Õepoeg, aastatelt üle viiekümne, oli Katrele ikka veel Ruudi, väike poisike, kes poisikesena läks merelegi.

Ja Ruudiks kutsus tädi oma õepoega veel nüüdki, kuigi Ruudil olid hallid juuksed ja vurrud ja ta nägu üsna kortsus ning vana.

Esimesed päevad pärast kohtamist olid nii tädile kui ka õepojale lausa pidupäevadeks Katre poollagunenud majakeses metsaserval.

Katrel olid oma kodused talitused. Ta toitis põrsast ja kanu, keetis endale ja õepojale, koristas, pühkis. Aga oli

see ka kellegi töö nüüd! Oli sellega ka mõni raskus või vaev! Enne õepoja tulekut oli aga koduski sageli juba kurb ja päratu talitada, vaevaseks kujunes see muidu ikka nii armas töö, rääkimata välistöödest talupõldudel.

Nüüd oli kõigel teine mõte — ja kohe kergem oli ka kogu elu. Nüüd oli Katrel kolm inimest majas, peale tema enese: esiteks õepoeg Ruudi, teiseks seltsiline elus ja kolmandaks peremees majas.

Õepoja Ruudi eest oli hea hoolitseda, pakkuda talle paremat pala, lappida tema katkisi riideid ja pesta tema musta pesu.

Peremees aga kõndis ümber maja ja vaatles, mida siin annaks teha, et maja veel mõne aja püsti seisaks. Katre polnud ju jaksanud aastat kümme ise midagi parandada ega ka teistele selle eest maksta.

Peremees võttis kirve ja asus ukse- ja aknapiitu parandama. Ise ähkis mõnusasti ja oli nii mees majas, et lust vaadata.

Katre läks siis peremeest sööma kutsuma. See oli lausa ime ta üksikus elus, et ta veel enne surma kellelegi sai hoolitsevalt ütelda:

„Tule nüüd sisse kah. Supp mul laual. Jahtub viimati veel ära."

Oi, see oli ime ja rõõm! Säärane õnn!

Peremees nosis siis veel veidi piida kallal, sest ega kombeline inimene ometi kohe või söögi juurde joosta justkui mustlane. Ja Katre leidis ka, et see kombepidamine oli väärikas ja ilus — nii nagu ristiinimestel ikka.

Istuti siis laua ääres supi juures ja oldi seltsilised elus. Aeti juttu päevatöist ja -toiminguist, ilmast, maast ja elust üldse.

Elu oli nüüd Katre majas äkki palju.

Elu ja inimesi.

Ja tööd, toimingud, jutud ja rõõm kestsid pealegi ühest päevast teise.

Kui ukse- ja aknapiidad korda said, siis võttis peremees kätte põrsasulu. See kõrvalhoone, kus elasid põrsas, kanad ja lambad, oli juba ammu halvas seisukorras. See oli juba ammu vaevanud Katre kaastundlikku südant. Kuidas siis! Ise ajasid läbi, kuidas said, iseendal oli ikkagi soemüür külje all. Aga vaesed loomakesed! Vihm jooksis katusest läbi, tuul seintest. Ja perenaine polnud suuteline kaitsma. Halb perenaine, südametu!

Aga nüüd võttis peremees kirve ja hakkas seinte vahesid koomale taguma. Katre tõi pööningult takku. Kui seinad olid kogusamaks tehtud, ronis Ruudi üles osmiku katusele. Vanu lauaotsi ja mõni pilbaski leidus kuuris. Katre vahtis all ja ulatas kätte, mis vaja, juhtides meistri tähelepanu katuse vigastele kohtadele.

„Oskad sa ka kõigega toime tulla, Ruudikene!"

„No vaat kus ka mõni asi! Olen laevu parandanud, pärast seda pidanud seitsesada ametit. Küsi parem, mida ma ei oska!"

„Võib-olla tuled toime ka truubiga?"

„Miks ma ei tule? Mis tal siis viga?"

„Näed isegi, kui keedan. Suitsu ajab sisse, prohvus. Juba mitu aastat on teine nii. Nüüd sihukesed selged ilmad. Aga kui lööb sombaseks, siis hoia ainult silmad!"

„Selle vaatame järele. Küllap mõni lõõr on ummuksis. Või on koguni mõni kivi sisse langenud. See on väike asi."

Ja järgmisel päeval lõhkus Ruudi truubi lahti, uuris seda hoolega, puhastas, pätsis saviga. Ja näe, õhtul tõmbasid lõõrid vurinal, tuli lendas kas või korstnast välja.

„Oh sa ime küll, Ruudikene! Oled sa aga alles meister iga asja peale!"

Ruudi pühkis oma hallikaid vurrusid. Ta oli tumedavereline, lai, veidi küürus juba.Ta kulmud olid paksud, silmad aga nende metsikute kulmude all sinakad, lustakad ja heledad.

Kui Ruudi laupäeval saunas ära käis, tuli must koorik ta näonahalt maha. Ta muutus päris puhtaks ja korralikuks inimeseks. Puhas särk rinna eest lahti, nii istus ta laua ääres teekruusi juures ja jutustas oma elamusi maal ja merel.

Tädi kuulas, käed ristis, ja aina ahhetas ning ohhetas.

„Või meres on ka lõvisid! Kas sa kuuled! Ja min , rumal inimene, arvasin, et lõvi elab ainult kõrves! Lapsepõlves veel kooliraamatust lugesin . . ."

„Kõrvelõvi — see on jälle isesorti elukas. Seda olen ma ka näinud. Aga merelõvi — see on teine tubakas. Ja ega kõrvelõvi merelõvi vastu saa."

„Kas sa kuuled! Mis kõik laias maailmas ära ei ole ja ela!"

„Jah. Merel on ka oma lehmad."

„Mine nüüd ikka, Ruudikene! . . ."

„Tõejutt. Muidugi, ega merelehmi keegi lüpsa. Aga piimaga toidavad nemadki oma poegi."

„Ise elab vees — ja annab piima!"

„Nii see on. Aga kõige kentsakamad on meres kalad ja vähid. Neid on sadat sorti. Üks sort lendab õhus niisama kui lind taevas."

„Vaata nüüd, Ruudikene, kõike muud ma usun, kuid seda ma küll ei usu, et kala lendab! See pole enam kellegi kala, kes lendab! Ära nüüd mulle, vanale inimesele . . ."

„Tõejutt, tädi, usu või ära usu!"

Tädi raputas pead.

„Parem jutusta mulle sellest, kas sa seda maailma lõppu ka oled näinud, kus taevas maaga kokku puutub."

„Maakera on lõputa, tädi, tõejutt. Purjeta niipalju kui tahad — lõppu pole kuskilgi."

Tädi jälle raputas pead. Seda jälle ei suutnud ta uskuda. Kalad lendavad ning maal ja merel ei ole lõppu! See oli siiski kaunis veider. Aga noh, Ruudikene võis ju ka veidi luisata. Miks mitte! Ilus oli teda kuulata — kõige ilusam küll seepärast, et ta oli siin, istus siin, särk rinnal lahti, oli seltsiline ja peremees.

2

Lumi tuli maha ja endine meremees leidis teenistust metsatöödel. Temasugusel mehel oli läbisaamine inimestega hea, kuigi teised teda veidi nöökima tikkusid, juba ta nime — Miljonäri — pärast, mida küll temale otse näkku ei öeldud, kuid mida seda rohkem tarvitati tema seljataga.

Katrele oli aga nüüd veelgi üks inimene majja juurde tulnud — töömees, perekonna-toitja. Pere aina kasvas! Ja rõõm Katre südames samuti.

Nüüd oli hea oodata õhtuti töömeest metsast koju, keeta talle suppi ja vaadata siis, kuidas töömees isuga sõi. Ja kuulata jutte tööst ning muudest päevasündmustest.

Töömees istus tähtsalt laua ääres, lõristas leent, pures aeglaselt leiba ja poetas niisama aeglaselt ja asjalikult ühe lause teise järel — matsutuste vahele.

See oli õige elu! Seda oli Katre kaua igatsenud. Ja ometi sai ta seda enne surma veel maitsta.

Ja kui siis töömees voodisse heitis ja mehiselt norskama hakkas, istus Katre veel kaua lambikese juures, kudus sukka, tukkus ja tundis oma elust rõõmu.

Aga kevade poole tuli Katrele midagi pähe, mis teda eriti rõõmustas. Ilus, huvitav ja eluline mõte!

Ruudi ju ähvardas suvel jälle veidi hulkuma minna;

ütles, et muidu kohe ei saa! Olevat eluaja hulkur olnud — merel ja maal — ja et ega sellest ametist päriselt enne surma enam lahti saa. Tema viimaseks ametiks enne Katre juurde asumist oli ju laadakaupmehe amet. Seda ta tahtis suvel jälle veidi proovida. Tal oli ju veel kaubapaungi nurgas alles.

Katrele aga hästi ei meeldinud see kava. Jumal teab, kas tulebki enam tagasi tema õepoeg, peremees, seltsiline ja töömees! Teab jumal! Ja küll on siis kõik jälle kurb! Küll on hirmus!

Lüüakse kuskil laadal maha Ruudikene . . . sureb kuskil viletsas öömajas või metsas . . .

Seda enam, et Ruudi armastas viinakest võtta. Käis ikka aeg-ajalt kiriku juures ja viskas topsi — pooleldi salaja, teistega ühes. Ja oli siis kodus hirmus viisakas ja arg. Aga keel oli pehme ja tuju üpris sõbralik ning mahe — ja jutud muudkui jooksid.

Meeldiski Katrele osalt see, et töömees võttis veidi viina ja oli siis nii pehme, sõbralik, häbelik ja jutukas. Mehe asi ikka mehe asi. Aga kui ta jälle laatadele läheb ja seal topsi viskama hakkab . . . Kes teab! . . .

Ja siis tuli Katrele see ilus kava, huvitav mõte . . .

Ta hakkas sellest tasapisi Ruudile märku andma. Näiteks:

„Kui mina suren äkki ära, Ruudikene, siis oled sina siin jälle üksik ja siis on siin kõik jälle nii päratu nagu minulgi siin oli enne sinu tulekut . . ."

„Oh, tädi, küll elad veel paarkümmend aastat!" oli Ruudi vastus.

„Ei tea midagi. Kauaks mind ikka on. Aastaid mul juba palju. Öösiti torgib rinde alt. Enne sinu tulekut olin juba minemas. Aga siis anti veel aega, et sind näha. Jah. Ega minul midagi. Sina paned minu silmakesed kinni ja matad mu ilusasti maha. Aga mis saab siis sinust üksi! Kes sind matab, kui sa kord sured?"

„Sinna on veel palju aega, tädi. Küll ma enne seda elan veel sada aastat."

„See on hästi. Seda ma mõtlengi. Sa ju veel noor mees, Ruudi, üsna noor . . ."

Ruudi ei taibanud, mida see kõik tähendas. Arvas, et niisama — vanainimese mure.

Aga kord ütles eit lausa välja:

„Oled veel selle-ealine küllalt, Ruudikene, et endale seltsiline võtta. Jah! Ilma naljata! Sulle tuleb veel neljakümne-aastane vanatüdruk või lesk heameelega!"

Ruudi oli kui pilvist kukkunud!

„Mine nüüd, tädi, oma jutuga!"

„Ära sa ütle, Ruudi! Vaat kui ma suren — küll on hea, kui keegi sinu eest hoolitseb! Ja kui ma nii jõuetuks jään, et enam midagi teha ei suuda, kes hoolitseb siis meie eest! Ja pea see aeg tulla ei või!"

Ruudi mõtles: tädil on ju õigus kah.

Kuid ta punnis siiski kõvasti vastu. Ja kord, kui jutt jälle väga tõsiseks läks, ütles ta häbelikult:

„Tädi, lugu on nii, et . . . kurask küll . . . ma olen juba kord nagu naisemees olnud — ja teist korda enam hakata ei saa . . ."

„Tohoh imet!"

„Jah, tädi.

„Kas sa kuuled! No miks sa seda varem ei ütelnud!?"

„Too on säärane asi . . . säärane asi, et . . . Nojaa, naine on mul küll olnud, kuid õiget naist pole siiski olnud . . ."

„Küll on sul imelikud jutud!"

„Tõsi asi. Niimoodi see asi on."

„Aga kuidas see siis klapib, et naine sul oli ja õiget ikka ei olnud? Oli ta siis väga peru või?"

„Seda mitte. Ta oli väga vagune ja heagi. Aga vaata . . . toda . . . toda asja ajasime nii, et meie polnud õieti paaris . . .'

„No mis see?! . . ."

Tädi oli lausa ummikus. Tema lihtsasse pähe see vigur ei mahtunud.

„See oli nii, et elasime küll, aga papi juures ei käinudki . . ."

„Ah te igavesed hullud!"

„Jah, päris piinlik sulle rääkida . . . Ma ju tean, et see sulle ei meeldi . . ."

„Vaat kus oleks malka vaja! Mis sa küll ütled!"

„Niimoodi see oli, aga . . . Mis seal enam teha."

„Noh, aga kus see . . . see sul siis nüüd on?"

„Ah naine või?"

„Mis naine?! Sina, vana igavene patuhunnik, petsid ausa naisterahva ära!"

„Kõik võib olla. Aga nüüd on see läbi. Ta on juba mitu aastat surnud, kadunukene . . ."

„Ah sinu pattu küll! Saatsid teise hingekese põrgu! Aga ega tema olnud süüdi. Jumal halastab tema peale."

„Loodame," arvas Ruudi. „Ta oli hea vagune naisterahvas. Sääraseid põrgu ei saadeta."

„Noh . . . Rahu tema põrmule! Aga . . . Sa võid ju siis ometi võtta ühe korraliku, õige, Ruudikene . . . Jumal annab siis sulle kergemini andeks sinu süüteo, kui sa veel kombeliselt elama hakkad."

„Jah, see võib ju olla, tädi. Kuid ma ei saa hästi . . ."

„Miks siis jälle?"

„Vaata… vaata, tädi… Mul on pealegi veel… lapsed…"

„Lapsed?! . . ."

„Jah, tädi. Kaks poega."

Tädi vaikis hetke keeletuna.

„Hull inimene! Siis sa . . . siis sa oled ju laste isa?! . . ."

„Seda küll, tädi."

„Ja elad lastest lahus?!"

„Nojaa. Vanem poeg mul juba töömees, elab oma käe peal. Noorem on aga oma tädi juures — niisama nagu mina kord sinu juures olin . . ."

Tädi silmist jooksid pisarad.

„Lapsukesed sinul . . . ja sina ei lausu mulle sõnakestki! Ah sa hullvaim!"

„Oli nagu halb, tädi . . . Tean, et sa oled jumalakartlik naisterahvas. Aga eks ma ikka kunagi oleksin ütelnud ka."

„Aga miks sa ei ela oma lastega?"

Ruudil oli ilmselt häbi.

„Jah, noh . . . Minu elu . . . Eks sa näinud, missugune ma olin, kui siia tulin? Kuhu ma need lapsed pidin panema? Varem elasid nad oma ema juures. See toitis ja kattis neid. Ma muudkui hulkusin. Ma ju vana meremees ja va igavene hulgus . . ."

„Aga lapsi soetada oskasid . . ."

„Ja noh, see oli ka kord juba sihuke meremeeste komme . . ."

„Hukkas, hukkas oled sa oma eluga, Ruudikene! Aga nüüd just on tulnud aeg, millal sa pead end parandama hakkama . . ."

„Ja noh, kuidas ma saan? . . ."

„Miks sa ei saa! Too oma lapsed siia ja hakka korralikult ristiinimese moodi elama."

Ruudi kratsis kukalt.

„Kerge ütelda . . . Aga vanem poeg Voldemar on juba linna-noorhärra, ehitustööline. See ütleb mulle, kui tahab, et ta mind ei tunnegi. Noorem . . . noh . . . see on oma tädi juures. Tädi küll ka vaene inimene . . ."

„Kas sa näed! Ja sina! . . ."

„Ja noh . . . Mis mina . . ."

„Sina too noorem poeg siia ja võta uus õige ja korralik naine! Mis ametit sul see . . . see pidas?"

„Pesu pesi, kojanaine oli, kõike tegi, mis ette tuli."

„Ja su poja tädi ... Mis see teeb?"

„See kaupleb täiturul tühja-tähjaga ..."

„Too poiss siia! Vaatame talle korraliku ema ..."

„Jumal hoidku! Ei taha ma enam säärast koormat... Kui kogu eluaja ajasin ilma läbi ..."

„Ah sa hull küll!"

„Küll pojad võtavad kord naise minu eest ka."

„Kui vana sul see vanem poeg siis juba on?"

„Saab varsti kahekümneviie-aastaseks."

„See ju siis tubli mees! Ja noorem?"

„See alles kümne-aastane. Aga ka juba tark ja terane. Tal säärane nimigi — Agu. Tema on raamatumees. Loeb maad ja ilmad kokku. Vanem, Voldemar, on jälle kõva pillimees. Tal harmoonika otse kätte kasvanud. Ja lõhub ehitada kõige peenemal kujul."

„Mis sul, juudal, siis viga, kui sinul sihukesed pojad on! Aga seda ma ütlen, et pead nooremale siia kodu looma ja ta siia tooma. Ja ema otsime talle kah."

„Seda küll ei saa! Ennem siis kutsun Voldemari siia — siin leidub ka tööd. Suvel hakatavat kiriku juurde koolimaja ehitama. Las vaatab ringi. Vahest meeldib siin. Ja siis võtku naine. Mina seda tempu enam ei tee. Mis naisevõtja mina ka olen!"

Eit jäi mõttesse.

„Nojah," ütles ta. „Todapidi ju ka võiks. Kui see Voldemar sul aga ainult suur saks ei ole! Agu — või mis ta oli — võiks aga väga hästi siin elada ja koolis käia. Esialgu võin ju ka mina tema eest hoolitseda."

Ja eidel oli nüüd tundmus, nagu oleks ta ise veel noor ja elaks veel sada aastat!

Ruudi lausus:

„Kevadel lähen linna neid vaatama. Eks siis näe."

3

Katre hakkas aga salaja valmistuma „laste" tulekuks, otsekui oleks see olnud juba otsustatud asi.

Lihavõtte ajal sõitis siis Ruudi pealinna „poisse" vaatama. Ta oli kogu talve tublisti tööd teinud ja tal oli raha. Ka oli ta riietus korras ja ta välimus palju nägusam ning kõbusam kui sügisel.

Nädala pärast tuli ta poistega tagasi.

Kuidas see asi tal seal linnas kõik läks, sellest ta tädile palju ei rääkinud. Aga ega väga suurt diplomaatiat vist vaja olnudki, sest pojad polnud ju jumal teab kui suured isandad. Ei, ammugi mitte! Seda märkas isegi Katre.

Vanem, Voldemar, oli isasse, tõmmuvereline, mustade kulmude ja hallide silmadega. Oli lai, jässakas, kuid kõhn. Vaatas altkulmu ja püüdis olla iseteadlik. Aga ta riietus ja kombed ... noh, ei olnud ta küll kellegi „noorhärra" ... pigem oli poiss üsna, üsna viletsas vormis. Vägagi kulunud ja puudulik oli ta ülikond, kui seda üldse ülikonnaks võis nimetada. Ja poisi näovärv, juuksekasv ja kombed väljendasid, et ei tea kus ja kuidas oli elatud ...

Polnud Voldemar ühti „suure saksa" moodi — ei sinnapoolegi.

Ja noorem, Agu, see oli veelgi viletsamas olukorras. Kõhnuke, näost valge, vistrikuline, seljas õhukesed riided — nii jättis ta üsna haletsusväärse mulje. Ta oli üldse valgevereline, ta juuksedki olid peaaegu valged, püsti nagu harjased. Ta köhis kõvasti, roginal, rääkis piinatud ja vaikse häälega. Oli kohe näha, et ta elupäevakesed polnud kerged olnud.

Katre süda paisus kaastundest iseäranis selle noorema vastu. Ah sa Ruudi küll, kuidas ta oma lapsed oli hooletusse jätnud! Jah, eks ta ole — meremees ja laadakaupmees ja

kõik! Ja õiget naist tal ju kunagi polnudki. Polnud siis ka lastel õiget isa.

Oli muidugi arusaadav, et vana Ruudi poegadega ikkagi uhkustada tahtis, kui talvel neid nii üles kiitis. Arusaadav. Isa oli ikkagi isa. Ja võib-olla sellepärast nii uhkustaski, et midagi muud seni oma laste heaks polnud teinud. Jättis kõik muu teiste hooleks, niisugune rongaisa. Aga küllap ta nüüd juba peab asja tõsiselt käsile võtma ja lastele õigeks isaks saama. Selle eest juba hoolitseb Katre.

Ruudi ja Voldemar läksid kiriku juurde uue koolimaja ehitustöödele. Mehi oli vaja ja nad võeti kohe vastu. Mõlemad ju tööd tundsid. Ega õppinud ehitustöölisi ümbruskonnas palju leidunud. Ja koolimaja pidi saama suur. Jätkus tööd kogu suveks.

Voldemar ei teinud sellest väljagi, et maaelu on talle väga „prostoi". Poiss taipas kohe, kuidas asjad nüüd on. Rongaisa oli võetud vanatädi ülemvalitsuse alla ja vanatädi oli siin peremees ja perenaine, tema majas oli ulualune ja toit kindel, teeni siis niipalju kui tahes. See oli märksa kindlam kui linnas. Ja muidu — huvitav oli elu noormehele kõikjal. Maaelu oligi päris uudiseks nii Voldemarile kui ka Agule.

Voldemar armastas praalida ja napsi visata nagu ta isagi. Ja ta kombed olid siis kaunis jõhkrad. Aga pilk vanatädi auväärsele kujule — ja kohe taltsutas poiss ennast.

Toas oli ruumi vähe. Voldemar valis oma asukohaks pööningu. Aga väikese Agu võttis vanatädi oma hoole alla ja tegi talle aseme nurka oma voodi kõrvale kahele saelauale, mida kandsid pakud.

Agust sai vanatädi lemmik. Selle poisi riided võttis vanatädi kohe parandusele ja puhastusele ja õmbles talle veel üht-teist juurde — mõnest vanast seelikust või rätikust. Ja

poisi pesu! Seda polnud üldse olemas. Vanatädi leidis sellegi soetamiseks mõne lapikese ja närukese.

Võeti aja jooksul käsile ka Voldemari riided. Neidki oli vaja kohendada. Aga see toiming polnud siiski nii hädavajalik. Poiss oli juba suur — või temale külm enam külge hakkas, pealegi kevadel. Ka olid Voldemari riided üldiselt ikkagi paremas korras kui Agu omad. Mõni lapp siia-sinna oli aeg-ajalt hädavajalik. Ja Voldemaril oli isegi veidi ihupesu — mõni odav närts, turupoest ostetud.

Katrel oli nüüd tegemist palju. Aga see oli ikkagi kodune toiming, ega see nii tervise peale käinud kui tööd talus või mujal, millega pidid endale leiba ja leivakõrvast teenima. Kodune töö ja talitus — seal sa võisid ähkida ja puhkida ja kaevata, aga parem oli ikkagi midagi teha ja liigutada kui ilma tööta istuda. Ei ilma tööta võinud Katre olla seni, kui käed ja jalad liikusid. Surmatunnini tahtis ta olla liikvel ja ikka midagi teha. Muidu — mis see elu ilma tööta on? See ongi juba nagu surm.

Pere oli nüüd suur. Keeta, koristada, parandada oli palju rohkem kui üksi elades. Aga eks nüüd olnud jälle lõbusam ja rõõmsam. Ja mehed tõid raha koju. Polnud enam endal muret, mida patta panna. Raha eest võis saada kõike, mis vaja. Ja Katrel oli veel omastki käest kartuleid, kapsaid, tangu, jahu, liha, rasva, kaalikaid, porgandeid, ube, herneid.

Kanad munesid mune. Uus põrsas oli kevadel ostetud, see kasvas jõuluks seaks. Ja uus lammas oli ka viidud talu karja. Ei, ei, Katre majas oli jõukus ja küllus — mis sellest rääkida! Elu oli paisunud suurejooneliseks Katre vanas hütis — ja kõik algas sellest, et Katre leidis oma õepoja. Seepärast, oli see Ruudi nüüd mis ta ka oli, aga ta oli siiski uue elu algus ja põhi, ta oli õnnetooja Katre vanasse ellu. Katre tundis tema vastu tänu ja soojust oma südames.

Kui mehed laupäeva õhtul koju tulid ja viinapudeli lauale

lõid, siis ei teinud Katre sellest tülikusimust. Ta mõistis, et see oli juba kord meeste komme, kuigi talle viinajoomine ei meeldinud. Mehed praalisid, viskasid rohkem nalja kui muidu. Aga Katre tõi heameelega lauale, mis oli. Nii oli komme. Nii elasid kõik. Ja Katre tahtis ka nii elada nagu kõik.

Ainult liiale ta meestel minna ei lasknud. Kui Voldemar veel viina tahtis ja Agu kiriku juurde viina järele kamandas, ütles vanatädi:

„Ei lähe tema, laps, kuskile. Saab teile sellestki, mis joodud. Kes lapsele viina annabki."

Voldemar vaatas, tahtis nagu käratada, aga ei julgenud siiski. Võttis harmoonika voodilt, ronis lakka ja algas seal kontserti. Hiljem küll kobis sealt salakesi alla ja kadus hulkuma. Aga see oli tema enda asi. Kas ta siis veel kuskil viina jõi või mis ta tegi, see Katret ei huvitanud. Komme oli niisugune, et mehed andsid palgast osa Katrele. Selle oli Ruudi ise sisse seadnud. Ja või siis Katre palju vajas! Sageli ei võtnud ta niipalju vastu, kuipalju Ruudi pakkus.

Oo, Ruudi oli kaval! Ta oli elus palju näinud, kuulnud ja läbi teinud. Ta hindas vana tädi ja tema maja. Ta tundis, et tädi oli kullatükk. Mis oli Ruudil nüüd viga! Jõi viina ära, heitis voodisse ja norskas. Muret ei midagi. Kõige tähtsam aga — kindel katus oli pea peal ja tulevik oli ka muretu. Töö . . . tööd võis alati niipalju saada, kuipalju hädasti vaja.

Sestsaadik kui ehitustöö algas ja pojad isa juurde asusid, ei rääkinud vana Ruudi enam rännuleminekust. Ju talle siis vist oli meeldima hakanud uus osa — olla peremees majas, perekonna pea, laste isa ja kõik. Tädi hindas teda, oli küll karm ja ülemvalitsejalik, kuid pidas siiski peremeheks. Ja noh — tädi — kauaks teda enam on! Aga tal on krunt, maja, majapidamine. Muidugi, varem või hiljem tädi sureb. Kuid siis peab Voldemar naise majja tooma. Ja vana on siis täis-

peremees pere keskel. Ei noh, see väljavaade oli mitu korda parem kui jääda vanaduses lausa lagedale ja surra viletsuses.

Noorema poja tahtis isa panna tallu karja, kuid tädi oli selle vastu.

„Mis sa nüüd! Lapsel hing niidiga kaelas, kõhnukene ja viletsakene kui näljavares. Ja mis tema karjast ka teab — linnalaps? Las tal kosuda see suvi. Teie, kaks meest, teenite isegi. Minu, vanainimese, käed-jalad ka veel liiguvad. Kas me siis kolmekesi ei jõua seda harakakest toita?"

Nii jäigi harakakene koju. Peapõhjus oli aga vist, et vanatädi seda viletsat köhapasunat väga haletsema oli hakanud. Poiss oli kõhn, piinatud, nälginud, vaikne ja tõsine. Kui vanatädi temalt midagi küsis, vastas ta väga lühidalt ja vahtis siis jälle enda ette, mõtles. Ja otsis siis oma asjade hulgast paar närust raamatut ja uuris nende sisu. Mängida ei tahtnud.

„Sureb ära," mõtles Katre endamisi, haledusega. „Ei sellest elulooma saa."

Ja päris poisilt:

„Kas too sinu tädi sind peksis ka?"

„Lõi jah vahel," vastas poiss tõsiselt.

„Valusasti?"

„Üsna valusasti."

„Mis eest?"

„Niisama."

„Kas ta sulle süüa ka ikka andis?"

„Ikka andis."

„Palju?"

„Üsna palju."

„Mida?"

„Kõike andis."

„Noh, aga mida? Piima andis?"

„Ei andnud."

„Aga liha?"

„Ei."

„Mune?"

„Ei."

„Noh siis — suppi?"

„Suppi ikka andis."

„Ja leiba?"

„Leiba ka ikka mõnikord andis."

„Mõnikord? Võeh! Aga heeringat andis?"

„Ei andnud heeringat."

„Noh siis — silku?"

„Jah, silku andis."

„Tuleb siis nii välja, et muud ta sulle ei andnud kui suppi ja silku ja mõnikord leiba kah?"

„Jah. Suppi ja silku ja mõnikord leiba."

„Ja peksa kah."

„Jah."

Ta oleks veel mõndagi ütelnud selle lapse ema ja tädi kohta, aga arvas, et see ei ole sobiv. Läks sahvrisse, tõi kausiga piima ning pani Agu ette lauale:

„Säh, söö, laps."

Agu vaatas piima, ei julgenud nagu võtta.

„Söö, söö, ära karda."

Laps võttis lusika ja hakkas värisevi käsi ahnelt sööma. Aga peagi sai ta isu täis:

„Ei taha enam . . ."

„Miks sa siis ei taha? Halb on?"

„Ei ole. Aga süda ei võta."

Vanatädi raputas pead: Ei saa, ei saa sellest elulooma!

Kuid suve poole hakkas poiss kosuma. Juba hakkas ta huvi tundma välismaailma vastu. Läks metsa, jõe äärde, jooksis kiriku juurde isa ja venda vaatama.

Vanatädi rõõmustas! Poisi valge nägu muutus pruunimaks, ta kõne valjemaks. See oli hea! Lapsest võis veel elulooma saada. Ja vanatädi tundis, et sel lapsel on üsna teine vaim ja hing kui tol teisel, Voldemaril.

„Loe mulle ka midagi oma raamatust," käskis vanatädi mõnikord poissi.

Poiss luges pikaldase, heleda, pühaliku häälega lugusid merest ja maast — umbes sääraseid, nagu Ruudi jutustada oskas. Oli veel kummalisemaidki lugusid. Vanatädi kuulas: oh jah, sellest lapsest võis kunagi õpetatud mees saada! Tal on huvi raamatu vastu!

Poiss kosus ja ühes sellega kasvas ka tema huvi kõige vastu. Kesksuvel võis teda juba näha õngega järve poole sammumas — ja tasast vilet tuli seejuures ta suust. Ta tõi oma esimesed kalad vanatädile suure sisemise uhkuse ja õnnega. Pisikesed olid need kalad, aga vanatädi kiitis:

„Vaata kui toredad kalad meie laps on kinni püüdnud!"

Lapse silmad lõid särama.

„Ma toon homme veel suuremaid!"

Ja tõigi.

Maal polnud ta varem kunagi elanud. Pikkamisi kosudes kasvas veelgi enam huvi ümbruse vastu. Näha ja tundma õppida oli palju, lõpmata palju. Metsad, põllud, jõgi, järv, karjad, külad. Võhivõõras kõik ja uudne. Vanatädi seletas ja õpetas. Juhatas, kus kasvavad marjad, kust saab seeni, pähkleid. Poiss kadus nüüd tihti ei tea kuhu ja tuli siis hea isuga, väsinud ja õnnelik.

Saab eluloom! rõõmustas vanatädi.

Ja kui laupäeval mehed olid võtnud oma topkad ja puhkama heitnud, siis võttis vanatädi lapse kaasa ja läks metsa — tahtis temaga koos marju korjata.

Taevake! Nagu oma oleks see laps olnud ja nagu ammu juba oleksid nad kahekesi nii kõndinud!

Poiss jooksis kilgates ees ja püüdis liblikat. Vanatädi astus tasakesi järel ja vaatles maailma: oi, oi, palju, palju rõõmsam oli niiviisi maailm, palju rõõmsam!

Need olid Katre õnnepäevad.

4

Perekondlikul nõupidamisel otsustati maja põhjalikult parandada ja kaks uut kambrit juurde ehitada.

Mõtte algatajaks oli muidugi Katre ise, pärisperemees ja -perenaine.

Talv seisis ukse ees ja neljal inimesel oli kaunis kitsas Katre väikeses tares, kus varem oli elanud kõige rohkem kaks inimest, maha arvatud lapsed.

Noh, Agu oli küll ka laps, aga talvel hakkas ta koolis käima ja nõudis oma jao ruumi.

Voldemaril tare lakas oli aga öösiti juba kaunis jahe, temagi pidi sealt varsti alla kolima.

Katre vaatas meestele karmilt otsa ja küsis:

„Kuidas siis jääb?"

Ja noh, mehed, nemad olid mõlemad endised santlaagrid — vanamees pooleldi hulgus, noorem pealinnas nii . . . ühest päevast teise läbiajaja.

Nemad kratsisid kukalt. Kus sa nüüd ehitama hakkad! Millest sa ehitad? Ja milleks õigupoolest, kui peavari olemas?

„See vana loks kukub ju varsti ümber!" seletas Katre. „Ega nii saa. Või mina enese pärast! Minule temast jätkub. Mina võin igapäev minna. Aga teile enestele . . ."

Jah, see oli tõsi. Selle vastu polnud midagi ütelda.

„Teie olete mõlemad meistrid. Te peate teadma, kui palju seda materjali läheb ja kui palju see maksab."

Mehed hakkasid arvestama.

Kui vanale majale alumised seinapalgid uued panna... peale selle uus põrand... Uued uksed ja aknad ka... Noh, väike see värk kõik ju on, aga üle viiekümne krooni läheb ära. Tööd ei arvestagi.

Ja juurdeehitus?...

Uued arvestused näitasid, et kui kõik ise teha, mõistagi, siis materjal ikkagi läheb üle saja krooni ära.

„Ütleme, umbes paarsada krooni," ütles Ruudi. „Aga siis on ka kõik tiptop. Ja majja pane sisse kas või ministeerium."

Summa oli kohutav!

Mehed olid täiesti verest ära ja lootsid, et ega sest asjast ikka niimoodi asja saa.

Aga Katre lausus otsustavalt:

„Ega midagi. Tuleb teil püksirihma pingutada. Minul, vanal inimesel, nüüd ükskõik."

Mehed vaikisid.

Katre küsis:

„Palju sul, Ruudi, on jäänud järele suvisest teenistusest? Voldemarilt ma ei küsigi — tema noor mees, riiet oli talle ka vaja. Nüüd näebki juba üsna ristiinimese moodi välja..."

Ruudi kõheles:

„Mis mul on... Paarkümmend krooni vahest on... Aga ma tahtsin talvel veidi jälle vaatama minna..."

Katre lausus:

„Kuidas arvad... Ega minul enam siin ütlemist ole. Minu päevakesed on loetud..."

Siis mõtles Ruudi veidi järele ja lausus:

„Aga... kui asi nõuab. See on tõsi. Teisiti ikka ei saa..."

Katre seda ootaski.

„Kauaks teil seda ehitustööd veel on?"

„Paari nädala pärast lõpetame."

„Talvel tuleb jälle metsatööd . . ."

Voldemar köhatas:

„Ei mina metsa tööle lähe . . ."

Aga Ruudil hakkas tädi ees poja pärast veidi piinlik. Ta seletas ruttu:

„Ära sa, Voldi, ütle. Metsas on talvel tore! Noh, palju etem kui tellingutel külmetada. Usu minu juttu! Ja tasu . . . Just nii, kuidas endal jaksu on. Tükitöö. Kui me kahekesi pihta hakkame, siis võime krooni viis või isegi rohkem päevas sisse töötada . . ."

Voldemar, päevitunud, paisunud, puhtais riideis, põrnitses pullikesena:

„Säärane töö . . . Matsi töö. Tuleb lund ja lortsi sulle kaela."

Aga pilk vanatädi poole taltsutas teda. Ta vaikis ja nohises.

Vanatädi lausus:

„Voldikene, kas sa arvad, et ma seda majaloksukest endaga hauda kaasa tahan? Sinule ta ju jääb, sina oled ju siin see tulevane peremees. Ruudi ju ka varsti vana. Aga sina tood noore naise koju, asutad perekonna, hoolitsed isa eest . . ."

„Ma võib-olla tahan laia maailma näha . . ." urises Voldemar.

Aga Ruudi segas vahele:

„Küllalt olen mina teda sinu eest näinud. Küllalt. Ja siin ma nüüd olen."

Voldemar taipas, et ta on liiale läinud. Tõesti — siin oli ta paisunud pullikeseks, aga milline oli ta siia tulles!

„Ega ma midagi . . ." pomises ta. „Mis nüüd mina . . ."

Ja siis otsustati pingutada püksirihma. Talv tuli elada suure kokkuhoiu tähe all. Kitsalt tuli läbi ajada nii korteriga kui ka muuga.

„Viina võite võtta," ütles Katre avameelselt. „Ega töömehed ilma saa. Aga prassida ei tohi. Sina, Voldikene, hakka aga ringilaaberdamise asemel vaatama üht korralikku inimest... töökat ja vaikset... kes su elu korras hoiab ja sulle toeks on..."

Voldemarile oli aga see jutt üpris piinlik!

Ta lausus vaid:

„Ei mina taha..."

Aga tädi:

„Pole midagi. See on õige asi. Sina, Ruudi, pead ta järele valvama."

Ruudi muheles:

„Ega mina teda saa paari panna. Aga küll me vaatame. Aega ju on."

„Pole suurt midagi. Kaua mina enam jõuan!"

Metsatöödel olles loodeti ka veidi ehitusmaterjali saada: mõni latv, mõni kõverik, mõni kuivik. Võis poolmuidu kätte saada ja hunnikusse panna. Kui ehitada püstpalkidest, siis on iga tomp omal kohal. Topi pärast vaid sein hoolega ära, küll peab.

Seega oli küsimus lahendatud. Kevadel, pärast metsatöid, kavatseti ehitama hakata.

5

Kui ilus oli see talv ja kui ruttu ta möödus — võrreldes eelmistega!

Katrel oli nüüd nii palju hoolt, mõtlemist, askeldamist, et polnud enam aega haigegi olla.

Tervis polnud tal parem kui eelmistel talvedel, kuid vaim oli palju ärksam ja rõõmsam.

Eelmistel talvedel istus Katre voki taga ja ketras — ja mõtles surmale. Või kudus sukka, silmad aina kinni, kuid

mitte unenäljas, vaid lootusetuses, alistumises, eluväsimuses, sest iga valupiste kas rinnus, kätes või jalgades mõjus masendavalt ja lootust riisuvalt. Nüüd aga Katre ei leidnud selleks kõigeks mahtigi. Vaja oli töömeestele toitu valmistada, kaasa panna; vaja oli neile parandada, pesta. Vaja oli Agu kooli saata ja toita, vaja oli temalegi sokke nõeluda, tema riiete eest hoolitseda.

Oi, tegemist oli palju!

Sest seapõrsas tahtis ka süüa, lambad samuti. Ega kukk ja kanadki talvel muidu läbi tulnud — ikka tuli neile midagi ette raputada.

Kuid rõõmuga mükerdas nüüd Katre edasi-tagasi.

Elu oli tulnud tema majja, noor elu, uus elu. Tema polnud enam üksik surija siin, temal oli järeltulijaid, temal oli, kes tema silmad kinni suruvad, kui ta kord lahkub.

Kui võrratult parem oli nii lahkumisele ja vanadusjõuetusele vastu vaadata! Kui võrratult kergem ja rõõmsam! Kui võrratult kurvad olid viimased aastad tema üksinduses siin selles hütis.

Agu oli eidele suureks rõõmuks. Vanatädi nägi poissi paranevat ja elujõulisemaks saavat. Hea oli teda paimendada ja kooli saata ja siis jälle oodata. Poiss tuli kooliuudistega ja asus isuga sööma, jutustades kord naljakaid, kord kibedaid asju. Eit istus voodiserval ja kuulas. Justkui tema oma laps oleks see olnud, tema pojake! Aga ta oli ju Ruudi poeg. Jah, ja Ruudi oli ju kadunud õekese poeg. Palju vahet seal siis oli?

Kui siis poiss välja läks, lumme, et veidi vallatada, ei lausunud Katre midagi, kuigi teadis, et poisil oleks vaja eeskätt õppida. Ah, las lapsel rõõmu tunda lumest ja külmast! Küll ta õpib ka.

Ja kui poiss lõpuks pimeduse tõttu oli sunnitud tuppa tulema ja kaunis vastumeelselt kooliraamatud välja otsis,

et valju häälega õppima hakata, siis meeldis vanatädile see vali hääl nii, et ta isegi võttis midagi näppude vahele ja istus laua juurde lapse manu. Palju ta sellest aru ei saanud, mida laps luges, aga lapse vali hääl oli ilus! Meenutas omagi kauget, kauget koolipõlve.

Siis tulid mehed metsast, lumised ja külmunud, jääpurikad vurrudes. Kohe läks suureks sööminguks ja uudiste jagamiseks. Mõnikord sai nalja, mõnikord kiruti tööd ja teenistust, praakreid, peremehi ja kaaslasi.

Mehed vajusid aga peagi voodisse ja hakkasid norskama.

Kuid Katre ja Agu istusid veel.

Agu otsis välja juturaamatu, mis raamatukogust laenatud, ja hakkas poolvalju häälega vanatädile ette lugema.

Oli seal kummalisi asju, oli! Ega need asjad olnudki nii kenad kui see istumine niiviisi lugeva lapsega, magavad mehed voodis norskamas. Tulid nii armsad ja soojad mõttekesed, ja tuul ning torm akna taga võis vilistada niipalju kui tahtis — polnud hirmu ei elu ega surma ees.

Kilk laulis tasakesi truubiaugus, tuul kohises uinutavalt. Laps luges vaikse häälega. See oli elu, õige elu!

„Mine nüüd magama, lapsukene," ütles lõpuks vanatädi. „Hommikul vaja sul varakult tõusta."

„Oota, ma loen veel, kuidas nad metsast välja pääsid," nurus Agu.

Kui seegi loetud, siis polnud enam midagi parata — pidid heitma voodisse nii vanatädi kui ka Agu.

Agu uinus kohe.

Kuid vanatädi valvas veel kaua, tukastas vahetevahel — ja siis jälle tundis mõnu sellest, et kõik on nüüd säärane, nagu ta on.

Nii möödus talv. Ilusamaid talvi Katre üksikus elus.

Kevadel aga hakati majaremondiga pihta.

See oli Katrele jälle midagi!

Katre oli kogu talvekese sellestki juba ette rõõmu tundnud, et kevadel vana lagunenud hurtsik seatakse jälle korda ja koguni ehitatakse suuremaks. Kuidas siis! Olid pikal eluajal kokku kasvanud selle majakesega. Kahju oli temast, et ta nii otsa oli lõppenud ja varsti pidi kaduma. Aga kui ta uuesti korda seatakse, siis ta püsib veel kaua ja on peavarjuks ka veel uuele soole.

Jaanipäevaks hakkas maja korda saama. Mehed käisid aeg-ajalt mujal ehitustöödel ja siis jälle tegid mõne päeva ka oma tööd. Muidu oleks varemgi valmis saanud.

Aga oli nüüd ka kõik kõva ja ilus!

Kaks palki pandi igal pool vanale seinale alla, piidad tehti päris uued, aknad ja uksed parandati, põrand tehti ka vastne. See oli isegi juba midagi! Aga juurdeehitus oli tuliuus, läbi ja läbi, ja valendas kaugele otsekui uue elu tõus Katre vana maja otsas.

Katre ei jõudnud küllalt vaadelda kõike seda uhkust ja ilu. Küll ta kõndis ümber oma maja ja tundis rõõmu! Aga ega ta seda teistele palju näidanud. Mehi aina manitses karmilt tööle.

Rahaga oli nappus. Metsast saadi küll osa materjali poolmuidu. Kuid osa tuli osta. Naelu ja tsementi, klaasi ja muud oli ka ometi vaja.

Tuli siis Ruudil maha müüa oma pauna sisu. Seda oli ta hoidnud poolteist aastat — ei tea milleks. Aga võib-olla teadis seda Ruudi ise. Võib-olla ta salaja unistas ikka veel sellest, et kunagi jälle läheb laatadele — ringi vaatama — ja teeb pauna sisuga veidi äri.

Kui tädi Ruudilt küsis, et miks ta hoiab oma kaupa — võib-olla juba koidki sees —, siis vastas Ruudi, et nijsama, vahest hinnad tõusevad.

Aga kui ehitustöö jäi raha puudusel seisma, ütles tädi lausa:

„Sa, Ruudi, müü oma kaup maha. Mis sa sellest enam hoiad? Ega sa siis ometi enam laadakaupmeheks pruugi hakata."

Ruudi naljatas:

„Ega tea. Ajad võivad kehvaks minna. Kui muud enam ette ei saa võtta . . ."

„Seni on su kaup kõik juba mäda," arvas isegi Voldemar.

Arvas seda lõpuks Ruudi ise ka. Kaua ikka hoida kaupa, pealegi kui selleks on moeasjad? Ja korralik elu oli Ruudile juba enam meeldima hakanud kui peavarjuta hulguse elu.

Ruudi võttis pauna selga ja viis ta kiriku juurde. Seal tegi ta asjakesed rahaks. Aga andis tingida! Ja suur see summa just ei olnud, mis ta pauna sisu eest sai. Kuid majja see läks ja valmis see maja lõpuks sai. Ruudi teadis ometi — tema maja see ju õigupoolest ongi.

Paar päeva enne jaani läks Katre surnuaiale, et puhastada matusepaika ja istuda veidi oma vanemate haual.

Oli kuum suvepäev. Katre tundis end väsinuna ja roidununa. Polnud ime — kuumus tegi vanale südamele liiga.

Katre töötas, palvetas haual, istus, mõtles. Küllap ta nüüd varsti kolib ära siia isa ja ema juurde. Küllap varsti! Voldemaril olevatki juba — Ruudi jutu järgi — sehvtid käimas ühe asunikutütrega. Toob nooriku uude majja. Ja vanaperenaine võib siis puhkusele minna.

Vaja minna, õiendada! Küllap ta varsti tuleb siia lõplikult. Küllap tuleb! Aga seni veel vaja minna vaadata . . .

Katre hakkas kodu poole astuma, poest ostetud pakid käes. Kuum oli aga see õhtupoolik! Higi nirises Katre näolt. Küll oli kuum ja raske! Kuskil kõmistas kõu — kuskil seal Peipsi pool.

Katre istus mitu korda teeveerde. Ei tea, sa armas jumal, kas koguni veel haigeks jään enne jaanipäeva?! Oh sa armas jumal küll, kuidas südame võtab nõrgaks!

Jõudnud metsatukka, mis oli mõnesaja meetri kaugusel Katre majast, ei suutnud vanainimene enam edasi astuda. Oiates laskus ta puu najale kraavipervele. Kuum suvepäev virvendas kummaliselt ta silme ees. Taevas ja maa olid nagu segamini. Ja päike tantsis nagu imeline ratas üles ja alla, paremale ja vasakule. Ahah, seal oli Katre uus maja! Kuidas ta säras ja sätendas päikesepaistel, kuidas ta hiilgas! Seal nad kõik olid: Ruudi, Voldemar, Agu... Agukene! Lapsukene! Ja Voldemaril oli juba pruut käekõrval, ilus, sirge, sihvakas, punapõskne linalakk! Tubli poiss, Voldemar, et sihukese kinni püüdsid! Tubli poiss! Sellest saab hea perenaine Katre asemele. Tubli poiss! Ennäe, juba ongi palju võõraid kohal. Juba nad laulavad! Juba nad panevad paari Voldemari ja tema pruudi! Õnnis, õnnis, õnnis on olla, kui nad nii ilusasti laulavad ja päike nii ilusasti virvendab Katre maja vastsetel valgetel seintel. Õnnis on olla!

Agu, kes oli vanatädile vastu jooksnud, leidis ta istumas puu najal. Aga vanatädi oli imelikult vaikne ega rääkinud enam. Agu taipas! Ta jooksis koju isa juurde, kes kopsis uues majas. Ruudi jõudis veel õigeks ajaks, et sulgeda silmad oma vanal tädil. Tädi päevad olid lõppenud õnnepäevadena.

1939

SULANE OTT

1

Hea on tööd teha, kui töö meeldib. Hea oli Otil künda, kuna ta midagi muud nii ei armastanud kui maad.

Kes oli Ott? Seda ei küsinud ta endalt kunagi. Juba lapsepõlvest asus ta Lodjakpuu talus ja teadis, et ta nimi on Otto Väli. Ta oli juba peale neljakümne vana, kuid kunagi ei tulnud talle teist mõtet kui asuda Lodjakpuul ja teha selle põldudel tööd.

Oti sündimislugu ei teinud talle inimeste silmis au. Ta oli tüdruku laps ja ta ema suri noorelt — karjatüdrukuna. Rohkem kui nelikümmend aastat tagasi oli Oti ema siinsamas Lodjakpuul karjas olnud, seitsmeteistkümne-aastasena ja ilusana. Lodjakpuul oli siis noor peremees Pärt, ja Pärdil oli veel vend Aado, kes oli tudeng ja kandis mitmevärvilist mütsi. Rahvas räägib, et jäi teadmatuks, kumb oli Oti isaks, kas peremees või tudeng. Karjatüdruk leiti kord lepikust verest tühjaks jooksnult, kuna ta külmaks läinud rinna juures nuttis laps ja kari sõtkus noort rukist. Lapse võttis vanaema enda juurde vaestemajja ja kasvatas pudruleemega üles. Tudeng suri aga hiljem linnas kopsupõletikku ja peremees Pärt võttis naise.

Kui Ott karjalapse-ealiseks sai, tõi vanaema ta Lodjakpuule karja. Lodjakpuule ta jäigi. Kaheksa aastat karjas käinud, sai tast Lodjakpuu noorem sulane. Siis võeti ta vene

sõjaväeteenistusse, suurtükiväkke, ja sealt tagasi tulles sai Otist Lodjakpuu vanem sulane.

Nii oli Ott maailmagi näinud, aga ta püsivus hoidis ta ühel kohal paigal. Võib-olla, võrsunud Lodjakpuu mullal, hoidis ta süda loomusunniliselt oma pinnast kinni.

Pärt, Lodjakpuu peremees, polnud küll kunagi kellegi heasüdamlik mees. Vähemalt irises ja pirises ta alati ja tema kõhn väeti kehake tegi teda sääse sarnaseks. Millegipärast kutsuti teda aga Lodjakpuu parmuks, kuigi parm on paks ja tüse.

Iseäralist poolehoidu ja hoidu Pärt Otile kunagi ei osutanud. Kuni Ott karjas käis, sai ta peremehelt tihti „läbi võtta" ja peksagi, — viimast küll mitte päris tõelise peksu mõttes, sest kes võõrast last avalikult peksa tohtis. Kuid kes vaestlast kaitses, kui talle mööda minnes võmm ära anti?

Sulasepõlves sai Ott peremehelt ainult irinat kuulda. Tugevale suurtükiväes teeninud mustaverd soldatile ei julgenud väeti kõhetu „parm" muidugi enam kätt külge panna. Ja näis koguni, et peremees sulast natuke kartiski. Kui ta mõnikord vihahoogu sattus ja raksus ja praksus nagu kuiv kadakas, siis pruukis sulasel ainult paar rahulikku pikaldast sõna öelda — ja peremehe põlemishoog vähenes kohe. Kuid ega Ott seepärast kunagi vihast ega pahast sõna öelnud: ta oli ikka asjalik ja rahulik, isegi pilklikuks ei saanud ta kunagi peremehe pärast, nagu oleks tema oma rahuga ühest maailmast ja peremees oma ärevusega teisest.

Nii läks elu aastaid Lodjakpuu talus. Pärdi naine suri vara, oli temagi kõhnapoolne, haiglane ja sai sünnitada ainult ühe lapse — tütre Aliide. Aliide oli vahest aastat viis-kuus Otist noorem. Ja nagu viimasel ajal Eestis palju, muutus ka Lodjakpuu taluks, kus puudus õige pärija. Tütar pandi noores põlves linna kooli, ja linna ta lõpuks jäigi. Ta ei lõpetanud ühtki kooli, aga maale tallu ta ka ei tulnud.

Algul, pärast kooli, ta katsus küll mõnda aega maal elada, kuid ei leidnud siin endal enam küllalt hea olevat. Nii asus ta lõpuks jäädavalt linnadesse ja oli seal kuuldavasti tihtigi puuduses. Vana Pärt, peremees, ei rääkinud temast palju, ja kui juttu tuligi, katsus sellest mööda põigelda. Inimesed rääkisid üht ja teist. Lodjakpuu Aliide olevat sakste juures koolipreili olnud ja siis üsna kirjut eluviisi pidama hakanud. Tal olevat linnas mingi moekauplus, mille talle keegi suur härra olevat asutanud, aga see toovat vähe sisse ja preili elavat niisama, kuidas saab.

Nii räägiti.

Talu pidas vana Pärt võõraste teenijatega — ja pidas hästi. Töömeest temast endast kunagi suurt ei olnud, pirises rohkem kui tegi. Kuid teenijaid oskas ta valida ja ära kasutada. Nii oli Lodjakpuu üks jõukamatest taludest ümbruses. Tal olid hästi haritud maad, kõvad avarad hooned, ilus suur elumaja paljude tubadega, kena kari ja tugevad hobused.

Peale Oti teenis talus veel kaks tüdrukut, kaks karjapoissi ja noorem sulane. Viimasel ajal oli talupidamine täiesti Oti kaelas — tema see õige peremees nagu oligi. Vana Pärt oli haiglaseks jäänud ja lamas suuremalt jaolt voodis. Tal oli „rõnnahaigus" ja ta silmad olid alati paistetanud. Vaevu-vaevu lonkis ta veel mõnikord talu mööda ringi, ja kange köha käis ta eelkuulutajana.

Nii elati Lodjakpuu talus.

2

Ott kündis metsa ääres, kui karjapoiss kodunt teatega jooksis: peremees olevat surnud.

Otti see ei üllatanud, sest ta teadis ju, et peremees neil päevil surema pidi. Tohter oli juba kaks korda käinud ja vii-

masel korral paar päeva tagasi Otile kui peremehe asetäitjale öelnud, et vana Pärt enam üle mõne päeva ei ela.

Aga kahju oli Otil siiski. Nii palju inimesega ühes elatud ja tööd tehtud! Peaaegu kogu Oti elu. Oli palju pahandusi, kuid oli ka palju ühiseid ilusaid päevi.

Ott tahtis hobuseid saha eest lahti võtta ja kohe koju minna, kuid mõtles siis järele. Lõunani oli veel tükk aega: miks söögivahet rikkuda, töö nõuab oma tegijat, kuigi keegi sureb. Peremeest ei ole enam, kuid talu on järele jäänud ja maa ootab harijat.

Vagu vao järel jäi saha taha, kuna Ott mõtles. Esimest korda vaatas ta põhjalikumalt oma elu peale taha ja ette. Vana Pärdi surm oli küllaltki suureks sündmuseks talle, et ta mõtteid liikuma panna.

Tõusis loomulik küsimus Oti pähe: mis saab nüüd temast? Kogu oma eluaja oli ta selles talus tööd teinud, oma parema jõu siia matnud, siia Lodjakpuu mulda, kogu oma hingega siia seotud.

Kui peremees surnud, siis tulevad uued omanikud tallu, — mis teevad või ütlevad nad Otile? Vajavad nad teda veel, meeldib ta neile? Kui ei, siis tuleb ära minna. Kuhu?

Säärased küsimused liikusid Oti peas, kui ta läikivaid sahajooni mööda hobuste järel astus.

Oli kevadine aeg, mai algus. Mõned põllud olid veel korrata, et siis külvamisega peale hakata. Ott vaatas ümber. Lodjakpuu talu paistis eemalt kingult, kevadiselt paljaste puude vahelt. Suured vanad kased ja pärnad olid pungas, aias pidid õunapuud ja pirnid iga päev õitsema minema. Orus kingu taga, talu all, oli väike järv. Lodjakjärveks kutsuti seda. Järve äär paistis Otile siia põllule läikiva hõbedana. Põlde palistasid metsad, sest Lodjakpuu talu seisis üksikult nagu saar keset metsi. Metsadki olid pungas, ja kevadine, veel kaunis jahe tuuleõhk tõi sealt aeg-ajalt magusat puhke-

mislõhna, kuna lindude paarid ruttu ja ruttu askeldasid lennata põllult metsa ja metsast põllule. Oti taga sädeles ja vibeles neid väike kari.

See oli kui oma kodu, milles Ott ringi vaatas, — ja miks ei olnud see siis talle kodu? Muidugi oli. Siin oli ta poisikesena liikunud, kasvanud, meheks saanud ja nüüd juba vananemagi hakanud. Muidugi oli see tema kodu.

Vagu vao järel jäi saha taha ja vagu vao järel avanes Oti südames ta minevik, mis maetud siia mulda. Eks olnud ta minevikki kõik aina sellest mullast, kuna kogu minevik koosnes tööst, tööst selles mullas.

Hobused puristasid saha ees, päike paistis soojalt, linnud sädistasid ja tuuleõhk tõi metsast kevadpuhkemise lõhna, kuna üle taeva sõudsid värsked valged kevadised pilved. Nagu looduslik taim või puu tundis Ott sellest kõigest looduslikku rõõmu — olemisrõõmu, tegutsemisrõõmu, mis oli talle töörõõmuks. Nagu loom toitu otsib ja puu mahla imeb, nii oli Otil tarvidus ja lõbu keset päikest ja tuult lõhnavat läikivat musta maad segada.

Mõistagi, et oli mõnikord päevi, millal töö ülejõu kippus ja koguni kurnas, aga kus sa siis teisiti saad, — ära pead kõik tegema, olgu halb või hea, sest kui tööta olla, see pole ka kellegi olek, sel pole ka mingit mõnu. Nii tundis Ott.

Ta peatus, et kella vaadata: peremehe surm ei läinud tal meelest ja sest sündmusest tõusnud küsimused nõudsid oma osa. Künd ja kevad ei sidunud nüüd täielikult sulase hinge. Esimest korda tundis ta põhjalikku muret oma olemasolu pärast, — hilja küll — neljakümneviie-aastasena!

Jälle libisesid sulase silmad üle kogu ümbruse, — seegi oli esimene kord, et ta oma ümbrust niiviisi vaatles. Muidu olid põllud, mets ja taevas talle ainult loomulikuks ümbruseks, nagu loomale või taimele. Nüüd aga mõistis ta neid esimest korda isiklikult.

Valu Oti hinges paisus. Äkki seisis ta ees tulevik — ja tulevik oli tume. Kindlusetu ja vilets tundus sulane enesele, — esimest korda, kuigi ta oli täis mees täie mehe jõus.

Mõtiskledes rakendas Ott hobused saha eest lahti. Tulevane peremees? Kes saab tulevaseks Lodjakpuu peremeheks? Kas tütar hakkab talu pidama või müüb ära? Esimest võis vaevalt oletada, — teisel juhul oli aga Oti siiajäämine väga küsitav.

3

Vana Pärt maeti maha.

Peremeheks on nüüd talus preili — preili Aliide või, nagu ta end kutsuda laseb, Ali.

Ta tuli linnast isa matusepäevaks ja tal oli kaasas mingi naisolend, kelle nimi on Marichen, — küürakas, ääretult pahaloomuline ning kuri, ja vanadust ei oska talle keegi anda. Kord näib ta olevat tütarlaps, kord aga päris vana „nõid". Ta naeru tigeduse ja häbematu suu eest ei ole keegi kaitstud, isegi mitte talu koerad ja kassid. Linnas olevat ta preili Ali „pereemandaks" olnud. Preili Aligi vastu turtsub ta mõnikord, et siis jälle koeralikku alandust näidata ja preili eest hoolitseda kui ori. Ta näib inimene olevat, kes Ali sissetulekutest elab, sissetulekutest, mis kuigi puhtad pole olnud. Ja see on mõlema naise vahekorra loonudki.

Preili Ali on umbes neljakümne aastane.

Kehalt näib ta veel üsna noor ja sihvakas, kuid näolt on elu talle end tunda andnud ja sinna sügavad varjud ning märgid vajutanud, mida preili Ali ohtralt värvidega maskeerib.

Preili Ali räägib eesti keelt kange murrakuga, nagu sakslane. See on ta kümnete aastate eest saadud Töchterschule „hariduse" mõju. Maricheniga räägib Ali üldse saksa keelt, — ja neil näib ses suhtes ka ühine meel olevat.

Preili Ali olevat kuuldavasti oma „äri" ära müünud. Ta tuli tallu suurte korvidega ja kohvritega, kus küll midagi peale riidehilpude, kastikeste ja igasuguste mälestusasjakeste ei leidu. Paljud pildid ja mälestusasjakesed kannavad meeste pühendusi ja mõne peal ei puudu ka mõni meenutus.

Kõigest nähtub, et preili Ali tahab jääda tallu kui mitte igaveseks, siis vähemalt pikemaks ajaks. Ta sorteerib talu tubade sisseseadet ja kisub huuli mossi ehk jälle naerab „nende matside" toredust, kusjuures ta naer tihti põhjuseta liiga kaua kestab. Marichen on nähtavasti ülesandeks saanud talu välist „wirtschafti" juhtida, ta käib köögis ja sahvris ringi, sisiseb tüdrukute peale, peksab koeri ja kasse ja veab paremaid toiduaineid tubadesse, kus nad peagi halvaks lähevad, et aga „need matsid kõike nahka ei saaks panna".

Talu seniseks perenaiseks oli vanem tüdruk Mari. Mari ja Marichen on nüüd kaks verivaenlast, kusjuures Mari nutab, Marichen aga sisistab ja ähvardab. Mari räägib ja kaebab teistele, et nüüd on tulnud talu viimased päevad — kaks hullu on majas —, ei see kaua kesta või ja ega tema, Mari, enam kauaks siia jää, kui lugu nii edasi läheb.

Teisedki teenijad kõnnivad ringi tusaste nägudega ja räägivad Marile kaasa, — ega nemadki siin nii teenida saa. Esiteks oli nagu uudiseks, kuidas need linnasaksad talu juhivad. Paistis naljakas ja lõbus. Kuid mida rohkem Marichen „wirtschafti" peab, seda halvemaks läheb pere söök ja perega käitumine, töö aga raskemaks.

Marichen ei ole iial talus ega üldse maal elanud, kuid ta kuri ja jultunud iseteadvus tahab kõike juhtida, et teisi piinata ja pahandada. Ta segab end lõpuks mitte ainult inimeste, vaid ka loomade söötmisse, kolab keldris ja aidas ringi, sõimab ja praalib, nii et õu lärmi täis. Sigadele ei lase ta kartuleid anda, — kes kartuleid sigadele võivat sööta,

kui need inimeste toiduks kõlbavad, — sigadele kasvavat rohi. Lehmadele kasvavat ka metsas rohtu küllalt, pole neile ühti tarvis kodust veel muud sööta, see olevat raiskamine. „Mis teil, matsitel („matsitel" ütleb ta oma kange keelega), mis teil, matsitel, viga siin oli vigurdada, talu paljaks süüa ja varastada, kui peremees aastate kaupa haige."

Isegi hobustele ei lase Marichen enam kaeru anda, hobusedki võivat väljas rohtu süüa.

Näib, et Marichen korraldab ja praalib rohkem oma paha südame kui hea soovi pärast asja vastu. „Tal on kurat sees!" ütleb Mari. „Mis temal talust, saaks aga kurja teha!"

Põllu- ja väljatöödesse ei ole Marichen end seni veel seganud. Otti vahib ja puurib ta n'a kõrvalt, kuid midagi veel ei ütle. Ja kui Ott hobuste toidu pärast preili jutule läheb ja preililt loa saab hobuseid korralikult sööta, siis teeb Marichen näo, et ta nagu polegi hobustele kunagi kaeru keelanud.

Ott tuleb nurmelt koju ja märkab alati suurema murega, kuhu asi talus kaldumas.

Vabal ajal kõnnib Ott murega talus ringi ega saa rahu. Kus juba peret pidada ei osata ja loomi näljutama hakatakse, ei sealt või midagi head loota. Kas see on kellegi talupidamine? Mis peremehed need on?

Kaua kannatab Ott. Siis võtab südame rindu ja läheb jälle preili jutule. Preili „mängib prouat", nagu talus öeldakse. Ta on toad juba sisse seadnud. Vana talu mööbel on tal võimalikult saksikuks muudetud. Siia ja sinna on laudlinakesi ja padjakesi seatud, sakikesi ja pitsikesi kinnitatud, puusohvale kirju linik peale visatud jne. Akende ees on mingisugused läbipaistvad voodikardinad ja laes ripuvad hiina laternad ja jaapani sirmid.

Ott pole säärast toredust eluajal näinud ja lööb kohmetama. Preili nägu on roosaks värvitud kui moon, kuigi tal

suus puudub kaks-kolm hammast. Ta tõuseb lahkelt üles ja tuleb Otile vastu. Ta näib olevat otsekui mõni kõrgem olend, kes ei teagi, mis ta „majavalitseja" teeb. Ja tuju näib tal hea olevat.

„Noh, tere, Ott," ütleb ta. „Sa minu truu põlluminister. Kuidas käivad siis need tööd?"

Ott tahab seletama hakata, kuid preili võtab tal kohe alguses sõna suust.

„Kas ei ole see Lodjakpuu ometi üks suur talu?" küsib ta. „Ta võib väga palju sisse teha, nii et võib siin küll väga kenasti ära elada?"

Ja kui Ott jälle vastata tahab, ei lase preili tal jälle juttu alatagi, vaid ütleb, et tal varsti raha tarvis läheb, ja küsib, mis ära müüa (kesksuve ajal!), et raha saada. Ja peale kõige muu tahab preili ülehomme linna sõita klaverit tooma ja mõlemad sulased peavad temaga kaasa tulema kahe hobusega (on kibe heinaaeg).

Ott katsub vastu rääkida ja seletada, et see nii ei lähe, kuid preili kuulab teda vaevalt, ei saa nagu millestki arugi ja ütleb, et noh, Otikene, mis selle tühja asja pärast siis vaielda, ega sellega talu ära hääbu — säärane suur, rikas talu. Ja, ah soo, kas Ott ei tea häid maalreid, toad tahavad üle tapetseerida ja värvida. Sellekski on raha tarvis.

Oti kange mõistus ei paindu nii ruttu — ta on sest kõigest kui löödud. Ta hakkab lõpuks jälle seletama, et raha nüüd kesksuve ajal teha on kahjulik, et see ei lähe, ja kas ei võiks kõige selle asjaga sügiseni oodata.

Mispeale preili natuke pahaneb, kuid kohe jälle lõbusa näo teeb ja Otilt küsib, kas ta ei soovi üks hea „schnaps" saada, et küll me edaspidi veel räägime. Mis me selle asja pärast nii palju tülitseme. Lühidalt, näib, et preilile ei meeldi neid igavaid talu asju kuulata, aga talust saada tahab ta, mõistagi, kohe.

Ta toob kaks klaasi, kallab lõhnavat vedelikku täis ja lükkab teise Otile. Ja kuna Ott oma veel häbelikult sõrmede vahel hoiab, viskab preili omal juba põhja peale. Ott joob ainult pool klaasi ja tänab.

„Nonoh, Ott," imestab preili. „Näid olevat tugev mees, aga jooma nii nõrk."

Ja ta võtab ja tõmbab Otil pihuga üle mustade paksude juuste niisuguse näoga, et . . . Otil on häbi.

„Oi, sina, Ott!" ütleb preili. „Sa oled aga veel päris noor mees!" Ning ta vahib Otile imelikult otsa.

Ott katsub, et rutem välja saaks. Ta ei tea, mis ütelda või mõtelda.

Preili aga naerab talle tagant järele — mitte sugugi pilkavalt, vaid ikka kuidagi imelikult.

Lävel kohtab sulane Marichenit, kes on vist stseeni pealt vaadanud. Marichen ei ütle midagi, aga ta pilk on tige ja luurav.

4

Nii hakkas elu Lodjakpuul minema uue peremehega.

Klaver sai ära toodud ja peagi hakkas linnast külalisi sõitma — preili Ali „mõisat" vaatama. Need olid imelikud võõrad. Naisolendid, olgu noored või vanad, olid kõik preili Ali ja Maricheni sarnased oma välimuselt ja tegumoelt. Nad pilkasid „matse", pidasid end talus nii ülal, nagu oleks siin kõik alaväärtuslik, kuid sellest hoolimata kohe tarvitatav, põlgasid koduloomi ja sattusid mõne lille juures vaimustusse. Mehed tulid maale nähtavasti ainult selleks, et siin „suvitada", s. t. viina juua ja magada, ja siis jälle linna kaduda. Kuid viimaseid käis vähe. Nad tulid ainult naistega kaasa ja need olid ikka suuremalt jaolt nooremad kui Ali ja Marichen.

Lühidalt, Lodjakpuul algas üks pidu pidu alati. Kõik paremad palad rändasid nüüd põhjalikult tubadesse ja Marichen ei jätnud perele enam muud kui hapupiima, silku ja leiba. Kesksuve ajal pidi Ott vilja müüma, et preilile raha teha, ja ka härg ning pooleldi nuumatud siga käisid seda teed. Vana Pärt polnud tagavarasid kogunud, ta oli talu sissetulekud kõik uutesse ettevõtetesse pannud. Lõpuks olid talul küll hästi torutatud ja väetatud põllud, puhastatud heinamaad, head hooned ja tore kari, kuid nüüd näis sel ka lõpp ees olevat.

Kui külalisi ei tulnud ja preilil igav hakkas, laskis ta Otil hobuse pikkvankri ette rakendada ja läks „lusti sõitma". Sedagi vigurit oli ta nähtavasti oma kodukoolipreili ameti ajal õppinud ja tegi seda vanemas eas nüüd „oma mõisas" järele. Ning Ott pidi tingimata kaasa tulema, kaksiti pikkvankril istudes ja hobust juhtides, kuna Marichen Ali-preili taga kükitas, punane päevavari peal ja punased kindad käes, justkui mõni väike kuri ahv.

„Hullud mis hullud!" hurjutas Mari, väljasõitjaile järele vaadates. „Võtavad töö ajal sulase ja hobuse töö juurest. Oi seda aru ja otsa! Kui vana Pärt seda näeks, see pööraks hauas teise külje!"

Lustisõit läks alevisse ja kiriku juurde. Alevis oli restoran, — seal peatati hobune ja preilid läksid sisse, kuna Ott pidi väljas pikkvankril istuma, ohjad pihus, ja ootama. Läks hulk aega, kuni daamid välja tulid, ja preili Ali oli siis veel lõbusamas tujus kui harilikult. Ta tõi Otile õlleklaasitäie viina, sundis seda ära jooma ja patsutas sealjuures Otti põsele. Maricheni silmad olid joomisest harilikult veel õelamad kui muidu, ta varjas neid koguni, nii mürgised olid nad, ja kuri totter naeratus mängles ta huultel, kuna ta restoranist kaasa võetud pudelit käes hoidis.

Otil oli paha ja piinlik.

Preili Ali lõbus tuju ja Maricheni silmad mõjusid otsekui mingisugused ebamaised asjad, nagu mõnes inetus painajalikus unenäos. Igatahes oli vanal töökal sulasel suvel töö ajal alevi tänaval istudes ja kaht imelikku naist enda ümber askeldamas nähes niisugune tundmus, nagu näeks ta väga piinavat ja paha und. Päike kõrvetas tolmuse maantee kohal, alevis liikus vahel ainult mõni longus sabaga koer ja kaugelt tuli valmivate viljade lõhna. Kuid tööd teha polnud võimalik. Sulane kannatas kõigest sellest ebaloomulikkusest mitte ainult hingega, vaid kogu oma tugeva kehaga.

Pärast restorani ostsid daamid poest veel ilmatu virna kõiksugu kaupu, ja kui neil raha ei jätkunud, siis jäeti neile võlgu, „sest", öeldi naeratades, „kas Lodjakpuul siis varandusest puudu".

Kojusõidul kõditas preili Otti kaelast mõne heinakõrrega ja naeris ise kogu tee. Marichen urises enese ette ähvardusi. Temale ei meeldinud, et preili Otiga mängis, kuid öelda ei julgenud ta midagi, sest säärastel juhtudel käis äkki kui välk ähvardav pilk preili Ali silmist, mis võis öelda, et „sa võid lennata", — ja seda kartis küürakas vist kõige rohkem.

Veel kodus peregi nähes kestis preili mäng Otiga edasi. Ott oli häbi pärast punane. Kuid tal polnud midagi parata. Ei võinud ju tema ühele naisele — oma perenaisele pealegi — mööda kõrvu anda.

Nii seisid lood, kui tallu ilmus uus inimene — maalermeister Mülberg oma töölistega.

Kunagi alevi restoranis viibides oli preili Mülbergiga tuttavaks saanud ja kaubad ära teinud.

Mülberg oli vesi daamide veskile. See oli tüüp, kes omamoodi elada oskas. Paari päevaga oli tal seisukorrast pilt käes ja ta hakkas end maksma panema.

Ta algas sellega, et preilidele enesest jutustama hakkas, mis ta olnud, mis teinud ja kus käinud. Tema sõnade järgi oli ta Euroopa läbi reisinud, kõige peenemais lõbustuskohtades peatunud ja kõige peenema seltskonnaga läbi käinud. Jahid, ratsasõidud, võiduajamised — kõike ta teadis (halbade romaanide järgi). Tööl oli ta olnud mitte ainult kogu siinse endise mõisnikusoo juures, vaid ka Vene ja Saksa keisrikodades. Ning, ah mis, kas siinsed olud talle midagi tõsiseks tööks pakuvad! Ta on kulla ja hõbedaga marmori peale töötanud, suurte maalidega on ta seinu katnud, ehk, jah, õieti ongi ta kõrgema seltskonna kojamaaler, ainult revolutsioonid on hävitanud ta kliendid. Donnerwetter, ning ta oskas saksa ja vene keelt. Ta oli võrdlemisi veel küllalt noor mees, väike habe oli tal lõua otsas ja ta kandis kõrget kraed ja suurt lipsu. Peaasi aga, Marichen oli talle sõbralik.

Nüüd ei sõitnud preilid enam Otiga välja. Ott jäi tema suureks rõõmuks töö juurde, maaler Mülberg sõitis daamidega kaasa. Teel purssis kogu seltskond saksa keelt, märatses, lärmas ja tülitseski mõnikord. Koju jõuti öösel kella ühe, kahe paiku kõrgeks kruvitud tujus. Maalrisellid aga laisklesid, sõid ja said palka.

Ainult maalri asjad ei edenenud — ta südameasjad. Temale vaadati küll kui omasugusele, kuid pikantne ei olnud ta preili Alile mitte. Preili Ali, niipea kui mahti sai, otsis Oti üles ja kõditas teda heinakõrrega ja naeris imelikult. Ja kui ta öösiti koju tuli ja Ott hobust tuli lahti võtma, siis oli Otil tegemist, et preilist lahti saada.

Päeval, kui Ott niitis või millegi muu juures ametis oli, tuli preili, päevavari peal, sinnapoole jalutama.

„Oled tore mees, Ott!" ütles ta ja naeris ikka niisama imelikult nagu alati. („Hullud silmad teisel peas!" ütles Mari.)

Ott vaikis — tal oli piinlik.

„Miks sa nii häbelik oled, Ott?" küsis sellepeale preili. „Oled juba vanapoiss, aga pead end üleval nagu noor koolipoiss. Kas sa naisterahvastega sugugi ei oska ümber käia?"

Ning edasi:

„Sa oled nii värske mees veel, Ott, ja sa pole sugugi nii prostoi, kui arvad. Kui sul need koledad vurrud maha võtta ja lakksäärtega saapad jalga panna, siis oled päris saksa mees, nagu valitseja kunagi."

„Ah, mis te nüüd, preili, tühja puru räägite!" ütleb Ott lõpuks pooleldi vihaga.

Preili naerab nagu lõgiseb.

„Mis sa arvad, Ott, kui meie kahekesi õige paari astuksime vanas eas, mis? Sina oleksid peremees, mina perenaine, vaat kuidas siis veel kahekesi mõisat peaksime . . ."

„Ei sest tule midagi välja!" ütleb Ott kuivalt, kuigi ta ütlust naljana peaks võtma.

„Kes teab . . ." naerab preili.

5

Kord hilja öösel koputab keegi aidakambri uksele, kus Ott magab. Ott arvab, et mõni külapoiss tahab ehalt tulles mööda minnes sõna juttu vesta.

Ust avades kohkub aga Ott — lävel seisab preili Ali.

„Kas te hull olete!" ütleb Ott kurjalt. „Minge kohe ära!"

Preili suust käib viina lõhna, kuid ta on täna tõsisem kui muidu. Ta ei naeragi, ta nägu oleks otsekui ähvardav.

„Kuss!" ütleb ta, tõukab sulase ukse juurest eemale ning suleb ukse seestpoolt.

Siis kobab ta pimeduses ringi ja leiab lõpuks mehe voodi.

„Soo, Otikene," ütleb ta ja naerab tasakesi oma imelikku naeru. „Nüüd tulin mina sinu juurde ja sina tuled minu juurde."

Otil on õudne, nagu viibiks ta mõne hulluga ühes toas.

„Ei sest tule midagi välja," pomiseb ta raskelt enda ette.

Preili naerab jälle. Siis ütleb aga ilma naeruta:

„Ott, kas sa siis ei taha Lodjakpuu peremeheks saada?"

Ott hingab raskelt.

„Ei!" kõlab viimaks läbi hammaste.

Preili naerab.

„Lollikene oled, Otikene! Koolipoisikene! Tule minu juurde!"

„Ei!" kõlab Oti suust jälle peaaegu ähvardavalt.

Voodi poolt on kuulda kõbinat. Preili on üles tõusnud ja otsib pimeduses meest. Otile tundub, nagu otsiks teda nõid mööda pimedat tuba.

Naine leiab lõpuks mehe ja haarab tast kinni. Paar sekundit võitleb sulane enesega, siis haarab ta naise käest, veab ta ukse juurde, avab ukse ja lükkab kiusaja välja. Siis keerab ta ukse ruttu lukku.

Väljast kostab hüsteerilist naeru. Koerad hakkavad haukuma, kuid vaikivad peagi.

Ott ei maga kogu öö. Tal on lõpmata raske. Elu katsumised näivad talle tulevat alles nii hilja.

Kuid hommikul läheb ta oma harilikule tööle ega lausu sündmusest kellelegi sõnagi.

Suhted tema ja preili vahel on nüüd põhjalikult muutunud. Preili ei näe ega kuule teda nüüd enam. Kui tal midagi vaja, pöördub ta noorema sulase Peetri poole. Preili on üldse tõsisemaks jäänud. Ta nägu on pilves. Oti nähes vähemalt ei naera ta enam kunagi. Ta on nüüd kogu aeg Mül-

bergiga. Nad jalutavad ja jutustlevad ühes ja — joovad. Mülbergi nägu õitseb. Ta sellid aina muigavad ja käänavad õhtusöögi juures seda suuremaid lihaviilakaid kahvli otsa. Millegipärast on Mülberg talu mööda ringi nuhkima hakanud. Ta pistab nina talli, lauta, aita, vaatab põldudele ja nagu arvutab endamisi mõttes. Isegi Otiga teeb ta juttu, sugugi mitte vaenulikult, uurib talu sissetulekuid, maade suurust, viljasaaki.

Siis ühel päeval laseb preili hobuse vankri ette rakendada ja sõidab Mülbergiga välja.

Nad on jälle hilise ööni ära ja tulevad koju suure lauluga. Mõlemad on joobnud. Selgub, nad on pastori juures käinud — „pruutkoolis" —, nad on pruut ja peigmees, ning selle peale on nad restoranis heaks tulevikuks „paar tipsu" teinud.

„Eks soovi ka, Ott, õnne!" ütleb preili Ali.

Mülberg laulab ja pilgutab Otile silmi (on juba hommikune koiduvalgus). Kogu talu ärkab lärmi peale ja arutab sündmust omamoodi.

Ott söödab äraaetud ja nälginud hobust ja tunneb, et tema päevad siin on loetud.

6

Ja tõesti, Otil algasid rasked päevad.

Ta tundis ise, et ta iga tund siit lahkuma peaks, kuid ei suutnud ometi veel sellega hakkama saada. Endiselt käis ta tööl, kuid iga päevaga muutus ta olukord väljakannatamatumaks.

Preili Ali kõnnib nüüdki kui kiuste seal, kus Ott tööd teeb, aga endise alalise tähelepanu asemel ei tunnista ta nüüd Otti enam sugugi. Selle allakriipsutamiseks räägib ta

nüüd justkui nimelt muu pererahvaga lahkelt, et aga Otti sellest täielikult välja jätta. Lõpuks on talle seda vähe, ta hakkab endaga igale poole Mülbergi kaasa vedama ja seda peremehena ette toppima. Valju häälega arvustab ta Oti tööd Mülbergile, naerab ja pilkab ning küsib Mülbergi arvamust, ja kui Mülberg küllalt hästi vastata ei oska, siis saab ka Mülberg oma jao. Nii langevad Oti töötundlikud korraldused kõige suuremate võhikute kõige halvakspanevama arvustuse alla, ja kogu perel on tundmus, nagu sünniks siin midagi iseäralikku, nagu oleks maailm pahupidi pööratud, nagu valitseksid nüüd hullud või mingisugused teise maailma olendid.

Oti süda ei jõua säärast irvitamist taluda ja ta ütleb lõpuks ka midagi asja kohta, nagu üks korralik rahuliku loomuga inimene seda tegema peab, ütleb lihtsalt ja asjalikult.

Kuid preili Ali teeskleb, nagu poleks ta midagi kuulnud, ja algab Mülbergiga uut juttu.

Mülberg, kes on Maricheniga suur sõber, käib nüüd sellega sosistades ringi ja peab plaane. Marichen on talu sisemise elu täielikult uuendanud: kariloomad on lahjad ja lehmad ei anna piima, sead kõhnad kui kirved, põrsad surevad. Kuid sellest hoolimata on aidad, sahver ja kelder tühjad, pole „sakstelgi" enam midagi suurt süüa, veavad alevist kraami, — perest rääkimata. Tüdrukud valmistuvad sügisel uuele kohale minekule, lepingudki juba tehtud, karjased lahkuvad niikuinii.

Mari — ka põline vanatüdruk — loeb pühapäeviti lauluraamatut ja nutab tihti.

Nii lähevad veel mõned päevad.

Kord pärastlõunal, kui Ott on hobused niidumasina ette rakendanud ja põllule läinud, tormab preili Ali talle sinna järele. Talle järgnevad tüki maa tagant Marichen ja Mül-

berg, osalt nähtavasti uudishimust, osalt kartusest, et preili ja Oti vahel midagi vahekorda parandavat võiks juhtuda.

Kuid viimast ei juhtu.

Preili on nähtavasti oma meeleolu põnevustipul. Ta ei suuda enam vaikimist Oti suhtes taluda. Ta peab oma närvilist pinget kuidagi kergendama.

Silmad vihast meeletud, hakkab ta juba kaugelt Oti peale kisendama. Ott ei saa millestki aru ja ootab imestusega.

Naine ligineb kui fuuria. Näost üleni punane, haiglane, kõhn, elus ära kulutatud ilme täis hirmsat pingutust, tormab ta sulasele peaaegu pale palgesse.

„Sina, mats!" karjub ta. „Sina tahad siin peremeest mängida ja omapead talitada! Kas ma ei ütelnud sulle, et ma hobustega tahan välja sõita? Sina aga paned nad omapead masina ette nagu mõni pärishärra. Sa naerad minu üle, jäme molu niisugune! Sa arvad, et kui ma sinuga veidi naljatan, siis sa võid siin teha, mis tahad!"

Ta lõõtsutab otsekui palavikus, nägu on tal kui viha ja meeletuse mask.

Oti suugi jääb lahti säärast ülbust kuuldes ja nähes.

„Kuidas . . ." kogeleb ta lõpuks. „Midagi pole ju preili mulle öelnud . . ."

Preili lööb jalaga vastu maad, ta oleks valmis iga minut mehele küüntega näkku minema.

„Mina ei öelnud! Mina ei öelnud?!" hüüab ta. „Häbemata valelik niisugune — valetaja ja varas! Kogu oma eluaja oled sa siin talu varastanud, — kauaks tahad sa siia jääda?"

Ta pöördub ja näeb rehe taga Mülbergi ja Marichenit.

„Tule," hüüab ta Mülbergile. „Sina oled siin peremees . . . viska see logard siit talust välja!"

Ning Mülberg jookseb nagu koer, keda ässitatakse. Ta

jääb harkis jalgadega, aga kartliku näoga Oti ette seisma, küllaltki ettevaatlikku kaugusse, ja haugub:

„Mats, lontrus, molask! Tee, et kord minema saad!"

Ja tagant kostab Maricheni hele ning võiduröõmus naer.

Hirmus, harilikult tagasihoidliku ja rahuliku inimese raske viha tõuseb tumepunase lainena Oti näkku. Tal oleks himu maast roovikut haarata ja neid vehklevaid ja haukuvaid narre kõiki lömaks lüüa kui mürkseeni.

Aga ta suudab end hoida.

Ta viskab ohjad masina peale ja sammub pikkamisi talu poole.

Tagant kostab preili Ali kisendamine, mis katkemata naeruks muutub. Marichen jookseb rehe tagant Mülbergile appi. Rabelevat preilit endi vahel hoides järgnevad nad Otile ja saadavad talle aeg-ajalt mõne sõimusõna. Hobused hakkavad kasvavat kaera sööma. Tüki aja pärast tuleb Mari (Peeter on metsas hagu raiumas) ja võtab hobused masina eest lahti.

Poole tunni pärast sõidab Mülberg alevi poole — preilile närvitilku tooma.

Teist teed sammub aga talust Ott, pamp seljas.

1924

SÜDAMENÕRKUS

1

Kui Jaan Aonurmele koht vabrikus üles öeldi, jättis see tema esialgu peaaegu ükskõikseks — ses mõttes, et ei põrutanud teda sugugi. Ta ainult imestas. Ta oli keskealine, pikatoimeline, vaikne, mõtiskleja mees. Vabal ajal võis ta tundide kaupa vaikselt omaette istuda ja midagi mõtelda. Või luges lehte — mitu tundi, põhjalikult ja pikkamisi, ajuti peatudes ja millegi üle nagu selgusele jõuda katsudes. Nähtavas või loetavas, kõiges läbielatavas oli tal palju tähelepanekuid; ta nagu seisatas kõige ees kaua, silmitses ja imestas, imes sündmused enesesse rahulikult ja vaikselt, enne kui asus tegema järeldusi.

Nii suhtus ta ka oma teenistuse kaotamisse. Ta võttis vaikselt viimase palga, pani selle rahulikult, nagu midagi endamisi kavatsedes, tasku ja läks siis koju.

Koduski oli ta näiliselt rahulik, sõi pikkamisi, mõttes, oma lõuna ja kuulas peaaegu ükskõikselt naise lärmamist, kellesse mehe kohakaotus mõjus palju teravamini.

Nii — esialgu — möödus päevi. Alles kui viimane palgaraha otsa lõppema hakkas ja naine kodus enam rahu ei andnud, ärkas Aonurm oma ükskõiksusest. Ta oli oma kaotuse arvatavasti põhjalikult läbi mõtelnud, selle ümber igamoodi juurelnud ja seda uurinud mitmesugustest vaatenurkadest. Nüüd alles jõudis ta täielikule selgusele, et seisab

paratamatu tõsiasja ees ja et tarvis on midagi ette võtta. Elu oli küll imelik, kuid imesid ei juhtu.

Järgnes rida päevi, mil Aonurm, pikaldane ja masendatud, otsis uut tööd. Hoolika, veidi imestanud näoga käis ta ühest asutisest teise, ootas kõikjal kannatlikult ja võttis eitavad vastused välise rahuga vastu.

Käies ustest sisse ja välja, istudes ooteruumides ja pikkamisi astudes tänavail tõusis temas üha suurem imestus oma käesoleva olukorra üle ja ta andus sellele innuga. Kuna ta senine elu oli olnud harilik ja normaalne, oli ta praegune olukord küllalt erakordne, ja mõtted ta peas said nüüd keerelda säärastes ringkäikudes, millistes nad varem veel kunagi polnud liikunud. Elu tundus lõpuks kurioosumina.

Algas see sellega, et pärast lugematuid asjatuid katseid tööd saada tõstis Aonurm äkki keset tänavat oma käed veidi ülespoole enda ette ja silmitses neid mingi väikese hirmuga. Kuidas on see võimalik, et käed, mis on loodud tööks, ei „leia" tööd? Et käed, mis on töötanud lapsepõlvest saadik, peavad nüüd „puhkama" sel lihtsal põhjusel, et „ei ole" tööd? E i o l e t ö ö d?! Võimatu jamps! Veider hullustus! Pöördu, kuhu tahad, igalt poolt vaatab sulle vastu töövajadus, töö hüüab nii öelda mehe käte järele — ja ometi teda „ei ole"!

Väsinud asjata käikudest, laskus Aonurm kuskile puiestikupingile ja vaatles imestades maailma enda ümber. Et temaga, vaikse rahuliku mehega, pidi juhtuma niisugune lugu. Rohkem kui nelikümmend viis aastat juba seljataga — ja nüüd korraga säärane narrus! Mis rääkida t ö ö p u u d u s e s t, kui juba lapsepõlves oli t ö ö s u n d u s. Vali isa ei lasknud tööta olla. Kui paistiski, et tööd „ei olnud", siis isa l e i d i s töö. Käed pidid käima ja jaladki. Siis tulid ajad, kus Aonurm õpipoisina töötas mitmete meistrite juures.

Ja polnud seal juttu t ö ö p u u d u s e s t — pidid katsuma, et töö oma rohkusega sind ära ei uputanud, et sa töö all kägarasse ei vajunud nagu ussike raudkivi all! Ja nüüd on töö muutunud sääraseks õhuliseks, kergeks, liuglevaks ja kättesaamatuks, et püüa teda kui udusulge, kui liblikat taevas — ja kätte ei saa! Lausa jamps, lausa jamps!

Seda enam, et Aonurm kindlasti teab, on palju kuulnud ja lugenud, kui palju oleks vaja teha tööd, kui palju asju nõuab tööd, hüüab, kisendab töö järele. Muld, maa, kivid, metallid, teed, linnad, külad karjuvad töövajadusest, töötegemise vajadusest. Lõpmata palju asju oleks sooritada kõikjal, lõpmata palju teha! Aga — „ei ole tööd"!

Raamatud ja lehed seletasid seda väga mitut moodi — Aonurm oli seda kõike varem lugenud. Kuid seni oli see talle olnud kõik mingi abstraktne mõttemõlgutus, mis ei läinud Aonurmele korda. Ja nüüdki ei hoolinud Aonurm palju selle nähtuse p õ h j u s t e s t, teda masendas nähtus i s e rabavalt.

Kuid veel suuremaks paisus Aonurme imestus, kui polnud enam ka leiba! Kord õhtul, kui ta väsinuna ja oma õnnetusest ning mõtteist piinatuna koju jõudis, teatas naine, et leivapala enam kustki ei saa: kõik on panditud ja müüdud, mis võimalik, kõikjalt on laenatud, kust vähegi saada, — nüüd on lõpp. Tehku mees, mis tahab, tema, naine, juba teab, mis tema teeb.

Nüüd algas uus tammumine — tammumine leivatüki pärast. Aeg-ajalt õnnestus ju seda saada, aga see oli vilets leib, mis küll nälga kustutas, kuid oli mõru ja kibe.

See leivapuudus oli juba liiga paradoksaalne! Tööpuudus oli ju ikkagi kaunis abstraktne asi, see rippus nagu õhus, selle põhjust võis seletada väga mitut moodi, väga lihtsalt ja väga keeruliselt, kuigi targemaks sellest ei saadud. Tööpuudus oli tõesti ime imede vallast — olgu. Midagi pidi

katki olema inimkonnas, et oli olemas tööpuudus, — ja kui ta oli olemas, siis pidi seda uskuma ka Aonurm.

Aga leivapuudus! See oli jampside jamps, sest seda oli võimatu uskuda. Sest leib oli nähtav, mitte säärane asi nagu töö. Leiba leidus igal poeaknal, ta kasvas linna külje all põldudel, teda veeti vagunites, vankrites, jahvatati veskites, anti loomadele ja lindudele — jah, teda oli isegi nii palju, et tema eest ei saadud õiget turuhinda, et teda jumalamuidu tuli mädandada, isegi põletada, merre pilduda, nagu Aonurm luges ajalehest.

Noh, kas ei olnud see kõik otse hullumeelsus!?

Aonurm vaatles oma käsi ja mõtles imestusega: kui teile tööd ei anta, siis antagu leiba. Ilma mõruduse ja kibeduseta, ilma kerjamiseta.

Ning Aonurm muheles omaette oma mõtte paradoksaalse koomilisuse julgusest: Olgu nii. Kuigi tööd ei ole, leiba on ometi küllalt. Tähendab? Tähendab, võiks ka tööd teha, kui leiba on! Sest ka tööd on hirmus palju. Kogu maailm kisendab töötegemise järele. Tähendab . . . mida see ometi tähendab? Aonurm litsus pea käte vahele ja katsus asjata aru saada, mida see tähendab. Leiba on küllalt ja tööd on küllalt — ja ometi „ei ole" kumbagi!

Näis, nagu istuks kuskil mingi koletis, mingi hirmutis, mingi sajasilmne laialõualine elukas, istuks leivahunniku otsas ja möirgaks, kui näljane ligines, kuigi see leivahunnik oli määratu ja koletis ise ei suutnud talle midagi teha. Näis, et keegi kuskil istus töövõimaluste juures nagu kratt masina juures ja keeras kraanist, — keeras niipalju kui tahtis, ja kui tahtis, keeras kraani kinni, ja kellelegi ei jätkunud enam midagi või jätkus ainult niipalju, kuipalju tahtis südametu kratt.

2

Kui Aonurm pääses töötute nimekirja ja saavutas endale „kroonu paiuki", tundis ta väikest rahuldust. Näis, nagu oleks osake ta filosoofiast täide läinud: kui ei ole anda tööd, andke leiba, sest leiba vähemalt on kõikjal näha. Ta oli kustki aruandest lugenud, et pole veel riigis juhtu olnud, et kodanik oleks nälga surnud. Ahaa, on veel õiglust maailmas: riik ei lase oma kodanikul, Aonurmel, nälga surra, sest vähemalt leib on Aonurmele nüüd kindlustatud.

Kuid ta rõõm oli varajane. Peagi veendus ta vanas piiblitões, et inimene ei ela üksnes leivast, aga ka mitte jumalasõnast, sest vaja on veel palju muud kui tükk leiba päevas, rääkimata ihukattest ja peavarjust, soojusest ning puhtusest: vaja on kõike seda sisemist, mis inimesele annab ta eluväärtuse — rõõmu, usu, lootuse, rahulduse ning sellega ühes elutahte. Rääkimata õnnest ja elu kaunistavast ilust.

Aonurmel oli naine ja laps. Ta „paiukist" ei jätkunud ammugi enam niisuguseks eluks, nagu ta oli elanud varem. Oma „kroonukannikaga" ei suutnud ta toita oma naist ning last, muretseda neile peavarju, neid katta ning soojendada.

Aonurme tuppa oli juba ammu siginenud keegi vorstivedaja, kes ametlikult oli kaasüürnikuks ja magas oma nurgas sirmi taga. Tegelikult aga oli vorstivedajast peagi saanud korteriperemees, sest ta maksis ju mitte kaasüüri, vaid kogu korteri üüri ja tema kulul elasid ka Aonurme naine ning laps. Vorstivedaja troonis lauas ja jagas kogu perele palukesi, nagu peremees kunagi, aga mis arvel see sündis, sellestki vaikis Aonurm viimase võimaluseni — kuni enam ei suutnud. Aga ta etteheidetele naeris naine näkku: „Ega ma ometi kärvata või! Kui sina tööd ei leia, kust peaksin siis minagi seda leidma? Arvad, et ma ei

oskaks tööd teha? Ning sinu ports on mulle ja lapsele liiga kasin, — katsu, kuidas ise toime tuled. Ja korteriraha see sisse ei too. Lageda taeva all elada ei suuda ei sina ega mina, ammu veel laps. Pealegi on aeg kaunis vilu — kütma ka peame ometi millegagi."

See oli lihtne ja asjalik kõne, sellest sai Aonurm aru. Kuid sellest peale muutus ta elu oma „kodus" lausa võimatuks. Ta katsus veel koerana, kontvõõrana, teiste elu tülitajana oma nurgas püsida ja kõige peale silmi kinni pigistada, kuid mida rohkem ta seda tegi, seda avalikumaks muutusid teised — kuni elu muutus nii talumatuks ja näotuks, et võimatu oli seda sääraselt jätkata. Aonurmel tuli kolida. Enne seda tegi ta viimase katse päästa oma perekonda ja kogu oma senist ning — ta tundis — tulevast elu. Kuid läbirääkimised naisega ei andnud mingeid tulemusi. Vahekorras olid juba liiga suured mõrad, mis ulatusid südametesse; ühel oli hinges trots ja oma süü- ning hädatunne, teisel haavumine, etteheited, paratamatus ja pääsematus. Tuli lahkuda. Ei aidanud Aonurme kroonuleivakannikas.

Sandina lahkus Aonurm oma kodust. Ta varajäänused jäid naisele, kuna need öeldi vorstivedaja ostetud olevat. Polnud ju ka need jäänused kellegi varandus, millel oleks olnud veel mingit hinda. Riided ja muu väiksem kraam oli panditud, lootuseta seda veel kunagi välja lunastada. Aonurm oli läbi. Riik ei lasknud tal küll surra, aga see, mis ta Aonurmele võimaldas, polnud enam elu.

Siiski. Aonurm otsustas võidelda. Ta oli pärit maalt, külast. Maasse oli tema usk veel vankumatu, sest lapsepõlves oli see maa Aonurme elus osutunud sääraseks kindlaks kantsiks, mida ei väära miski. Maast tuleb kõik — elu, leib ja tervis, rikkus ja vara; kõik saadakse mullast. Muld, maa peab päästma ka Aonurme elu. Küll teadis Aonurm,

et ka maal tööpuudus valitseb, kuid siiski oli ta kuulnud, et kõval töökal mehel on veel võimalust seal läbi lüüa ja teenida rohkem kui tükk leiba. Aonurme isa oli omal ajal popsikohta pidanud ja nüüd ammu surnud, aga Aonurme vend pidas kuskil veskit ja teda hinnati jõukaks meheks. Venna juures tahtiski Aonurm eeskätt õnne katsuda. Ta jättis linna maha ja rändas maale.

Kui ta veskimäest alla sammus ja tammi võimsat kohinat kuulis, tulid talle lootusrikkad mõtted. Vend elas laial jalal, tal olid ilusad toad, kena väikekodanlik sisustus, tüse naine ja kari ilusaid terveid lapsi. Kõike seda oli Aonurm varem tundma õppinud, ajuti, kuigi õige harva, venda külastades. Liginedes kõhetuna ja nälginuna venna varale ja jõukusele, ise riietatud sandina, tundis ta liigutust rinnus, et maailmas on veel olemas midagi säärast võimast ja tugevat kui see veski siin ühes ta peremehe ja perega. Aga oli ühtlasi ka valus omaenese raiskunud elust, mis oli pöördunud rappa igatahes mitte Aonurme süül, vaid ei tea milliste saladuslikkude jõudude survel. Ning Aonurm küsis endalt kibedusega: miks just mina?

Vend istus parajasti söögilauas, kui Aonurm sisse astus. Pere oli juba söönud. Ainsast pilgust venna välimusele jätkus möldrile, et kohe kõike taibata: venna allakäimist ja tema kavatsusi. On ju allakäinud inimese välimuses ja tegumoes midagi niisugust, mis räägib liiga avalikku ja selget keelt; ta on nagu haige, kes ei suuda varjata ei oma haigust, ei ka enam oma tõelist isikut, — kõik on ligimestele lahti, ühtedele põlata, teistele kahetseda.

Mölder aga ei teinud väljagi, et ta midagi taipas. Tema mõistis kohe, millist taktikat ta peab tarvitama, et soovimata külalisest lahti saada. Mitte midagi märgata lastes kutsus ta venna lauda ja algas temaga kõige mõnusamat külalistejuttu:

„Noh, meistrihärra, kuidas siis käsi käib? Kas mõni püha on või, et oled saanud otpuskit? Teil ju muidu vabrikus kanged korrad."

Ja tõusis kähku, et võtta kapist viinapudelit. Sellest kallas ta vennale suure klaasitäie, endale aga pisikese ja sellegi mitte päris täis.

„Meistrihärra" oli sellest vastuvõtust kohe segi. Pikad kõned, mis ta oli venna jaoks valmistanud, kadusid kuskile otsapidi ära ja läksid sassi. Oli hirmus piinlik, aga ka hirmus meeldiv, et vend m i d a g i e i m ä r g a n u d! „Meistrihärra" punastas kui koolipoiss, ta suu kogeles midagi ja käsi sirutus tahtmatult klaasi poole, mille sisu ta, et varjata kogu oma segadust, ainsa sõõmuga alla neelas.

Siis kukkus ta niisama kramplikult sööma, kuigi tal ärevuses õiget isu polnudki.

Siiski sundis ta ennast meeleheitliku pingutusega seletama:

„Meil vabrikus on ka rasked päevad. Ei ole enam endised ajad. Inimesi lastakse järjest lahti. Näe, minugi kätte tuli lõpuks kord . . ."

Aga mölder, truu oma taktikale, haaras kohe sõna suust:

„Noh, mis see sinusugusele meistrile tähendab! Säärane töömees kui sina leiab igal ajal ja igal pool teenistust . . . Viska veel üks, reisi peale kulub üsna ära."

Meister viskas ja kogeles:

„Ära . . . ära ütle . . . Ajad on rasked . . . Uut teenistust saada on keeruline. Näed, otsin juba mitu kuud . . ."

„Ega ta kerge ole," oli mölder leplikult nõus. „Muidugi, otsida tuleb. Kuid küllap juba leiad, ole mureta. Head töömeest ei põlga praegu keegi, olgu aeg kui raske tahes. Head töömeest o t s i t a k s e," mölder tõstis häält, „o t s i t a k s e! Olgu neid vallandamisi ja tööpuudusi, raskusi ja kitsendusi ning tööta töölisi kõik kohad täis, õige töömees

leiab igal ajal tööd! Maailmas pole veel ette tulnud, et täismees ei tuleks omadega läbi, olgu siis töö või äri alal või — kurat! — ükskõik missuguse sehvti peal!"

Ning mölder lõi rusikaga lauale, teeseldes, nagu oleks ta veidi vintis.

„Minugi asi on niisugune," jätkas ta, „et võistlejaid on iga versta taga. Ning riik pressib rendiga, nagu oleks maailm hulluks läinud. Sindrid niisugused! Kel veel vähegi midagi on, sellelt pigistatakse välja viimane veeringas, muudkui maksa ja maksa — tulumakse, puhtakasumakse, tööstusmakse, omavalitsusmakse, isikumakse, kaitseliidumakse, kriisimakse, hoonemakse, — taevane jumal, neid ei oska korraga enam üleski arvata! Aga kuhu see raha läheb? Neile, kes tööd ei oska teha ja loodrit mängivad! Igale säärasele päevavargale maksab riik minu vaevapennidest prii lobi: ela omaks lõbuks, söö muudkui riigi leiba, viska jalad seina peale ja naera neid, kes tööd teevad, — ilma töötagi saab peenikeselt elada. Küll on hullumaja!"

Aonurmele tundus äkki, kuigi ta oli juba purjus, et sünnib midagi näotut ja tõesti hullu. Ta elu ja mõtted olid seni juba küllaltki sassi läinud, kuid venna jutt lisas sellele veel midagi erilist, pinevat ja piinavat juurde. Ta oli tulnud linnast, lootes pääseda jälle selgele ja lihtsale tööle ning sellega ühes klaarida ka oma pead, kuid tundis nüüd ahastusega, et korralik ja selge elu libiseb veel kaugemale — ja sellega ühes ka lootus omada jälle rahulikku vaikset mõtteviisi ja saada jälle harilikuks korralikuks inimeseks.

Mölder aga jätkas, ilma et ta millestki muust oleks näinud hoolivat kui oma pühast vihast:

„Jah, kuid täitsamees elab veel siiski! Isegi selles hullumajas. Täis töömees, kel pea otsas ja rusik pihus, lööb ikka veel läbi. Koorigu nad mind niipalju kui tahavad, küll ma ka veel midagi oskan. Mõtlevad nemad kõiksuguseid vigu-

reid välja, et mind nülgida, siis mina oskan ka midagi, et oma sehvti edasi ajada. Hähä! Kõik võistlejad ümberringi olen kägarasse käänanud — ja kas mulle selleks mingeid preemiaid maksti või?! Ei. Aga vaat pea peab mehel otsas olema. Ja pihk õigesse kohta. Tööpuudus! Kuulge nalja! Õigel mehel pole kunagi tööst puudu. See oskab töö välja mõelda. Ainult tossid ja laiskvorstid jäävad aia taha, kui neid ühelt kohalt lahti tehakse või kui neil üks ettevõte ei õnnestu. Viska veel üks, Jaan, — mis sa tühja asja pärast kurvastad! Oleme ühe isa pojad — ja kui oskan mina omadega läbi tulla, siis oskad juba ka sina. Olen sind alati täitsameheks pidanud ja ei usugi, et sina siin maailmas hätta jääksid."

Jaan pomises:

„Ei noh, teadagi... See on õige jutt... Tööpuudus... Kurivaim, kui minagi sellest kord aru oskaksin saada!"

„Pole seal midagi aru saada!" põrutas vend rusikaga lauale. „Laiskvorstide välja mõeldud!"

„Aga üldine majanduslik kriis..."

„Poleks mingit kriisi, kui rahvas nii peenikeseks poleks muutunud ja tööd viitsiks teha!..."

„Aga tööd ei ole..."

„Lori! Mul praegu oleks meest vaja, kes laudast sõnniku välja veaks. Ei leidu! Seda musta tööd ei taha ju keegi praeguse majanduskriisi ajal teha! Minu omad poisid on veski peal, puhta töö mehed, noorhärrad, — ei nemad hakka. Kui sunnid, vilistavad ja ütlevad, et andku ma parem lõpurehknut kätte, sest maailm olevat lai küllalt. Kas sa kuuled: tööd ei ole, aga maailm on lai küllalt! Rääkisin eile paari „tööta-töölisega" siit ligidalt. On nõus küll, aga nõuavad prii sööki ja kroon päevas. Ja veavad siis minu söögil ja minu hobustega muidugi terve nädala. Vaat sulle tööpuudus!"

„Pa-palju sa, Aleksander, siis maksta tahaksid selle töö eest?" kogeles Jaan ärevalt.

„Palju?! Seitsekümmend viis senti päevas ja oma söök, ja kahe päevaga olgu laut tühi! Ja küll ma veel selle eest mehe saan, ole mureta."

„Mis sa arvad, Aleksander, kui mina selle töö oma peale võtaksin?"

Mölder hüppas üles kui ussist nõelatud.

„Kas sa hull oled, Jaan, või purjus sellest tilgast?! Sina, minu vend, hakkad mul sõnnikut vedama siin, kus kõik teavad, mis mees ma olen! Tahad sa mind rahva silmis naeru alla panna, et keegi enam minu veskile ei tuleks? Ära aja igavest lora! Sa otse paned mul südame täis. Möldri vend on omadega nii läbi, et tuleb vennale sõnnikuvedajaks! Ei paremat midagi! Tohhoo hullu!"

„Ega töö meest karda, veli..."

„Töö sind ei karda, aga mina küll. Jäta see jutt, ära enam aja seda sodi suust välja! Kus sa sellega! Kui su asjad juba nii hullusti on, siis mine parem kuskile mujale, aga ära tule pahandama, kurvastama ja naeruks tegema oma venda."

„Ma mõtlesin, Aleksander," kogeles Jaan, „et vahest kuidagi saan sinu juures natuke... tööd... Sest, vaata, tööd... tööd ikkagi ei ole..."

„Kuidas ei ole? Igal pool on tööd, aga keegi ei taha ju ta eest praegu midagi maksta..."

„Aga nüüdsama ütlesid, et keegi teda ei viitsi teha... Siis mina... Vaata, veli, ma olen oma asjaga ikka päris läbi. Kustki tööd ei saa, tee mis taht. Kolm kuud olen otsinud ja nälginud... siis ma lootsin, et maal... seal on ikka veel kõva juur sees... ja vend... veski... jahu, leiba, jõudu aina voolab kokku... masinad muudkui jahvatavad ja tolm lendab..."

„Sa oled purjus, Jaan," ütles mölder põlglikult. „Ptüi — sellest tilgast! Säärane ka mõni mees. Ajad sogajutte nagu mõni luuletaja. Tolm lendab! Kas sa kuuled! Tolm lendab küll, aga mitte sinusuguse mehe käes, kui sa end jälle üles ei tööta. Vaata, mis ma sulle ütlen: ma annan sulle kümme krooni, see on suur raha praegusel ajal, ja sa ei või öelda, et ma pole sind aidanud, kõvasti aidanud, kui sa hädas oled. Võta see raha ja mine siit võimalikult kaugemale, — see on minu tingimus, nagu meeste vahel sünnib. Ja kui sa ei lähe, siis . . . oota sa ennegi! Siis ma veel vaatan! Selle kümne krooniga pead sa enda jälle üles upitama — pane sa tähele! — muidu pole sa kellegi mees ega pole väärt minu venna nime. Pea meeles! Sulle paistab, et ma sinuga väga vali olen, aga küll sa pärast mind selle eest tänad. Sest ära hakka lootma minu abile, ise peab mees olema. Ja kui sa ise üles ei saa, siis ei aita sind enam vanakurat kah!"

Jaani sõrmed värisesid, kui ta vennalt raha võttis. Purjus uim kadus äkki, pea ainult valutas tugevasti, ärritusest ja väsimusest.

Ta veeretas rahapaberit paar korda läbi näppude ning pani ta siis tasa enda ette lauale, nagu kartes, et paber puruneb kui liiga habras ese.

„Veli," ütles ta. „Hea küll. Pole vaja. Kui nii, siis nii. Säärastel tingimustel ja sääraste sõnadega ei taha ma sinult midagi. Sa oled kõvasti muutunud, pole sinuga ju ammu enam asju ajanud. Olgu peale. Kümne krooniga ei saa ükski inimene august välja, kuhu ta on langenud mitte omal süül. Sa vahest mäletad veel, kui veski võtsid, et selleks sulle tuttavad ja sugulased ja su naine tuhandeid kroone kokku ajasid. Olid sa siis ise mees? Ja kui sul nüüdki krediiti vaja on äri laiendamiseks või muuks ettevõtteks, kas sa ei lähe siis ja ei võta sadandeid, tuhandeid kroone laenuks

või abiks või kuidas saad? Ise aga kinnitad, et i s e on mees!"

„Jaa, noh, see on üsna teine asi!" naeris mölder süngelt. „Kui inimene äri laiendab või midagi ette võtab . . . Aga kui ta omadega läbi on ja kerjab . . ."

Jaan kobas oma mütsi järele.

„Tänan, vend, kõhutäie eest," ütles ta. „Ära pane pahaks, et tülitasin."

Vend seisis kohmakas südametunnistuse pahasuses, aga võimetu end sundima uuele seisukohale.

„Maga siis siin vähemalt end välja," pomises ta. „Ja ära pahanda, võta raha, see kulub sulle ära."

Töötu heitis pilgu rahale, viivitas veidi, kuid lausus siis: „Ei ole vaja. Ela hästi, Aleksander."

Ja väljus.

3

See oligi lausa kerjamine, millest Aonurm nüüd elama hakkas. Külast külla, talust tallu rändas ta, nurudes tööd ja paludes öövarju ning leiba.

Ning koomiline oli, et leiba ja isegi muud söödavat Aonurmele anti tihti, kuid mitte tööd!

Inimesed on juba kord nii: kui keegi hädas on, siis aidatakse teda rohkem tema häda pikendamises kui häda ratsionaalses kaotamises.

Aonurmel oli võimalus oma rännakul veenduda, et ta vend polnud sugugi halvem kui paljud teised inimesed: kes „omadega läbi on", sellele antakse kerjuse moodi; kes aga äri laiendab, see saab tuhandeid.

Ja seepärast ei antud Aonurmele ka tööd. Sest töö on kallim kui leib — töö on juba luksus leivatükiga võrreldes, ja äärmises puuduses olev inimene seda enam ei vääri,

ta pidi leppima piskuga, kuna see, kelle elulaev pole veel küllalt kaugele karile jooksnud, on eluturul ikka kõrgemalt hinnatav kui sügavamal põhjas olija.

Olud olid Aonurme viinud liiga sügavale alla, seepärast ei hinnatud teda enam niipalju, et talle tööd oleks antud. Leiba küll. Ja ka ööbida lasti kerjusetaolisel mehel kuskil eeskojanurgas või rehekambris. Aga tööd... Pilgud libisesid külmalt ja ükskõikselt üle Aonurme kuju. Kõhn, nälginud mees, mitte just väga tugeva ja kindla kondikavaga, riided räbalaiks muutumas... Kuid peaasi — nagu näha, „täiesti omadega läbi".

Olid juba kaunis soojad kevadised ilmad, kui Aonurm kord õhtul mingit külavahelist teed sammudes jõudis suurde metsa. Ta oli väsinud ja kurnatud viimase võimaluseni. Ta ei teadnud, kui kaugel on küla, kuid tal polnud ka mingit erilist huvi sinna jõuda. Alaline alandus teiste inimeste ees, nende igavene ükskõiksus, külmus ja ebaõiglane hinnang olid Aonurmest lühikese aja jooksul teinud inimpõlguri. Talle oli äärmiselt vastik minna inimeste sekka end alandama ja paluma neid, keda ta juba ise põlgas. Seda enam, et ta nüüd sunnitud oli selle kõige eest ka iseend põlgama.

Ta istus ohates tee äärde, istus kaua, pimeda tulekuni, ja otsustas siis metsas ööbida, sest isu polnud tal mingisugust.

Teest veidi kõrvale metsa suundudes, et parajat puhkepaika otsida, sattus ta niiskesse madalasse kohta ja sammus kaua, kuni jõudis sellest välja kuivale kohale. Siin oli mets hõre ja läbi puude paistis lage koht metsas, kus Aonurm kevadeöö poolvalguses oma imestuseks silmas hütti.

Töötu seisatas ja kaalus. Arvatavasti elab siin metsas keegi — mõni tööline või pops või ka metsavaht. See klapib ju väga hästi. Tähendab, Aonurmel pole siiski tarvis metsas magada.

Ta sammus hüti juurde ja koputas uksele. Aga vastust ei tulnud, ka ei avatud ust. Ta koputas veel mitu korda kõvasti ja katsus siis ust lingist. Uks oli sulgemata ja avanes. Toast lõi vastu umbne õhk, hämaral tagaseinal paistis vaevalt nähtav lamav inimkuju ning kuuldus tugevat norskamist.

Aonurm seisatas veidi ja tundis õhus kõigi muude lehkade hulgas kõrbenud liha lõhna. Ta astus otsustavalt voodi juurde ja köhatas valjusti. Aga norin voodis jätkus. Käega kobades sattus Aonurm lamaja juustesse ja lükkas lamajat tugevasti õlast.

Äkki katkes norin, üks hetk — ja lamaja hüppas voodist nagu vedruga. Ta sirutas kuskile käe, kuuldus naksatus, ja Aonurmele — nagu ta hämaras veendus — vaatas otsa jäme püssitoru.

Tükk aega seisti nii vaikides, siis sisistas hütielanik:

„Liiguta mul, kurat, ja ma lasen sulle tina näkku nagu kasetohule!"

Aonurm vaikis.

„Kes sa oled?" käratas peremees. „Mis sa tahad?"

Aonurm venitas abitult:

„Öömaja . . ."

„Mis kuradi öömaja? Siin mõni öömaja! Kes sa oled?"

„Töötu . . ."

„Mis sa otsid?"

„Tööd . . ."

Peremehele tundus vastus naljakana, ta turtsatas:

„Oled õigesse paika sattunud, tere hommikust! Ära aja valget vaske. Seleta selgelt, mis sa siin nuusid!"

Kulus tükk aega, enne kui Aonurm oma asja usutavaks sai teha. Tükk-tükilt pudenes peremehe umbusaldus. Püssi ikka veel käes hoides kuulas ta teise katkendlikku juttu ta hädast ja asjatust tööotsimisest.

Lõpuks naeris ta põlglik-heatahtlikult:

„Võeh, või siis tõesti sihuke saks oled sina. Ei noh, tule jumal appi, ole külaliseks, sind on siia saatnud su — kuidas nad ütlevad? — õnnetäht, jah. Tahad süüa, tahad juua? Ole lahke, saad mõlemaid. Ja öömaja saad kah niipalju kui su süda lustib. Põrand pole kõige puhtam ja ka voodis pole mul sulekotte, aga aja läbi — ajad on rasked."

Ja ta naeris jälle põlglik-üleolevalt.

Siis kobas ta ahju juures, kolistas seal nõudega ja avas ukse. Pani lävele paja, paja kõrvale suure viilaka leiba ja turtsas:

„Tuld ma ei süüta ja pole seda vajagi, küll oskad koiduvalgelgi suumulgu üles leida, aga vot..."

Ta pistis Aonurmele plekist kruusi pihku:

„Viska see ära, siis..."

„Mis see on?"

„Eks katsu!"

Aonurm tõstis nõu suu juurde ja tundis kanget viina lõhna.

„Pane kinni, ära nuusuta, see kulub sulle marjaks ära!" seletas peremees.

Aonurm kallutas kruusi ja jõi ta paari lonksuga tühjaks.

„Kas oli hea?" mõnules peremees.

„Oli."

„Seda ma usun. Aga nüüd katsu siit."

Ning lävele istunud peremees lükkas külalisele paja.

Aonurm istus lävele, pada oma jalge ette pakule pannes, ja tõmbas pajast tüki poolkõrbenud liha. Ta maitses: liha oli soolakas ja kuiv. Peremees vaatas ta toimingut terasel heameelel.

„Ei tea, kas oled varemini säärast praadi katsunudki?" naeris ta.

„Mis see siis on?" küsis Aonurm, näljaselt liha kiskudes, sest see ja joodud viin äratasid ta isu.

„See," naeris peremees, „see on ehtne põdra kints, tule jumal appi!"

„Ära räägi!" imestas külaline. „Kust sa ta said?"

„Kust ma ta sain! . . . Jooksis siin metsades ringi — kuningas! Oli mingi läbireisija. Küllap tuli kaugelt Järvamaalt. Aga ära ma talle tegin!"

„Lasid maha! Põdra?! See on ju suur kuritegu!"

Ja külaline lakkas söömast.

Peremees vihastas:

„Kui ei maitse, too siia! Kulub mulle eneselegi ära. Ma arvasin, et oled näljane. Aga kui oled isegi juba sibulaklopsiga ja roospihviga enda ära nuumanud, siis ära pane pahaks, t tülitasin oma näljakraamiga!"

Ning tõmbas pada enda poole.

Kuid Aonurm hoidis pajaservast kinni ja vabandas: „Ei, ära pane pahaks. Ma niisama . . . Tuli nii ette. Sihuke mood juba sees, et kui säärast asja kuuled . . ."

Peremees urises:

„Mood? . . . Arvad sa, et ma niisama lõbu pärast oma nahaga riskeerin? Usu aga! Neli ööd-päeva hiilisin kuradit, kuni lõpuks sain talle lähedale. Ja neli ööd-päeva olin Issanda ivata, ainult külma vett allikast jõin. Selle eest oli mul ka täna pidu. Viisin tuttavale kaupmehele kintsu ja rinnatüki. Aituma, sain viina ja leiba. Võtsin ennist nii, et sinu sissetulekutki ei kuulnud, — ja see on juba vänge asi, sest ma ei tohi väga kõva unega olla, tule jumal appi!"

„Nii et sa oled salakütt?"

„Nojah. Mis siis? Kas lähed mind üles andma või? Ära ainult mõtle, et mind keegi nii kergesti kätte saab!"

„Mine ikka," vastas Aonurm leplikult. „Mis minust enam karta. Pole minust enam midagi järele jäänud. Suur tänu

sulle ainult — ja muud ei midagi. Pole minu asi enam maailmas õigust otsida ja teiste peale kaevata."

„No vaat, seda ma arvasin kohe, — ja see on juba mehe sõna. Sellepärast ma sinuga ka pikka juttu ei teinud. Viska veel üks kortel ja söö kõht täis, siis ajame juttu ja teeme suitsu, — kaupmehelt sain paki üsna kõva tubakat, — egas sinagi vist juba ammu suitsu ninna pole saanud."

Peremees tõi nurgast pudeli, kallas kruusi uuesti täis, jõi ise ja pakkus külalisele. Ühiselt maitsti ka veel põdrakintsu.

„Hm . . . jah . . . salakütt . . ." venitas siis peremees irooniliselt. „Olin minagi tööta ja olen seda ka praegu, aga nälga kärvata pole lusti. Ei tule ette! Olin metsatööline, aga sealgi läks kitsaks. Noh, ja püssiga olen ma juba poisikesepõlvest kokku kasvanud. Üürisin siis endale selle hüti, — keegi poolhull pops on ta siia kunagi ehitanud ja nüüd isegi surnud. Üüri maksan krooni kuus, kui on; kui ei ole, õige asi, — peremees kannatab, kuni saan. Ning on päevakesi, kus tuleb kõvasti pajukoori närida ja püksirihma pingutada, aga trehvab ka, et on kõike laialt: raha, liha, viina, leiba, tubakat. On ju käidud ka kimbutamas, aga seni pole veel keegi midagi teha saanud. Asitõendusi ei ole ja näinud pole ka keegi midagi, — võta näpust!"

„Sa lase mul siin mõned päevad puhata!" palus Aonurm uniselt. „Kuidagi enam ei jõua nii elada, ja minna pole ka kuhugi."

„Kui sa ise ei karda," muigas kütt, „siis ela minu juures nagu esimese klassi pansionis. Kõik prii — ja maksta pole mitte kui midagi. Ainult, kui keegi küsima tuleb, millest elad, siis ütle, et kapitalist."

Päike tõusis veretades metsalatvade tagant, kui mõlemad mehed — purjus ja väsinud — magama heitsid.

4

Aonurmel algasid nüüd imelikud päevad. Süüa ja juua oli sageli ohtrasti, ja kui nälgida tuli, siis võis seda tasuda mõne päeva pärast säärase küllusega, et elu tundus piduna. Salakütt õpetas Aonurme põhjalikuks joodikuks. Alati viinastunud, elas ta illusiooniga, et on saabunud õiglus maa peale, sest mets ja maa andis nüüd ise kõike, mida vaja. Nüüd oli täitunud üks Aonurme mõtiskeludest, et maa on see õndsuseallikas, kust tuleb kõik: söök, jook, peavari. Ning taevast tuli sooja, sest ilmad olid suvised ja päike paistis kuumalt.

Aonurm lebas nüüd päevad läbi põõsa all hüti ligiduses, magas, mõnules ja oli rahul maailmaga — kuni viinauim lahtus. Siis nägi ja tundis ta küll, et kogu see õnn oli ainult üks suur viletsus ja enesepete ja et varsti tuleb hukatus. Aga salakütt oskas ikka uut viina hankida ja Aonurmel polnud mingit tahtejõudu ega üldse soovi sõbra pakkumisi tagasi lükata. Ta elas teise armust, kuid pidi teadma, et talle midagi muud üle ei jäänud ja miski muu teda ei oodanud. Seepärast alistus ta ikka.

Salakütt oli oma asjas täiesti kindel. Mis tema oma tulevikust mõtles ja kas ta üldse mõtles, sellest ei rääkinud ta Aonurmele kunagi midagi. Aga ta ei alistunud elule ega kaotanud energiat — tal oli oma kõva joon sees. Joomisest ja lobisemisest ning päevade kaupa logelemisest hoolimata võttis ta, kui tarvis, kas või keskööl oma püssi ja läks — ning ilmus harva ilma raha ja moonata. Tema äraolekul oligi Aonurmel raskeid kannatuse ja paastumise tunde. Neil tundidel Aonurm lonkis viletsa varjuna metsas või pikutas hüti kõrval maas, võimetu midagi ette võtma, usu kaotanud iseendasse, kogu oma elusse, kogu maailma. Ta tundis, et peaks lahkuma siit kahtlasest kohast, mis imes teda kui

raba, mis hävitas ta elu põhjalikult. Aga kuhu minna, mida loota, otsida, kui seljataga olid kuud täis asjatuid otsimisi, täis asjatuid palveid, alandusi ja — pettumusi?! Seljataga oli kogu endine purustatud elu, — ja ees?

Mitte harva ei käinud hütis ka võõraid. Külainimesed teadsid väga hästi, millest elasid need kaks hulgust, kuid neile ei oldud vihased ega isegi mitte vaenulised. Kohalik metsavaht tuli paar korda hütti, piilus kõõrdi ringi, ajas mõnusat juttu ja jõi topsi viina, kuid küttimisest — mitte sõnagi. See oli ala, mida polnud sünnis puudutada harilikus läbikäimises. Aga kui kord kütt järjekordse pidu ajal metsavahti silmas põõsaste taga luuramas, laskis ta sinnapoole püssi lahti — nii nalja viluks —, võta sa kinni, keda või mida ta laskis. Ja tihti kiitles ta, et ta olevat metsavahti ropul kombel ninapidi vedanud. Ta teadvat väga hästi, et metsavaht tal „sabas" katsuvat käia, kuid asjatu vaev, — sellest rasvasest vanast tolkusest olevat kerge lahti saada.

Oli ka juhtumeid, et just parajasti pidu ajal tuli taluperemees, kelle niiduservale hütt oli ehitatud. Ta sõi mõnuga „värsket" ja jõi ahnelt salaküti viina ning ei jõudnud teda küllalt ülistada. Üsna avalikult tulid külast inimesed ja küsisid, kas kütil pole müüa mõnda „vasika-", „koera-" või „kassinahka" kord saaniteki ilustuseks, kord vaibaks voodi ette, kord kasukakaeluseks või mütsiks. Nahku leidus. Kütil olid oma peidupaigad, kus ta neid hoidis, ja kohad, kus ta neid kuivatas. Tehti vahetuskaupa singi, või ja munadega, ja isegi sikusarved ja -jalad olid mõnikord mängus. Ning siis söödi ja joodi liikudeks.

Kütt leppis Aonurme juuresolekuga ilma ühegi etteheiteta, ja Aonurme sidus see tema külge kui armastajat — see omamoodi headus ja ligimesearmastus. Aonurmel polnud ju elus enam midagi peale kõige viletsa; isegi ta oma naine jättis tema hädas maha. Seda rohkem tundis ta süda-

mes tänulikkust selle mehe suhtes, kes söötis ja jootis teda ega teinud talle ühtki suutäit kibedaks harilikkude etteheidetega, mis priisöödikutele igal pool osaks saavad.

Ainult mõnikord liiga joobnult torkas kütt oma külalist, uhkeldades, et ta teda toidab ja ülal peab nagu „mõnda parunit". Siis tekkis tülisid, mis lõppesid leppimisega, ja küti irooniline üleolek muutus lausa vennalikuks sõpruseks. Üldse oli kütt väliselt tormakas ja turtsakas ning mitte väga õrn, kuid seesmiselt näis ta teisele omamoodi inimlikult kaasa tundvat ja tema hädast aru saavat.

Kuid igale asjale maailmas tuleb lõpp — ja tuli lõpp ka sellele idüllile.

Kord järjekordse pidu ajal, kui mõlemad hulgused laulu lüües põrandal pikali olid ja metskitseliha pajas auras, tehti uks äkki lahti ja kolm meest tormas sisse: kõige ees konstaabel, revolver käes, tema taga metsavaht ja veel keegi ametnik.

„Käed üles!" karjus konstaabel.

Kütt hüppas nagu hirv, kuid samas paukus revolver, ja mees istus oiates põrandale, säärest kinni hoides.

„Ahaa, välja luurasin sinu, kuradi!" kirus metsavaht, kes polnud nüüd enam sugugi säärane nagu siis, kui siin topkasid viskas. „Arvasid, et mind alati üle trumpad! Nägin eile ise oma silmaga, kui sa kitse lasksid, ja teadsin, et täna on pidu. Nüüd oled sa mul käes!"

Konstaabel astus salaküti juurde ja asus ta jalga üle vaatama, kuid korraga lendas ta prantsatades põrandale selili, salakütt aga oli äkki jalul, haaras seinalt püssi ja kadus ukse taha. Seni kui kohkunud mehed toibusid ja välja tormasid, oli salakütt juba põõsastesse kadunud. Joosti sinna-tänna, kiruti, aga teha polnud enam midagi, tuli leppida ainult teise mehe, Aonurme, ülekuulamisega.

Konstaabel koostas protokolli ja andis Aonurmele —

kindla elukohata isikule — käsu minna oma alalisse elukohta.

„Mul ei ole seda . . ." seletas Aonurm.

„Kus te varem elasite?"

Aonurm nimetas.

„Siis minge sinna ja oodake seal, kuni teie asi kohtus arutusele tuleb. Kui teie nõus ei ole, saadan teid sinna tapiga."

„Mis ma seal teen? Mul pole seal kuskil olla. Lubage jääda siia!" palus Aonurm.

„Ei, siia teie jääda ei või."

Metsavaht sosistas konstaablile midagi „teise siiameelitamisest" ja konstaabel ütles:

„Kui olete väsinud ja ei suuda kohe minna, võite ju siin veel peatuda mõne päeva. Aga kümne päeva pärast peate olema oma alalises elukohas ja seal end politseis meldima. Ma teatan teist sinna. Kui ei täida käsku — trahv."

Aonurm ootas kolm päeva, et ehk ilmub veel sõber, kuid sõber ei tulnud.

Siis asus teele vilets räbalatekandja, endine kõva töömees, nüüd inimese vari. Õhtu hämaruses hiilis ta oma endise korteri juurde ja piilus oma akende poole, kus ta varem oli peremees ja kuhu oli jäänud tema minevik ja elu. Teine aken oli lahti, hele tuli põles toas, vorstivedaja istus laua ääres särgiväel, karvane rind paljas, jõi laiast kruusist õlut ja seletas midagi suure suu ja tähtsa näoga teisel pool lauda istuvale Aonurme naisele, ise aeg-ajalt enda ees lebavale ajalehele koputades. Aonurme väike tütar istus samas ja mängis karpidega. Mõnu ja kodune rahu hoovas sellest pildist. Aonurm surus mütsi sügavamale pähe ja lonkis parki, mujale polnud tal minna. Endisi sõpru tal ju oligi, kuid sääraseses olukorras ja säärase välimusega ei söandanud ta kedagi tülitada.

Kolm päeva ja ööd hulkus ta linna parkides ja äärtel, magas pinkidel ja põõsaste all, söömata, nõrk, kõik lootused kaotanud, ükskõikne ja tüdinud viimseni.

Neljanda päeva hommikul koristas politseikordnik ta kuskilt maja trepilt, mille elanikke ta tülitas, lamades pool-istuli trepil ja mitte kellelegi tähelepanu pöörates, nagu idioot või joobnu.

Arestimajas paigutati ta joobnutega ühte ruumi ja ta langes kohe pikali ning näis väliselt puhkavat oma uimast nagu teisedki joobnud — vähemalt need, kes parajasti ei märatsenud.

Lõuna ajal, kui toodi vangla supp, et toita suletuid, hüüti ka teda, kuid ta näis mitte kuulvat. Teised naersid, et tal on vaja veel „puhata", sest olevat veel varajane aeg ärkamiseks säärasel moel põhjalikult „väsinul".

Kuid ta ei ärganudki.

Ka teisel hommikul puhkas ta veel ja see juba äratas kaaspuhkajate tähelepanu. Teda raputati, kuni keegi leidis, et ta on külm ning kange. Toodi arst. See konstateeris, et Jaan Aonurm on surnud südamenõrkusse.

1933

ÄRI

1

Kui vedur, millel Jüri Raudam oli juhiks, teelt kõrvale jooksis, oli see alevis, kus elas Raudam, suureks sensatsiooniks. Raudam jäi ellu, kuid lamas mitu kuud haiglas — ja väljudes sellest oli ta töövõimetu invaliid. Talle määrati väike pension, väiksem kui tavaliselt, sest võimud, kes uurisid rongiõnnetuse põhjust, süüdistasid Raudamit hooletuses. Aga Raudam kinnitas, et tema sõit oli kõigiti reeglipärane, kuid liiprid olid mädad, „kokkuhoiu" tõttu juba kaua üle tähtaja uuendamata. Igatahes pidurdas Raudam rongi veel viimasel hetkel ja hoidis ära suurema õnnetuse, kannatades vaid oma veduriga ja mõne esimese vaguniga sellest kaubarongist, mida ta juhtis. Poleks Raudam toiminud külmavereliselt, oleks õnnetuse ulatus olnud palju suurem, sest kaubarongi koosseisus oli ka paar vagunit raudteetöölistega. Kuid komisjon, kes uuris õnnetuse põhjusi, leidis mugavama olevat süü veeretada vedurijuhile, sest raudteeliini mitte-korrasoleku konstateerimine oleks toonud ebameeldivaid sekeldusi mõnelegi kõrgemale ametnikule.

Raudamil oli Kruusa alevis, mis asetses samanimelise linnalähedase jaama juures, väike majake, pooleldi valmis ehitatud. Sinna asus ta haiglast väljudes lõplikult elama, et pikkamisi oma päevi surma poole vedada. Kuigi uurimise tulemused ametlikult olid tema kahjuks, ei võetud teda siiski enam vastutusele ja määrati isegi see väike pen-

sion, mis tal ja tema naisel kuidagi aitas hinge sees hoida. Küllap härradele, kellest see sõltus, oli sobivam Raudami „süüteole" vaadata läbi sõrmede ja teda „karistada" vaid väiksema pensioni määramisega.

Aga Raudamist oli ju ka üsna vähe järele jäänud, — mida oli seal veel vastutusele võtta! Tugev mees oli ta enne õnnetust, tüse ja kõvakäeline. Ta tuuldunud nägu ja kael punetasid tervisest ja sinised silmad vaatasid julgesti maailma. Peaaegu üksi ehitas ta oma vabast ajast endale maja. Väikesed kokkuhoiud, tehtud pika aja jooksul, võimaldasid osta krundi ja ehitusmaterjali. Krunt oli suur ja avar, kuid maja polnud veel päriselt valmis. Ja laenugi oli teinud Raudam, et hankida majale uksi, aknaid ja muud hädavajalikku oma katuse alla saamiseks.

Haiglast väljudes oli Raudamist saanud kõhn, kössi vajunud, kahvatunäoline vanaldane mehike, kuigi ta oli vaid veidi üle neljakümne. Teda oli mitu korda opereeritud, kõik tema siseelundid olid vigastatud ja kogu ta keha oli kannatanud. Tööd ta enam teha ei saanud, sest niipea kui ta midagi tõstis või koputas, läbistas ta rindu haarav valu ja ta vajus oiates kokku; iga väiksemgi kehaline pingutus pani ta lõõtsutama ja värisema.

Algul katsus Raudam oma majakese kallal edasi toksida, et seda rohkem elamiskõlvuliseks teha. Kuid peagi pidi ta sellest loobuma. Ka katsed teha kerget tööd aias lõppesid peagi, sest seesmised valud selliste katsete järel olid talumatud ja surusid mehe voodi.

Peagi pidi Raudam täielikult loobuma igasugusest tööst; ta ei saanud sooritada isegi väikesi majapidamise toiminguid, et aidata oma naist Tiinat puulõhkumises, veetoomises ja koristamises. Ta oli nagu haige laps, abitu ja vilets, sunnitud kõik laskma teha oma naisel ja olles täiesti sõltuv teise inimese tööjõust. See oli talle kõige kibedam ja

masendavam. Sageli seisis ta ja vaatles, kuidas naine näiteks heitles suure puuhaluga, mida ta lõhki ei saanud. Mehe käed sügelesid: oh, see oleks ju temal naljaasi, üksainus kerge osav hoop, kuna teine vingerdas selle kallal juba veerand tundi! Mees sirutas käe kirve järele, kuid naine tõrjus:

„Ei, ei, jäta sina parem! Sa teed endale jälle haiget ja oigad siis mitu päeva."

Mehe käsi langes jõuetult, ta silmadesse ilmus viletsa sandi nukrus, ta lonkis tasakesi eemale, et sealtki veel otse valuga jälgida nõrga naise heitlust jändriku puuhaluga.

Oli vaja kuhugi naela sisse taguda, midagi parandada, tõsta, kanda — naisele oli see palju, palju vaeva väärt, aga temale, Raudamile, oleks see kõik olnud mänguasi, naljavärk, kui vaid . . . Aga kui ta mõnikord siiski välja ei kannatanud ja naise tõrjumisest hoolimata käe külge pani, siis sooritas ta küll toimingu ikkagi veel palju kiiremini ja osavamini kui naine, kuid viskles siis ka valudes mitu päeva.

See oli kõige raskem, masendavam Raudamile ta uues olukorras. See, et ta oli muutunud abituks, töövõimetuks, oma naise „lapseks". Sest mehesüda ja mehemeel oli tal siiski veel olemas. Ja tal oli naise ees piinlik ja häbi, kuigi ju tema milleski süüdi ei olnud. Tal oli piinlik küsida naiselt juua, kui vesi oli pangest otsas ja tema ise ei saanud seda kaevust kätte. Tal oli piinlik paluda naist ulatada midagi, mida ta vajas, aga mida ta ise ei võinud tõsta. Pigem vältis ta seda, kui vähegi võimalik. Kannatas janu, ajas läbi, kui vaja oleks olnud oma voodi põhja parandada, oma järile uut jalga teha.

Ent seegi mõjus temasse raskelt ja masendavalt — selline hoidumine. See kibestas ta meelt ja viis teda sageli kõige süngematele mõtetele. Seda enam, et pooleldi valmis

maja hakkas pikkamisi lagunema ega pakkunud enam korralikku peavarju. Ka oli tasumata laen, mis tehtud maja ehitamisel. Seda pikendati aeg-ajalt väikeste mahamaksudega, kuid ta lõplik tasumine seisis ees — ja raha selleks polnud kustki võtta.

2

Raudami abikaasa Tiina oli mehest umbes kümme aastat noorem ja veel väga nägus ning kena naine. Ta oli tumedaverelisem kui ta mees, ent mitte ka päris tõmmu. Ta juuksed olid tumepruunid, silmad hallid, kulmud peaaegu mustad. Aga ta näovärv oli hele ja rõõsk, ta põsed klaarid, lõug väike, kael õrn ja sile ning kogu ta väheldane keha veidi habras ja meeldiv.

Selline õrn-habras naine polnud loodud mehe asetäitjaks majapidamises, või veel rohkem — mehe eest töötajaks, kahe inimese kohustuste kandjaks.

Aga ta ei nurisenud ja kandis vahvalt oma saatust. Ta tegi, mis suutis, kuigi see oleks mehe ja mõne teise, kangema naise käes läinud palju kergemini. Kuid mees nägi sedagi, et s e l l i s e l naisel oli eriti raske täita seda, mis talle saatusest kanda antud, ja seegi mõjus mehesse masendavalt. Oleks ta naine lihtsam, inetum, kuid kangem, sitkem. Kui ta oleks veidi mehelikum! Aga Tiina oli just naiselik, nõrk, tundeline, õrnakehaline ja -hingeline. Sellisena oli ta tugevale mehele varem väga meeldinud, sellisena oli mees ta kord kosinud. Mees armastas teda nüüdki väga, kuid sel armastusel oli nüüd kibe, mõru maik.

Kuna naine hommikust õhtuni talitas majas, aias, õues, istus mees justkui mõni paša — suvel seina ääres pingil, talvel toas oma toolil. Kena paša küll — selline vilets vigane! Ja mees ei talunud iseend. Kuigi majapidamine oli

väike, oli ühel inimesel siiski küllalt teha hommikust õhtuni. Õnn veel, et lapsi ei ole! mõtles Raudam sageli. Kui veel lapsed oleksid, siis oleks naisel veelgi palju, palju raskem. Aga siiski olid olemas lehm, siga, kanad — ja oli mees! Kõik nõudsid süüa, juua, kõigi eest oli vaja orjata: vaja oli toitu valmistada loomadele, mehele, iseendale; vaja oli aias töötada, käsitööd teha, koristada, puid lõhkuda, toiduaineid hankida. Tegemist oli palju. Ja selle kõige juures pidi Raudam mängima vaid pealtvaataja osa. Sest isegi kergemat pakki poest ära tuua oli temal raske, — selle tagajärjel tuli jälle valus vaakuda ja naisele oma põetamisega uusi raskusi tekitada.

Halvad mõtted hakkasid kõige selle juures meest piinama. Halvad ja rasked. Ta ise ei sallinud neid, kuid nad ronisid siiski, vastu Raudami tahtmist, kustki heietatud kurva elu hallist koest.

Kord söögilaua juures istudes naeratas mees kuidagi virilalt ja ütles naisele:

„Tead, Tiina, sul oleks küll palju kergem. kui mind ei olekski . . ."

Naine kohkus — veidi iseäralikult . . . Aga ta nägu tumenes siis ja ta vastas etteheitvalt:

„Noh, mis jutt see siis veel on?"

Mees naeratas endise virilusega:

„Ausõna, Tiina . . . Mulle tuli säärane mõte . . ."

Nüüd vastas naine peaaegu pahaselt:

„Oled sa ka üks . . . Mis säärasest rumalast mõttest ka mõtelda."

„Aga kui ta tuleb . . ."

„Paljugi mis tuleb! Mulle tuleb ka mõnikord mõttesse, et hea oleks, kui meil oleks suur maja ja meie ise rikkad selle sees. Paljas rumal mõte. Inimene mõtleb paljugi. Aga mis on selle väärtus?"

„Tähendab — sinagi mõtled sääraseid asju?" küsis mees erilise huviga.

„Missuguseid asju?"

„Noh, et oleks hea, kui kõik oleks teisiti . . ."

„Teisiti . . . teisiti . . . Muidugi oleks hea. Aga kust sa seda saad! Kas sinagi mõnikord pole mõtelnud, et hea oleks rikas olla? Aga kust sa seda saad."

„Rikas . . ." lõi mees käega. „Tühi jutt! Rikas ma ei tahagi olla. Aga vaat kui ma tööd saaksin teha!"

Ja ta vaikis mornilt.

Ent peagi algas ta uuesti — otsekui jonnakas laps — aetud oma jonnakast mõttest, mis teda näris:

„Küllap ma kärvan peagi — mis minul enam — hing niidiga kaelas . . . Sina aga saad siis vahest paremini läbi . . . Tööd vähem — ja . . . ja . . . sa oled ju veel noor ja ilus . . . saad endale terve ja tugeva mehe, kes sind aidata suudab . . . Ehitate maja välja, maksate võla kinni . . ."

Naine pani äkki lusika lauale ja ta silmad täitusid pisaratega.

„Jüri!" hüüdis ta kibedalt. „Kuidas sa niiviisi võid! Miks sa mind piinad!"

„Kuidas ma siis sind piinan?"

„Mis see siis muud on?!"

„Tähendab — sa ise ka mõtled neid mõtteid?"

„Mis jutt see on?! Kust sa seda võtad?"

„Noh, sa ütlesid, et ma sind piinan — selle jutuga. Ju sa siis sellest ise ka mõtelnud oled. Tundub nii . . ."

„Ära aja sääraseid hirmsaid sõnu! See on ju . . . see on ju kui mõni hullumeelsus! Mis sa sealt välja mõtled! Kust sa selle võtad? Sa istud ja istud siin ja haud omaette . . ."

„Mis mul muudki teha . . ."

Naine ohkas tahtmatult. Siis lausus ta:

„Mine välja jalutama. Kõnni vähemalt rohkem. Seda sa võid. See lahutab sind. Muidu... Sa muutud ju..."

Aga ta ei lõpetanud lauset.

3

Kui Raudam kord jalutamast koju tuli, nägi ta metsast välja jõudes aias töötavat Tiinat elavas vestluses naabri August Kupitsaga, noore kaupmehega.

Raudam oli juba varemgi märganud Kupitsa mehkeldamist Tiina ümber. Kaupmees katsus ikka aeg-ajalt üle aia sõna visata noorele ilusale naabriperenaisele. Ja kui Tiina poodi läks, siis oli kaupmees alati ülilahke, — Raudam teadis seda küll, seda võis ju aimata ja mõnikord nähagi, kui kaupmees naabriperemehe naise lahkesti poetrepile saatis või uksest välja laskis.

Võib-olla oli kaupmehe mehkeldamine veelgi üheks põhjuseks, miks Raudamile tulid ta närivad mõtted. Võib-olla... Seda enam, et Tiina oma mehe ees ikka ja alati eriti ägedasti tagasi tõrjus kõik sellised kahtlused Kupitsa suhtes, mis meest närisid. Seda, mida Raudam nägi ja märkas, seda Tiina seletuste järgi kunagi nagu ei olnudki, see oli kõik niisama — juhus. Raudami enese väljamõeldis. Aga see kõik oli Raudamile selle salgamise võrra halvem.

„Mis ma talle teha saan, kui ta õuel olles teretab ja algab juttu," vabandas näiteks Tiina. „Ega ma või siis ta tervitust vastu võtmata jätta ja ära joosta. Peab inimesele paari sõnaga vastama. Pealegi on ta naaber."

Muidugi oli see õigus. Ses suhtes ei saanud ju Raudam midagi halba ütelda. Ta vaid lausus:

„Mis sellest jutust siis nii pikalt ajada..."

„Kui pikalt seda siis oli? Paar minutit vahest, kõige rohkem viis minutit."

Seegi oli harilikult õigus! Ja midagi polnud selle kohta enam ütelda. Ainult miks naine alati nii kangesti ja nii ärevalt seda kõike „vabandas"? Ta oleks võinud ju ka teisiti rääkida. Oleks võinud näiteks õlgu kehitada ja ükskõikselt vastata, et jah, oled hädas lolliga, tükib külge kui takjas. Aga naine seda ei teinud, tema sõnade järgi oli kaupmehe teguviis ses suhtes kõigiti loomulik, kuna Raudami oma oli ebaloomulik. Ja see aina süvendas Raudami halba mõtet.

Kui ta kodus oli, siis ei puudutanud see teda nii valusasti — see kaupmehe „kleepimine". Ta nägi ju ise tõesti, et midagi erilist ei juhtunud, ja kuulis ka, et midagi erilist ei räägitud. Ja naine katsus ka ikka juttu rutem lõpetada ja naabrist kaugemale minna.

Kuid nüüd metsast väljudes oli Raudamil selline tundmus, nagu oleksid need kaks tema äraolekut kasutanud.

Kupits oli rinnuli aia peal ja aina rõkkas naerda, kuna Tiina näis rõõmsasti muhelevat. Raudamit märgates tõsines Tiina kohe, kaupmees aga peitis naeru oma kämbla taha, millega silus vurrusid, ja ainult ta silmad hiilgasid ja naersid.

Kupits oli veidi üle kolmekümne. Ta oli pikk sirge mees mustade juustega ja samavärviliste silmade, kulmude ning vurruudemetega. Tal olid punased huuled ja valged hambad. Alati hooletu, muretu, alati veidi lõõpiv, veidi purjus, kuigi tal omamoodi hoolt ja muret küllalt oli ja ka purjusolek kuulus tema murede ja hoole hulka. Ta kauples peamiselt viina ja õllega — väljaviimiseks —, kuid kokkuleppel vastavate võimudega joodi tema kodus alati nagu kõrtsis ja Raudam nägi iga päev joojaid sisse astumas ja väljumas tema äri ukse kaudu. See oli kõigile avalik saladus, et Kupitsa juures sai juua niipalju kui keegi tahtis — nii viina

kui ka õlut. Ja suhupisteid oli seal ka. Muu kaup oli selle kõrval vaid kõrvalharuks, aga heeringaid, jahu, suhkrut, tubakat, soola ja kõike sellist võis Kupitsa juurest samuti saada kui mujaltki.

Kupits oli poissmees, aga tal olid alati iselaadi teenijad. Raha oli Kupitsale raha ja äri oli talle äri.

Et see vastik tüüp oli naabriks ja pealegi kleepivaks naabriks, see oli Raudamile raske taluda. Ja seda enam närisid teda ta mõtted . . .

Kupits teretas naabrit otsitud lahkusega, näidates oma valgeid hambaid mustade vurruudemete vahelt.

„Vaata, vaata," ütles ta, „naabriisand mul juba üsna kõbusa tervise juures. Või aina patseerib metsas ringi nagu jahimees kunagi! Varsti toob veel oma jänesegi koju."

Raudam ei vastanud midagi. Ent kaupmees naeris ise oma nalja ja jätkas:

„Tegin siin praegu sinu prouaga kaupa: müü mulle oma krundist pool ära. Sinul suur krunt."

Raudam pomises üllatunult:

„Või nii . . ."

„Jah. Sinul palju suurem krunt kui minul. Minul on ta kitsas. Vaja oleks uut aita ehitada, aga pole ruumi. Kui ehitan oma õuele, siis jääb see nii väikeseks, et ei saa ühegi hobusega ringi keerata, rääkimata mitmest. Ja mul õu turupäevadel hobuseid-vankreid täis. Laadapäevadel ajavad päris lõhki."

„Aga sul on ju veel aed."

„Aed? Ega ma siis ometi aeda või aita ehitada. Aeda ka ometi vaja."

„Mis sa temaga ikka teed? Või sa aiaga kaupled."

„Kuule nüüd juttu!" naeris kaupmees. „Temal on aed, minul ei tohi olla. Kas mul pole vaja kaalikat või kapsast, marja või õuna?"

„Mis sinul nendest . . ."

„Pole ühti nii. Aeda on igale inimesele vaja. Ta ju iluks kah. Ja äriasi samuti: inimesed tahavad mõnikord ka aias istuda . . ."

„Seda küll," nõustus Raudam. „Aias neil heagi napsi visata."

Kaupmees laskis selle ütluse kõrvust mööda ja jätkas:

„Mis sa siis arvad? Ega sa ju nii suurt krunti vaja?"

„Miks ma ei vaja?" küsis Raudam väljakutsuvalt.

„Noh . . ." itsitas kaupmees. Aga lisas siis tõsisemalt:

„Ma maksan hea raha. Ja sellega võid oma maja valmis ehitada lasta. Ja nii edasi . . . Äri on äri."

Ent Raudam vastas külmalt:

„Ma tean isegi, kuidas ma oma asjadega toime tulen."

„Sa siis ei müü?!" imestas kaupmees.

„Ega ei."

„Naljamees! Nii hea juhus . . . hm . . . kitsikustest välja saada . . ."

„See on minu mure. Ma müün siis, millal ise heaks arvan, ja sellele, kellele heaks arvan."

„Mis sul siis minu vastu on? Oleme ju naabrid. Ja kes peale minu tuleb siia sinu krunti ostma? Vabu krunte on alevis küllalt. Ma ainult sellepärast, et ta on minu kõrval, et ma teda vajan. Ja igaühele ju seda krunti vaja ei ole."

„Võib olla. Aga ma ei mõtlegi müüa."

„Aga see on ju sulle kasulik. Koguni hädavajalik."

„Pole midagi. Saan väga hästi ka ilma selleta läbi."

„Naljamees!" kordas kaupmees. „Sinu proua on sinust targem. Temaga meil kaubad juba pooleldi koos."

„Soo-oh . . ." venitas Raudam, heites naisele, kes ligidal rehitses, kiire pilgu. Naine punastas veidi ja lausus:

„Ega ma midagi . . . Ma niisama . . . Härra Kupits rääkis

nii — naljatoonis . . . Ma vastasin ka, et miks mitte, vahest saab kaupa kah . . ."

„Sina võid ju müüa," ütles Raudam süngelt. „Mina küll ei müü."

Kupits seletas:

„Naljatoonis ma vahest küll rääkisin, aga asjal on tõsi taga. Proua oli nõus. Küll saame ka härraga hakkama, kui me ta hästi käsile võtame."

Aga Raudam viskas mürgiselt:

„Eks tehke aga siis kahekesi kaupa edasi. Mina küll sellest osa ei võta."

Ja astus maja poole.

Tänavat mööda ligines paar meest ja suundus kaupluse ukse poole. Kaupmees saatis neid pilguga ja hüüdis:

„Mõtle järele. Ega see asi nii pakiline ole. Aga sügiseks oleks otsust vaja."

Ja lipsas poeuksest sisse — veniv, painduv, seljas hall „poolo", kitsad mustad püksid pikkade säärte ümber, tuhvlid paljaste jalgade otsas.

„Kuradi logard!" kirus Raudam endamisi talle järele.

Ta läks tuppa ja heitis ohates voodi. Kuni õhtuni lamas ta naisega sõnagi rääkimata, heitmata talle pilkugi, kuigi naine teeskles, et tal on toas talitusi, ja aeg-ajalt ilmus ikka jälle mehe voodi ümbrusse.

Õhtusöögilgi vaikisid mõlemad — nii mees kui naine. Aga viimaks ei talunud naine enam: äkki purskas ta nutma ja kaebas:

„Sa oled küll imelik inimene, Jüri! Kuidas sa mõtled nii elada?! Võlga ei saa enam niiviisi pikendada ja maja on nagu küün, igalt poolt puhub. Talvel külmame selles ära. Ja mismoodi siin välja näeb! Justkui puustus! Tarvis oleks seinad seest ometi papiga ära lüüa ja tapet peale tõmmata . . ."

Mees vaikis tükk aega, siis venitas, — aga tunda oli, et temas kõik kees:

„Jah, jah, tapet muidugi . . . Peenikesele prouale ei kõlba muidu."

„Mis peenikesele prouale!" nuuksus naine. „Kõigil terves alevis on nii . . ."

„Olgu! Aga minul ei ole!" lõi mees rusikaga nii kõvasti lauale, et kõik tirises. Kuid samas kohkus ta nagu millestki. Jah, jah, vaat sihuke sa oled! Lauale rusikaga põrutama oled vahva, aga naela seina sisse taguda ei suuda — kutsud naise abiks. Sihuke sa oled — vilets sant!

Ja ta laskis pea alla ning lausus mornilt:

„Kaupmees on sulle siis augu pähe rääkinud krundi asjus . . . Jah, jah, ega midagi . . . Mis minul enam . . . Minu laul on lauldud . . . Minugipärast. Lase käia. Mis ta siis maksab?"

„Lubas viissada krooni," vastas naine, pisaraist märja pilguga uurides mehe nägu.

„Jah, jah. Ilus raha. Lase aga käia. Mis mina enam . . . Küllap ta aitab sind veel muuski . . ."

„Milles muus?"

„Noh, niisama . . . Minu asi see enam ei ole. Minu laul on lauldud. Tee aga oma heategijaga kaup kokku, mina panen käe alla. Minu laul on lauldud."

Ja ta kobis tasakesi uuesti voodi. Kuid voodist ta peaaegu enam ei tõusnudki. Vaid harva kõndis ta viletsa varjuna ringi, silmad endamisi külmad ja valjud, pilk varjatud. Naisele ei vaadanud ta enam otsa, põikles sellest kõrvale. Ja rääkis ainult mõne üksiku hädavajaliku sõna.

Nädalad möödusid, ent krundi müügist ei olnud enam juttu. Naine ootas asjata mõningaid sõnu selles suunas, kuid neid ei tulnud. Kuni kord vihmasel hommikul tuli pangast kiri, et nõutakse võla täielikku tasumist.

Kiri käes, astus naine mehe voodi juurde.

„Nad ei taha enam pikendada," ütles ta tasa.

Mees sai kirja nähes kohe kõigest aru.

„Ah jah," ütles ta leplikult. „Nojah. Ega siis midagi. Siis mine räägi Kupitsaga kõik läbi. Mina oma allkirja ei keela. Ega midagi. Kupits peaks nüüd kodus olema ja — hommikune aeg — ega tal nüüd kundesid ei ole."

Mehe leplikkus imestas naist. Ta vaatas uurivalt mehe näkku, kuid toanurk, kus asus voodi, oli hämar: midagi erilist naine mehe näos ei märganud.

Veidi viivitades riietus naine ja läks. Ta jäi kaunis kauaks ära. Aga kui ta viimaks koju tuli ja mehe voodi juurde astus, silmas ta meest rippumas voodi kohal tala küljes.

Kiljatades kukkus naine kummuli.

4

Meest leinates tõotas naine endamisi, et ta krunti ei müü.

Ta mõistis oma mehe surmamineku põhjusi ja pidas end mehe surmas süüdlaseks. Ta nuttis kaua ja lohutamatult, süüdistades end ja olles meeleheitel.

Oli vaja matta oma mees.

Ja matuseks puudus raha. Polnud seda kustki võtta, polnud midagi müüa ega pantida. Olgu vahest siis lehm või põrsas? Või kogu oma kolu? Aga kuidas elada siis edasi?

Kaaludes, mida müüa, kõndis ta õues, kui kuulis tuttavat häält hüüdvat:

„Noh, proua, kas on nüüd küll kurb olla?"

Ja hüüdja hääles kuuldus nagu naeratustki!

Naine vastas kibedalt:

„Jätke mind rahule!"

Ja kadus tuppa, jättes kaupmehe aia äärde oma valgeid hambaid näitama.

Toas otsustas ta, et müüb lehma. Ja kui sellest ei jätku, siis ka põrsa. Ja võtku nad siis kõik, — võtku ka maja ja kolu selle võla katteks. Võtku! Tal ükskõik. Temagi elul pole enam mingit väärtust.

Kui ta end selle mõttega lohutas, koputati uksele ja sisse astus kaupmees. Kaupmees kõõritas veidi laudisel lamava surnu poole, nokutas viisakuse pärast paar korda kurvalt peaga ja algas siis:

„Vabandage, proua... Ma tahtsin ennist teiega veidi rääkida, aga teie läksite ära. Ma tahtsin juba eile rääkida, kui sest õnnetusest kuulsin. Nojah, muidugi, ega see naljaasi ole — mure ja kõik... Ma saan väga hästi aru... Ennegi — ma tahtsin teid aidata. Jah. Oleme ju naabrid. Ja üksik naisterahvas... ja kõik."

„Mulle pole teie abi vaja."

„Miks siis mitte?" imestas kaupmees. „Mis ma siis teile paha olen teinud? Kas ma teie vaenlane olen?"

„Seda mitte. Aga ma ei taha..."

„Noh, imelik küll! Oleme ju üsna head tuttavad..." Ja kaupmees naeratas veidi.

„Minge parem siit ära!"

„Tohoh! Ma võin ju minna. Aga asjata olete nii kuri. Ma tahan teid ainult aidata. Millega te matate oma mehe?"

„See pole teie asi. Mul on lehm, vallasvara, maja. Mul on kõike küllalt."

„Tohoh! Ega te siis ometi selle... sellepärast hakka müüma lehma või maja! Ärge rääkige! Müüge pool krunti mulle ära. Teie olete nüüd üksi täielik omanik, — sest testament teil ju on? — ja teie olete korraga kõigest hädast väljas."

„Minge parem ära!"

„Ma lähen, ma lähen! Aga uskuge, see on teile kõige õigem. Mis te nii suure krundiga üksi enam teete? Olge mõistlik. Muidugi, ma mõistan, et mure, kurbus ja kõik . . Aga üks asi on ikka õigem kui teine. Ja mina ei soovi teile paha."

Ta avas ukse ja astus välja.

„Käsiraha saate kohe — nii palju kui aga soovite."

Ja loogerdas oma poe poole, pikk, hooletu, eneses kindel ja julge.

Naine jäi mõttesse.

Lõpuks, lõpuks . . . tal on ju õigus . . . Mis sellest krundist enam . . . Kui pole kahju lehmast ja majast, mis siis veel krundist . . . Las ta maksab, las ta maksab hea raha. Tal ju raha on.

Ta läks pärast lõunat poodi, teades, et seal parajasti kedagi ei olnud.

Kaupmees võttis ta imelahkesti vastu:

„No vaat! See on kena . . . Ega maksa siis nii palju . . . Kõik läheb mööda . . . Oot-oot, ma annan teile pitsi üht hästi kosutavat veini . . ."

„Ei, ma ei taha midagi!" tõrjus Tiina. „Mul on kiire. Ma tulin selle käsiraha pärast . . ."

„Ma tean, ma tean. Aga ega siis kohe nii joosta maksa. Vaat see vein, see on kui palsam südamele . . ."

„Tänan. Mina seda küll ei taha."

„Noh, hea küll. Ma saan ju aru. Mure ja lein ja kõik . . Ah siis käsiraha? Palju teie siis oleksite soovinud?"

„Ma ei tea . . . Aga üks sada vahest kuluks ära . . ."

„Kas seda palju ei ole? Kuidas meil siis selle hinnaga jäi?"

„Meie ju rääkisime . . . Viissada . . ."

„Kas seda palju ei ole?"

„Odavamalt ma küll ei anna. Ja kui teie ise lubasite . . ."

„Noh, jah, ma lubasin. Aga siis oli teine asi nagu . . ."

„Kuidas siis teine asi oli?"

Kaupmees ei vastanud. Krimpsutas kulme.

„Noh, hea küll, olgu peale. Kui viissada, siis viissada. Niisugusele ilusale prouale . . . Ja pealegi noorele lesele . . ."

„Kuulge, teie! . . ."

„Oh, ärge pahandage! Ma niisama . . . Aga või see siis vale on? Muidugi, ma mõistan, et lein ja mure ja kõik . . . Aga ega t e i e surnud ole."

„Ma lähen küll parem ära . . ."

„Noh, noh, ärge siis nii! . . . Ilus, ilus, — siin on sada krooni. Siin on ka paber. Kirjutage kviitung, et olete krundi hinnast sada krooni kätte saanud. Kui teil matused möödas on ja kõik, siis sõidame kohe linna lepingut tegema. Mul krunti hädasti vaja. Niimoodi."

Ta pani raha lauale ja dikteeris kviitungi sisu: „Olen sada krooni August Kupitsalt oma krundi eest kätte saanud."

„Aga ega ma siis kõike krunti müü!"

„Noh, mis siis sellest? Kas me siis seda ise ei tea? Hakka nüüd seda kõike sellele kviitungile kirjutama. Ega ma siis mõni suli ole. Mina soovin teile head ja olen teie vana austaja."

„Aga . . ."

„Noh, kirjutage siis pealegi: . . . oma krundi poole osa eest . . . Nii, nüüd olete rahul?"

„Saan vähemalt oma mehe maha matta . . ."

„Õigus, õigus. Ega muidu saa. Vaene mees! Ja et ta enesele säärase lõpu tegi . . . Omal nii kena ja ilus naine . . ."

„Küllap elu talle liiga raskeks muutus . . . Ju mina ei osanud talle küllalt hea olla . . ."

„Ärge säärast juttu ajage! Milles siis teie süüdi olete? Teie elu oli raske — kes seda ei tea! Kõik teavad seda. Keegi ei süüdista teid. Teie olite ju kahe inimese ori. Teie

tegite kõik, mis teie võimuses. Küllap kadunul ise omad põhjused olid, miks ta paremaks arvas arved maailmaga lõpetada. Küllap olid. Ma saan sellest väga hästi aru."

Ja kaupmees varjas midagi oma vurrudesse. Aga ta lisas veelgi — viisakuseks ja kombeks:

„Ta tervis oli ju otsas, ta oli abitu kui laps. Ja ta ei tahtnud enam olla teile koormaks. See oli temast rüütlitegu. Aga teie pole selles süüdi."

„Küllap ma ise tean, milles ma süüdi olen," vastas naine väljudes.

Kuid koju sammudes oli tal kuidagi nagu kergem oma südametunnistuse ees. Tõesti, jah... ei tea... Milles oli õieti tema süü? Kas ta ei püüdnud kõike paremini, kas ta ei kandnud kõike nurisemata, kas ta ei teinud kõik? Ja kui kadunu hakkas jonnima selle krundi pärast — oli siis tema, naine, selleski süüdi? Jumal teab, millest kadunu mõtles, mida ta kõike kujutles...

Ta püüdis surnuga mitte ühes toas olla. Kadunu kuju laudisel siiski nagu süüdistas teda. Ja siiski ta tundis midagi, milles ta oli süüdi. Talitades nuttis ta jälle omaette, ja kui õhtul naabrid ja sugulased tulid, et viibida surnu kirstupanekul, oli ta väga masendatud.

Sugulased ja tuttavad aitasid tal kadunut matta ja lohutasid teda — kes siiralt, kes mitte. Aga üldiselt ei paistnud keegi teda süüdistavat mehe surmas. Kui ta sellest rääkis, tõrjuti seda tagasi. Keegi ei teadnud ju ligemalt tema ja ta mehe vahekorda, kuid üldiselt teati, et kadunu viimasel ajal oli turtsakas ja jonnakas — ise abitu kui laps — ja et nõrgal naisel oli temaga raske.

Päev-päevalt pärast matuseid hakkas ka Tiina ise seda jälle rohkem uskuma ja end vähem süüdistama. Nurk tagatoas, kus oli lamanud mees, ei piinanud ega kohutanud teda enam nii kui esimestel päevadel pärast mehe surma.

Ja kaupmees oli valvel, et naise nukrus jälle väga ei süveneks.

Kaupmees teeskles, et tal ikka jälle on midagi naabrimajja asja, — või kõnetas õuel ja aias, kui aga vähegi mahti oli. Ja ikka lõbusas, atsakas toonis. Ta oli oma järjekordse teenija ära lasknud ja ajas üksi läbi oma selliga, sugulasest poisikesega, kaevates, et väga raske küll nii on, aga peab läbi tulema.

„Nendega ei jõua ju enam!" hädaldas ta. „Hulluks lähed."

Ja krundi asjast ei rääkinud ta enam midagi.

Kui Tiina sellest kord ise juttu tegi, vastas kaupmees:

„Ah see . . . Sellega pole veel pakki. Aega veel on."

„Aga mulle on raha vaja. Võlg on tasuda ja maja tarvis kohendada."

Seda juttu aeti aia ääres — ja kaupmees haaras üle aia naise käsivarrest kinni:

„Kuule!" hakkas ta äkki sinatama. „Ma tulen öösel sinu poole — ja siis räägime läbi selle linnasõidu asja, et lepingut sõlmida."

Tiina tõmbas oma kätt, aga kaupmees ei lasknud lahti.

„Kas jah?!"

„Ei!"

„Tühi jutt! Ma tulen!"

„Ei tohi!"

„Ma lähen nii, et ükski hing ei näe."

„Ei tohi! Ma ei lase teid sisse!"

„Aga mis sinul siis minu vastu on?"

„Küll mina ise tean."

„Sul pole ju enam meest. Noh, hea küll. Siis ma lepingut ei sõlmigi. Mulle polegi siis seda krunti vaja. Ma saan ilmagi läbi."

Ja läks pahaselt minema.

5

Panga volinikult, advokaadilt, tuli kiri, et maksmiseks on aega vaid kaks päeva. Kui selle aja jooksul asja ära ei õiendata, siis asub pristav võla sunniviisilisele sissenõudmisele.

„See toob teile palju rohkem kulusid," hoiatas advokaat, „seepärast soovitan võlg vabatahtlikult ära tasuda."

Tiina istus kaua, kiri rüpes, silmad pisarais.

Ohates tõusis ta siis ja läks kaupmehe poole.

„Noh," võttis see tema irooniliselt vastu. „Ilus naaber austab mind jälle oma visiidiga. Vahepeal ei teinud minust enam väljagi. Kust siis nüüd nii suur lahkus?"

Nad rääkisid poes, kus peale nende kedagi ei olnud. Kuid tagatubadest kostis joodikute kära.

Tiina vastas lühidalt:

„Pristav tuleb . . ."

„Ah või juba nii kaugel?" irvitas kaupmees. „Noh, ja mis siis mina sinna parata saan?"

„Teie lubasite krundi osta. Andsite käsiraha . . ."

„Paljugi mis! Aga ma loobun nüüd ostust. Ja käsiraha nõuan tagasi."

„Seda ei ole enam. Ega ostust ka ikka nii kergesti loobuda saa."

„Või ei saa! Küll juba saab, kui tahetakse. Kõike saab, mida väga tahetakse . . ."

Ta ligindas oma viinast lehkava suu naise näole ja sosistas kõrvetavalt:

„Ma tulen täna öösel — ja siis on kõik asjad korras!"

Tiina vaikis. Vaid paar pisarat veeres ta enese märkamatult talle sülle.

„Noh?!" naeris kaupmees. „Leinad ikka veel oma meest? Oh, mis me surnutega asju ajame! Kellel sellest kasu?"

„Küll olete ikka kole inimene . . ."

„Tühi jutt! Ega ma mõni usklik ole. Kes surnud, see surnud. Kes elab, see elab. Eks minugi aeg kord tule. Aga ega ma sellepärast palveid küll pomisema hakka."

Ta mõõtis naist himuralt naeratades ülalt alla, vaadeldes teda kui oma saaki, ja ütles siis otsustavalt, kindlalt:

„Ma lähen! Ja siis on kõik korras. Miks siis mitte? Varem saime ju üsna hästi läbi, ajasime head juttu ja ma polnud sulle sugugi nii vastik."

Tagatoast hüüti:

„Ku-u-pi-its!"

„Jah, kohe!" vastas kaupmees nagu kelner. Aga Tiinale viskas veelgi:

„Oleme rääkinud . . . Nii kella üheteistkümne paiku . . . Ja siis on kõik korras . . ."

Järgmisel päeval asus Tiina kauplusse elama — perenaiseks. Pangavõlg saadeti ära, kuid krundi ostu-müügi lepingut enam ei sõlmitud. Kõik pidi nüüd ühine olema, sest nad pidid varsti abielluma.

Ei olnud Tiinale õnnelik see elu. Juba see, et rahvas ei kiitnud heaks tema sammu, oli raske taluda. Inimesed rääkisid mõndagi laitvat tema teguviisist ja nii naised kui ka mehed, kes poes käisid, silmitsesid teda halvakspanevalt. Talle öeldi isegi halvakspanevaid sõnu — kaudselt, ettevaatlikult.

Tiina sai aru nende mõttest.

Joodikud, kes jõid tagakambrites, kohtlesid Tiinat sageli toorelt. Neil ei olnud lugupidamist Tiina vastu ja nad väljendasid seda nii sõnadega kui ka tegudega. Sageli haarasid nende käed Tiina järele, kui naine neile tõi sööki ja jooki, ja kui Tiina siis pahanes või kõrvale põikas, hüüti:

„Ah, vaata veel! Või t e m a k a häbeneb! Tohoh imet!"

Või meelitati:

„Ära meid põlga ühti, ilus proua! Ega meie halvemad ole kui Kupits!"

Tiina nuttis salaja, omaette, aga teistele ei tahtnud ta seda näidata. Joodikute ees pealegi pidi ta olema lahke ja viisakas — seda nõudis äri. Äri, see oli Kupitsa hing, ja ta sugereeris seda ka Tiinale. Äri jaoks võis müüa kas või iseend. Kui Tiina kaupmehele kaebas joodikute ja ostjate käitumise üle, muheles kaupmees vaid, näidates veidi oma valgeid hambaid:

„Noh, vaata veel! Lapse jutud! Las neil lõõpida. Mis see sinule teeb? See on äri. Las nad maksavad selle eest."

Tiina katsus harjuda selle mõttega. Kuid see ei läinud tal hästi korda. Ta ei suutnud oma sisemaailma kooskõlastada uue ümbrusega. Ta tundis, et oli astunud sammu, mis oli talle seesmiselt võõras, võigas. Ta süütunne oma surnud mehe ees ei kadunud, vaid kasvas nüüd jälle. Ja kuigi Kupits oli tugev, ilus mees, ei suutnud Tiina teda ometi sellisenagi taluda. Varem, mehe elu ajal, oli ta Kupitsat salaja vahel igatsenudki, aga nüüd ei süvenenud need tundmused, vaid hoopis vastupidi.

Kupits ei kiirustanud abiellumisega. Tiina, olles ju õieti pooleldi sunniviisil toodud poodi perenaiseks ja olles ka pooleldi sunniviisil andnud oma nõusoleku abiellumiseks, ei kiirustanud samuti. Tiinale oli kõige raskem, et ta nii ruttu pärast mehe surma pidi seda kõike tegema, ja seda ei saanud ta andestada Kupitsale. Ta elu oli nüüd üldiselt nagu halb unenägu. Ta mõistis ju, et abielluda temal, noorel naisel, teistkordselt — ja pealegi rikka kaupmehega — oli eluliselt tavaline. Tavaliselt peeti säärast abielu isegi suureks õnneks. Kuid n i i, kuidas see sündis, kuidas see algas ja läks, nii polnud see kõik õige, nii oli see kõik otsekui võigas unenägu, masendav ja painajalik.

Aga väga võimalik, et Kupitsal olid selle abiellumisega

veel mõned omad plaanid. Talle oli ju kõik — äri. Sel pikal valgete hammastega mehel ei paistnud olevat südant ega hinge. Tema „hing" näis olevat ta hammastes. Neid paljastas ta kui peni kihvu — ka sellises olukorras, kus teised nutsid.

Kord jäi keegi rikas metsakaupmees, kes oli alevi ligidalt metsa ostmas käinud, Kupitsa juurde ööbima. See oli paks vanem mees, palja peaga ja suure kongis ninaga. Kogu õhtu istus ta Kupitsaga söögitoas ja jõi parimaid napse ning veine, kuna Tiina pidi kokku võtma kõik oma oskused, et suurt härrat suhupistete alal rahuldada.

Kupits tuli aeg-ajalt kööki Tiina juurde ja hõõrus käsi:

„Oi, täna saab toredat sehvti! Sel mehel on palju raha kaasas! Ma ise nägin: suur patakas sajalisi! Ma panen need napsid ja veinid kõik kümnekordselt arvesse. Ja suhupisted ka. Las ta maksab! Las ta kergitab kukrut!"

Kui Tiina aeg-ajalt söögituppa läks, et toite lauale viia ja laualt koristada, silmitses võõras teda ahnelt.

Tiina kuulis kord läbi ukseprao, kuidas võõras Kupitsalt küsis:

„See on sinul siis nüüd jälle uus, Kupits? Hehehe. Noh, oled sa ka üks! Aga maitset sul on. Jah. See trumpab kõik teised üle. Väike ja pehme kui kanakene, hehehe. Ja üsna peenemat sorti. Päris intelligent!"

Tiina tõmbas ukse pahaselt kinni.

Aga tüki aja pärast tuli Kupits kööki ja algas väga imelikku, mehkeldavat juttu:

„Sa, Tiina, mine ja tee võõrale ase . . . Hm . . . Ega teda või kuhugi nurka panna. Ma annan talle oma voodi . . ."

„Oma voodi! Aga kuhu siis mina lähen?!"

Tiina voodi oli ju oma „mehe" voodi kõrval.

„Sina . . . hm . . . Sina lama veidike oma voodis, kuni ta magama jääb . . . Siis lase jalga. Ta on täis kui kaan. Ega ta sulle midagi teha ei saa . . ."

„Kas sa hull oled?!"

Aga Kupits näitas oma valgeid hambaid — ja raske oli aru saada, mis see oli: naeratus või peni kihvade välgatus.

„Pole ma midagi hull. Kuid äri on äri. Tead ka, mis ta s e l l e eest mulle maksab? Ah? Tead?! Sada krooni! Sada krooni! Sa mõtle ainult — s e l l e eest! Ja mis see sulle maksab? Lamad veidi — ja kui ta magama on jäänud, tuled tulema. Äri on äri."

„Aga kui ta magama ei jää?!"

„Noh, siis . . ."

Kaupmees näitas oma kihvu:

„Vana . . . ja täis kui tina . . . Ma võtsin juba raha ette ära. Äri on äri . . ."

Tiina vahtis meest kui kohutavat imet.

„Ja seda sa söandad minult nõuda?!"

Jälle paljastusid mehe kihvad:

„Noh, noh . . . Mis sa pirtsutad . . . Äri on äri . . . Ma ju ütlesin, et . . ."

„Sa pole kellegi mees! Sa oled siga!"

„Hehehe. Mis sa pahandad! Korista nõud ära ja tee ase valmis . . ."

„Aga kuidas jääb siis meie abieluga?"

„Abieluga? Mis siis sellel sellega pistmist on?"

„Soo! Säärasega, keda sa saadad võõraste joodikutega magama, säärasega sa tahad abielluda?!"

Ent kihvad paljastusid jälle:

„Lori! S ä ä r a s e g a ma ei abiellu, kes ei oska äri teha. Naisel, kellega mina abiellun, peab olema tolku peas. Vaat siis võime koos kord ka midagi olla. Siis võime alles varandust kokku ajada, oi, oi, oi! Raha valitseb maailma. Rahaga saad kõik, ilma rahata oled vilets ori. Need, kes „hinge" hakkavad taga ajama ja raha ei oska teha, need on ainult tühjad naljamärdid."

„Ei, mina sellele teele küll ei lähe!"

„Nonoh, ära tee nalja! Pese käed puhtaks ja tee voodid üles. Ta kobib voodisse ja jääb kohe magama. Sina ainult moe pärast heida teise voodi. Et kokkulepet täita . . . Ta ei saa siis midagi ette heita. Raha on ta maksnud. Äri on äri."

Kuid Tiina viskas põlle eest ja hüüdis:

„Või siis sihuke oled sina — tõesti! Varem ma kuulsin sellest, aga ei uskunud. Et inimene võib olla säärane siga . . . Pole ime, kui iga päev lakutakse viina ja õiget aru pole enam kunagi peas . . ."

Väike, leplik, orjastatud naine oli nii ärevil, et rääkis nagu ei iialgi varem.

„Ja säärasega pidin ma abielluma!" hüüdis ta. „Säärase loomaga!"

„Pea suu!" vihastas lõpuks kaupmees. „Mis sa karjud! Ta veel kuuleb . . . Kui sa sihuke pirts oled, siis ära loodagi, et ma sinuga abiellun. Minu naine peab oskama. Ta ei tohi hoolida tühjast-tähjast, kui vaja on raha teha!"

„Mina see küll ei ole!" hüüdis Tiina. „Kohe, jalapealt, lahkun ma siit! Siin ei ela ma enam tundigi! Ja veel abielluda . . ."

„Jäta tühi jutt oma abielust!" sisistas kaupmees vihaselt. „Ma ei mõtelnudki sinuga kohe nii palavalt abielluda. Jah! Hehehe! Ja kui sa veel sihuke pirts oled . . ."

„Ah nii! Siis see kõik oli ainult vale, ettekääne! Et mind siia omale lõbustajaks petta — ja teistelt minuga raha teenida . . ."

„Kui sa targem oleksid, siis ma abielluksin sinuga ka."

„See oli kõik ainult pettus ja vale. Taheti mind pidada mõni aeg — ja siis . . . Aga mina lähen kohe!"

„Kuhu sa ikka lähed?" näitas kaupmees jälle oma kihvu. „Sinu maja on külma tuult täis, väljas on november. Ja see pole üldse enam sinu maja."

Ta oli jälle rahulik ja üleolev. Vihastamine polnud tema ärile kasulik.

„Krunt on minu oma," jätkas ta. „Selle eest on makstud. Kogu krundi eest. Käsiraha kviitung on mul taskus. Seal pole öeldud, palju mul veel maksta on. Aga ma olengi veel maksnud, olen kinni maksnud ka sinu võla. Krunt pole üksi seda väärt. Ma algan protsessi ja ajan su majalobudikust välja, sest see maja on minu oma ja seisab minu krundil. Jah! Viimast korda küsin: kas lähed ja teed voodi üles või ei?! Inimene ootab, tahab magada."

„Ei lähe!"

„Kurrat! Ma su! . . ."

Ta tõstis käe. Aga katsus siiski veel meelitada:

„Sa ainult mõtle! Sada krooni! See ei võta sinult tükki. Aga sada krooni! Ma annan sellest sulle kohe kakskümmend! Kolmkümmend! Ja homme läheme ja anname registreerimise soovi alevivalitsusse . . ."

„Ei iialgi!"

„Katsu, et sa siis kohe kaod!"

Ta läks tuppa ja Tiina kuulis teda seletavat:

„Pirtsutab! Aga küll ta varsti tuleb. Võtame seni veel paar klaasikest."

Kuuldus klaaside klirinat ja joobnud mehe kõnepominat. Tiina seisis laua juures, teadmata, mis teha. Kuhu minna? Ta asjad olid kõik siin. Ta maja oli tühi, külm ja lagunemas. Ja viimaks võtab see metsaline sellegi . . .

Peagi tuli kaupmees jälle kööki, heitis Tiinale ähvardava pilgu ja siirdus väikesse kambrisse köögi kõrval, kus magas poiss Arnold, kaupmehe väike sell, vaene sugulane, kes oli kaupmehele pooleldi orjaks.

„Arnold! Pane riidesse ja mine kutsu preili Milda siia."

„Jah, kohe!" hüppas Arnold voodist.

Kaupmees lausus Tiinale:

„Olgu kohe mindud!"

Ja läks jälle tuppa. Tiina taipas, mis tal kavas: ta tahtis oma äri lõpule viia, tahtis purjus kaupmeest pimedas toas tüssata. Äri on äri.

6

Tiina tõmbas palitu ümber ja väljus. Väljas lõõtsus jäine tuul ja maa oli külmunud. Oli pime öö. Ent aeg-ajalt viskas kuu pilveservade vahelt heledaid laike üle maa. Puud tee ääres tormitsesid ja kohisesid otsekui vihas ja valus.

Tiina seisatas ühe puu all ja lõdises külmast ning ärevusest. Kuhu minna? Mis teha? Ta tundis end alasti selle külma, kogu elu käes. Ta tundis, et oli kõik kaotanud, ära mänginud oma ihu ja hinge. Mis teha, kuidas end päästa?

See, see elajas seal sees oli reostanud ta ihu ja hinge. Selle inimesega oli ta ühte heitnud, temaga jaganud oma ihu ja hinge, temaga ehitanud üles oma tulevikku! Sellega, kes tahtis teda müüa nagu kodulooma. Või siiski, — sellele seal sees ei olnudki see kõik midagi erilist. See oli harilik tehing talle, kasulik — tähendab ka õige ja hea. See oli äri. Äri, head äri kiideti ju nüüd kõikjal, muust enam ei peetudki lugu nende inimeste seas, kelle ülimaks püüdeks oli raha, rikkus. Ja selleks kasutati kõiki vahendeid, müüdi iseend ja teisi.

Ära siit! mõtles naine värisedes. Kaugele siit! Kaduda! Puhastada oma ihu ja hing sellest reostusest, sellest räpast, millega oli end määrinud, heites ühte südametu elajaga.

Aga siis meenus talle ta mees. Jah, nüüd mõistis ta, milles ta õieti süüdi oli oma mehe ees. Ta oli reetnud oma mehe, tehes tegemist selle räpase loomaga, tundes oma veres tema vastu poolehoidu ja alustades kauplemist,

et võtta vastu abi sellelt, kes oli väljas vaid oma piiritu ahnuse ja omakasu jahil. Ta oli reetnud oma mehe, iseenda ja kogu oma elu, oli oma eluseltsilise hauda ajanud ja valmistanud hauda ka iseendale.

Mis on nüüd veel tema elu? Südametunnistuse-piin oma mehe pärast ei lase tal iialgi enam õnnelikult elada. Ikka ja alati seisab see süüdistus tema hinges, et ta oli inimese, kes siiski oli talle kõige ligemaks ja paremaks olnud maailmas, tema ainsaks sõbraks, et ta oli selle hüljanud teise — jõleda looma — kasuks ja viinud tema oma elu lõpetamisele. See oli hirmus haav, mis tekkis ta hinge otsekui tuline süsi. Ja see oli kaetud räpaga, kõntsaga, saastaga.

Kätte maksta! Käis palavikuline mõte läbi ta pea. See oli ainus, mis talle tundus veel jäänud olevat. Kätte maksta sellele ussile, ämblikule, jõledale koletisele.

Aga kuidas? Mis teha talle? Tappa ta?

Ta tundis, seda ta ei või, ei jõua. Selle, selle rämpsu pärast määrida oma käsi verega — see käis üle ta jõu. See tundus talle veelgi hirmsamana kui kõik muu. Ja mis kasu oleks sellest surmast enam talle enesele, tapjale? See vilets, alatu loom ei mõista surreski oma süüd, tal pole selleks südant, hinge. Ja võtta veel kõige muu räpa lisaks oma hingele see uus reostus — see oli talle liig.

Ta seisis puu all ja nuttis tasa, jõuetusest ja ülekohtust.

Aga kui süüdata ta maja?! läbistas teda uus mõte.

Aga samas taipas ta kohe, et sellega sa ei tee ussile midagi, kui süütad ta pesa: ta poeb vaid sügavamale maa sisse. Tema maja ja vara on muidugi kõrgelt kindlustatud. Tal oleks vaid hea meel, kui see maha põleks. Ta ehitaks endale uue, veel toredama maja, ja avaks veelgi suurema äri. Säärased mehed juba oskavad.

Et minna kuhugi tuulevarju, astus ta tasakesi oma maja poole, oma endise elukoha poole, kus ta oli veetnud oma

mehega mõnedki ilusad aastad. Võib-olla, kui ta oleks püüdlikum ja leplikum olnud, võib-olla oleksid nad veelgi siin elanud. Ta oleks pidanud parem, sõbralikum olema oma mehe vastu, teda rohkem mõistma, aitama! Ja mitte vahtima üle aia sinna — selle hingetu looma poole . . . Ah, see oli nüüd kõik hilja! Ja ta oli süüdi, süüdi! Kui neilt isegi see maja oleks võetud, tema oleks ometi võinud tööd teha nende mõlema eest ja ta mees oleks elanud nüüdki veel.

Aga samas ta mõistis ka, et elu, inimesed olid nad nii sügavale alla vajutanud, nii raskesti vastu seina surunud, et neil polnud pääsu — ühel surmast, teisel häbist. Nad olid ohvrid.

Ta kurbus ja jõuetus süvenes. Võtmega, mis oli veel ta taskus, avas ta mahajäetud maja ukse. Tuttav lõhn lõi talle sealt veel vastu — nende majapidamise lõhn, nende asjade lõhn, nende elu lõhn oli see. Kadunud elu lõhn!

Vankuva varjuna kõndis ta pimedais tubades. Siin oli seisnud nende söögilaud, siin olid seisnud nende voodid, siin oli nende ahi, nende pliit, millel ta oli valmistanud süüa enesele ja oma mehele. Kõik see oli nagu haud — see maja, — nende mineviku, nende õnne haud. Ja üks nendest puhkas ka juba hauas. Ainult tema veel oli üksi . . .

Ja siis nõksatas ta sellest mõttest, mis talle tuli. See mõte elustas teda, andis talle jõudu, viimast rõõmu. Jah, jah! See oli tema elu viimne rõõm!

Ta teadis, et toidukambri kõrgemale riiulile olid jäänud mõned pudelikesed rohtudega. Neid oli tarvitanud ta kadunud mees. Üks neist oli unerohi, mida mõnikord vajas kadunu, kui valud tal magada ei lasknud. Sellest tarvitses ta võtta vaid kümme tilka, et jääda magama. Naine teadis, et selles pudelikeses oli veel mitukümmend korda rohkem kui kümme tilka.

Ta kobas pimeduses pudelikeste järele ja leidis nad viimaks. Sõrmitsedes neid leidis ta otsitava, — ta mäletas neid kõiki veel suuruse järgi. Kui kuu aknast paar kiirt sisse heitis, tõstis ta pudelikese vastu valgust. Jah, see oli õige.

Nüüd siis jumalaga kõik! Jumalaga igaveseks see elu ja see maja, kus nad olid õnnelikud! See maja on kui haud. Ja üks neist on juba hauas. Vaid tema üksi kõnnib veel haua peal. Aga tema läheb ka, läheb kohe . . . Ja siis on nad jälle koos, jälle kahekesi, jälle õnnelikud . . . igaveseks! Ja ei ole enam ei räppa, ei viletsust, ei reetmist, on vaid andestus ja armastus . . .

Väljudes majast tuli talle aga veelgi üks mõte. Milleks, jah, milleks neile jätta veel see? Nende elu kannatuste haud. Ei! Õigus! Milleks neile jätta? See mees sealt poest otsib endale valetunnistajaid — see on tal kerge asi — ja seletab siis, et see maja ja krunt kuuluvad temale. Krundi saab ta niikuinii. Aga ärgu tema kasutagu n e n d e elu viimast varjupaika, nende elu hauda! Tema räpane hingeõhk ei pea püretama neid ruume siin . . .

Tal polnud aga tikke. Kust võtta tuld?

Seistes maja lävel kuulis ta kellegi samme. Iseloomulikust sammude lohistamisest tundis ta ära Arnoldi.

„Arnold!" hüüdis ta tasa. „Arnold!"

Poiss peatus.

„On sul tulemasin kaasas?"

„On küll," vastas poiss.

„Anna, ma panen tule ahju. Väga külm on siin."

„Mis sa siin teed?" päris poiss, pimedusest esile ilmudes. „Ega sa ometi siia ööseks jää?"

„Jah. Ma jään siia. Kaupmees ajas mu välja."

„Kuule juttu!" imestas poiss, kelle vastu Tiina oli alati hea olnud. „Mis eest siis?"

„Ah, niisama . . . Läksime tülli. Aga ega ma siia kauaks jää. Selleks ööks ainult. Homme sõidan ära."

„Kuhu?"

„Küll ma ise tean. Sa mine nüüd ilusasti koju ja heida magama."

„Aga sul on ju siin külm! Ja su asjad on poes."

„Pole midagi. Kütan ahju kuumaks ja homme toon asjad ka ära. Siis saad ka oma masina tagasi. Head ööd, maga hästi!"

„Kahju küll!" pomises poiss. „Kuramuse kahju!"

„Pole midagi!"

„On ikka küll!" ohkas poiss ja kadus pimedusse. „Head ööd siis."

Tiina ootas veel. Sest varsti pidi vist tulema Milda — see tüdruk alevist, kes . . . Aga Tiina ei tahtnud sellest enam mõtelda. Ja kui ta pimeduses jälle samme kuulis, teadis ta, et see oli Milda. Nüüd olid need seal kõik koos. Peagi kustus kaupmehe majas tuli . . .

Siis otsis Tiina kuurist kuiva hagu ja laaste ning kandis need kööki. Akna ette tõstis ta poolvalmis ukse, et tuli kohe välja ei paistaks. Ja siis süütas ta . . .

Veel viimased hetked o m a katuse all, oma maja, oma elu, oma mineviku keskel! Siis tõusis tuli pragisedes lakke. Oli vaja lahkuda.

Kiiresti läks ta. Aeg-ajalt pöördus, et vaadata tagasi. Veel ei paistnud tulekuma läbi pimeduse . . . Aga kui ta surnuaia väravasse jõudis, nägi ta puude tagant tõusvat leeki . . .

1940

KITSAD PIIRID

1

Kui Oskar Paurson hommikul teenistusse ilmus, olid kaasametnikud juba kõik oma kohtadel ja tegutsesid asjalikult. Suures toas oli ligi paarkümmend inimest ametis, ja kirjutusmasinate klõbin ning paberi- ja sulekrabin täitis ruumi, aga kuuldus ka tagasihoidlikku kõnet, hüüatusi, isegi väikest naerukihinat. Siin oli mees- ja naisametnikke, suuremalt jaolt noori inimesi 20—40 aasta vahel. Paljud olid nägusad ja hästi riietatud ning pidasid end liigutustes kui ka kõnes väga peenemoeliselt ülal. Moodsad soengud, hästiravitud näonahk ja maniküüritud sõrmed, sõrmused ja ehted. Nii mõnedki paljutähendavad pilgud, muiged ja žestid vahetati noorhärrade ja preilide vahel, kuna sõrmede all käis töö. Ja naerukihin, kui seda ajuti siit-sealt kerkis, kuulus sõbrannadele, kes töö vahelt mahti said üksteisele kas väikesi pihtimusi teha või oma läinud õhtu ning öö juhtumusi jutustada. Ses ruumis oli mitmeid iseloomusid, mitmeid temperamente, lahkuminekuid ja konflikte, kuid siiski ühendas kogu seda rahvast ühine tunne, et oldi „omad" inimesed, ja lubati seepärast üksteisele mõndagi, mis kuulus omavahelisse, teatud mõttes valitud õhkkonda.

Akna all suure kirjutuslaua taga istus kogu selle rahva otsekohene ülemus, paksem ja vanem härra, juba veidi hallikate juustega, ja vestles kellegi teise härraga, kes nähtavasti oli võõras. Kui Paurson mööda minnes oma üle-

must tervitas, tõmbas see kulmud veidi vastumeelselt kokku ning tegi peaga vaevalt märgatava liigutuse, mida võis pidada vastutervituseks, kuid mis võis kuuluda ka vestlusse.

Keegi kaasametnikest ei paistnud Paursoni tähelegi panevat, kuid kõik nägid tema ilmumist ja hilinemist väga hästi. See polnud uudis. Viimasel ajal oli Paurson tuntud hilineja ja selle eest juba mitu märkust saanud. Ja miks pidi see lihtne, pahur, vaene ja inetu mees hilinema? imestasid kaasametnikud endamisi, kuna nende sõrmed töötasid ja silmis oli teeseldud tõsidus. Mis t e m a l siis ees pidi olema, et õigel ajal üles ei saanud? Ah jaa, — viin ją kahtlased naissõbrad, sest k o r r a l i k k e säärane mees küll ei saa. Kuid sellekski on ometi vaja raha, ja kuidas võis inimene säärase väikese palgaga endale midagi lubada isegi sääraselt odavalt alalt? Lihtsalt laisk? Jah, seda küll ka. Vähemalt viimasel ajal ei osuta Paurson oma teenistuse alal enam mingit erilist püüdlikkust. Kuid varem oli see teisiti. Mis on temaga juhtunud? Ja mõnigi tõsiseks teeseldud pilk libises natuke põlgliku ilmega, enamvähem külma uudishimuga üle Paursoni näo.

Paurson oli lühike, töntsaka kehaga, suure paljaks aetud peaga mees. Lühikeseks lõigatud must mokahabe kollakal näol ja tumedad silmad sügaval koobastes andsid talle pahura, tigeda, endassesüvenenud kibeduse ja sapisuse ilme. Peale selle välimuse ei tundnud keegi põhjalikumalt Paursoni, sest vähesed olid talle ligemal kui ametiasjad seda nõudsid ja keegi polnudki temast rohkem huvitatud. Lepiti sellega, mis ta väliselt oli: sünge, ebameeldiv, läbikäimise oskuseta, ebaseltskondlik ja harimatu. Vähemalt polnud keegi kuulnud, et Paurson ka kunagi midagi huvitavat, meeldivat, vaimukat teha või öelda oleks osanud. Ta oli eneses kogu oma tarkuse ja rumalusega kui sünge pilv, ja kui ta mõnikord katsuski naljatada, siis oli see abitu ja

saamatu ning tundus rohkem sapise haavatud eneseavaldusena kui sütitava seltskondliku naljana.

Paurson võttis istet ja laskis tööd ette tõmmates pilgul libiseda üle teiste, kes — nagu ta väga hästi teadis — praegu temale mõtlesid. Ta nägi palju ilusaid nägusid, kujusid, ülikondi, ehteid. Harilik kibedus jooksis temast läbi. Ta tundis end kui saatuse võõraslaps teiste keskel. Ja kui keegi sellest midagi välja ei teeks, et tema on inetum, vaesem kui teised! Ei, nende tõsiseks teeseldud pilkude taga on põhjalik halvakspanu, üleolev eneseuhkus. Ja mis eest? Ons tema, Paurson, süüdi, et ta pole sündinud sihvakaks, piimanäoliseks ja kuldlokiliseks? Et ta vanemad olid vaesed ega saanud ning osanud poega kõrgele üles upitada. Et ta iseloom on inimesepõlglik ja -pelglik ja ta ei oska elus edasi ronida nii nagu need, kes saatusest eelistatud liblikatena lehvivad kaasinimeste silmis, leides igal pool poolehoidu ning toetust.

Miks hilines ta tööle? Kuid miks pidi ta ka nii väga ruttama? Juba kümme aastat teenib Paurson ühel ja samal kohal, ta on varem vägagi rutanud, vägagi täpne olnud. Aga tagajärjed? Ikka sama koht, ning palk pole tõusnud, palka on kärbitud. Paljud kaasteenijaist on aga teinud head karjääri, on saanud paremat teenistust, palgakõrgendust, on kui mitte muud siis õnnelikult abiellunud või vähemalt huvitavaid seiklusigi läbi elanud. Paursonil pole midagi. Ikka sama koht, kehv, teiste hulgas peaaegu kõige madalam palk, ikka sama elumonotoonsus, tutvuste puudus, ei mingeid seltskondlikke sidemeid, igavene äraneetud üksindus, igavene tee oma toaputka ja ametikoha vahel.

Paurson teab väga hästi, mis teised ta hilinemisest mõtlevad. Ning, mis kõige halvem, neil on osalt õigus. Muidugi, Paursoni ei veetle enam teenistus. Asjata on joosta siia kõige esimesena, — keegi pole seda kunagi hinnanud. Kui paremaid kohti vabaneb, ei valita mitte iialgi Paursoni, olgu

ta kui püüdlik tahes. Tema nägu juba, tema kuju, tema pilk, tema hääl ei meelita kedagi teda eelistama, vaid ennem temast kuidagi mööda pugema nii seltskondlikus läbikäimises kui ka parema koha andmises.

Muidugi on see kõik lõpuks mõjunud, ja Paurson ei rutta enam hommikuti väga. Kuid ka need ei eksi, kes mõtlevad viinale ja naissõpradele. Paursonil ei ole enam kunagi raha, alati on ta hädas. Tema ülikond on odavast riidest, kulunud ja kortsunud, halva rätsepa õmmeldud. Kuid siiski, — viimasel ajal Paurson joob. Esiteks jõi läbi oma vähese säästu, nüüd teeb laenusid. Ning juba tuntakse Paursoni kõigele lisaks ka veel laenajana, kellelt on raske midagi tagasi saada. Mõnedki kaasteenijad on talle andnud vähemaid summasid ja seni nendest ilma jäänud. Seegi üldine iroonia ja halvakspanu puhkab nüüd Paursonil. Uus häbi ja alandus.

Ja kõige raskem pole Paursonil täna sellepärast, et ta hilines ja teised sellest halvasti mõtlevad, vaid sellepärast, et tal jälle pole sentigi raha ja palgasaamise päev on veel kaugel. Eile õhtul lõi ta kuskil linnaäärses kahtlases kohas läbi kogu oma palgajäägi, millega pidi tasuma üüri ja õiendama muudki tarvilikku. Millega ajada nüüd hädatarvilikud asjad ja millest elada uue palgapäevani? Ning Paursoni piinab ahastus: oli jälle vaja seda lolli olengut, seda räbaldumist seal augus? Aga ta hing on elu peale täis, ta vastab endale vihaselt, et mis siis — kui mul midagi paremat ei ole! Teised elavad ja lõbutsevad inimeste moodi, neil on selleks ainelisi ja muid eeldusi, — mina sigatsen oma sentide eest, paremat mul midagi ei ole ega tule. Maksab siis nutta? Õigem on sülitada.

Paurson süveneb paberitesse, kuid mõtted ei jäta teda.

Mis sest elust niiviisi saab? Ah, kurat sellega! Midagi tast ei saa, — ela nii või teisiti. On elatud ka ingli moodi

— ja ikkagi oldud kui hale vari, kui äratõugatud patune teiste inimeste keskel.

Ja kirjutades masinlikult arve, kalkuleerib Paurson, mida veel saaks viia pandimajja.

2

Puhkevaheajal ebaõnnestusid Paursonil kõik laenukatsed. Kaasteenijad vabandasid külmalt, et ei ole võimalik, ja katsusid ruttu eemalduda, vaevalt-peidetud põlglik iroonia näol. Mõned ei vastanud küsimisele üldse, vaid pugesid tähelepanemata mööda. Ainult paar vaesemat, kehvemat ametivenda vestlesid Paursoniga pisut jõhkra seltsimehelikkusega, heites kalki nalja Paursoni hilinemise ja rahapuuduse üle.

„Ära joo nii kalleid veine," manitses üks. „See on rahakotile kahjulik. Lepi lihtsa viinaga, — küllalt hea jook ühele väikesele ametnikule. Ning pidutse vähem. Kokkuhoid on praegu kogu maailmas au sees. Soovitan sinulegi käia seda auväärset teed."

„Ja asu puhta armastuse pinnale, mis õitseb ilma rahalise toetuseta otsekui lill luhal," ütles teine. „Säärane armastus ei nõua sente, vaid värsket õhku, kuuvalgust ja ööbikulaulu. Vanasti aeti ikka nii läbi, eriti, kui noormees oli tõsine ja neitsi häbelik. Ole idealistlikum, Paurson, ära ole selline jõhker materialist."

Niisugused olid need Paursoni sidemed oma kaasteenijatega ja see oli ta seltskondlik läbikäimine. Varemgi, kui ta veel korralik ja püüdlik oli, pidi ta ikkagi kaasametnikkude jõhkrama osa naljalauaks olema, kuna paremad tööseltsilised temaga üldse tegemist ei teinud. Naerdi Paursoni välimust, ja leidus säärastki elementi ametnikkude

keskel, kes Paursoni suure pea ja odava ülikonna kuidagi ära riivata oskasid — nii, sõbralik-halvakspaneva õlalekoputamisega. Naerdi Paursoni asjatut püüdlikkust, ta asjatut lootust edasi jõuda, paremat kohta saada. Naerdi ka Paursoni kokkuhoidmist ta väikesest palgast. Ja kui jälle oli Paursoni eest võetud mõni hea koht, avaldati talle turtsuval sõbralikkusel kahetsust. Paurson oli selle kõigega harjunud, kuid sapp sellest kõigest oli sööbinud sügavale ta verre. Ta oli harjunud, kuid polnud kunagi andestanud. Ja et ta midagi teha ei saanud, et ta hambaid kokku pigistades pidi kannatama kõiki alandusi, see aina süvendas ta endassepõgenemist oma vaimsesse urkasse, kust ta vahtis välja irevil hammastega nagu tige koll.

Üks preili, keda Paurson siiski huvitas ja kes riskis olla mõne aja Paursoni sõbranna, tüdines lõpuks siiski sõbrannade alalisest torkavast uudishimust: mis ta küll olevat Paursonis leidnud? Sõbrannade mürgine hikitamine ja Paursoni-põlgamise mood võitis lõpuks siingi. Seda enam, et Paursonil tõesti midagi huvitavat pakkuda ei olnud. Ta jäi selleks, mis ta näis olevat: kinniseks, süngeks, kahtlevaks ja kahtlevalt kartlikuks — isegi oma abitus tahumatus kuramaažis. Ning kõige tähtsam: t a l p o l n u d r a h a!

Rõhutum ja alandatum kui kunagi varem, lonkis Paurson täna koju. Ta elas soopoolses linnaservas, mustas, haisvas õuemajas, kus tal oli tuba selle haleda maja kojanaise juures. See kojanaine oli pikk, kõhn, kollaste hammastega eit, sõnarikas ja vihane, kui nii ette tuli, või jälle haletsevalt sentimentaalne, kui sattus sellele toonile. Ta kortsuline, lohkuvajunud põskedega nägu oli alati kuidagi kaame ja ta hallid juuksed tolgendasid rätiku alt välja.

Selle viletsa inimese viletsa „säärvandi taga" asus Paurson juba sest ajast, kui ta oli kaotanud usu oma elu edusse. Eestoas, mis oli ühtlasi ka köögiks, elas eidega koos ta

tütar, kahekümne-aastane Etti, agulipreili tüüp. Etti õige nimi oli Elisabeth, ja et ta sellest oskas Etti olla, äratas ise juba kaunis suurt kahtlust. Ta oli vastupidi emale lühike, paks, laia nina ja vesiste pilusilmadega, alati silmatorkavalt värvitud ja puuderdatud, kandis odavaid, kuid moodsalt õmmeldud riideid ja otsaesisel suurt musta lakka.

Paurson sai nende inimestega kaunis hästi läbi, kuigi oli paha maksja. Teda austati siin ikkagi kui ametnikku, kindlapalgalist inimest, ja talle anti selle eest mõndagi andeks. Isegi südamlik, kuid kergemeelne Etti, kes elas ja liikus nagu muretu liblikas, ei keelanud Paursonile oma lahkust, kui tal selleks oli aega ja tuju. Ta oli kuskil ametis, kuskil värvimis- või kudumiskojas, kuid sai näljapalka. Aga Paursonil ei läinud korda isegi siin võistelda ja ta pidi ikka jälle taganema mõne jõukama konkurendi ning elurõõmsama võistleja eest.

Jõudnud koju, leidis Paurson kergendusega, et eite ega tütart polnud kodus. Ometi niivõrdki vedas täna vaesel mehel! Eit ootas üüriraha ja Ettit oli Paurson juba ammu lubanud kinno viia. Kuid nüüd polnud tal midagi süüagi, kõigest muust rääkimata. Paurson läbis söögi ja suitsu järele lõhnava eestoa, mis kogu vaesuse juures oli Etti poolt teatud koketsusega ehitud, ning astus oma tuppa, kus asus kojanaise ainus mööbliuhkus — vana võidunud diivan, millel magas Paurson. Peale diivani oli siin veel lagunenud kummut, jalgadel kõikuv laud, määrdinud plekist pesulaud ja paar pehmet, juba kaunis räbaldunud tooli. Aknast vaatas sisse talvine taevas, juba õhtusse kalduv, kurva roheka värvinguga, mis imelises vaikuses lamas aguli majadel, kuigi õuel käratsesid lapsed, haukusid koerad ja sõnelesid naised.

Palitus, nagu ta oli, laskus Paurson ohates diivanile ja lamas kaua liikumatult. Tükk aega ei mõtelnud ta midagi.

Siis aga, eriti masendatud nagu ta praegu oli, hakkas temas jälle liikuma ta viimase aja kinnismõte, mis ikka rohkem ja rohkem valdas teda — seda rohkem, mida lootusetum oli Paursoni tulevik ja mida kitsamaks muutus ta ümbrus.

3

Paurson nägi: ta elas kitsas ringis, millest ei olnud pääsu. Ring oli suletud. Seda murda oli võimatu. Tee tööd niipalju kui tahad, püüa niipalju kui tahad — asjata, — ring jääb kinni. Kas Paurson pole teinud katseid murda ringi? Kogu oma energiaga on ta seda teinud. Asjata. Nüüd on lootusetus vallutanud tema. Kuidas lõhkuda ring? Kuidas pääseda vabasse õhku? Kuidas saaks inimväärselt elada?

Sest igivanast ajast on teada, et kui inimene tööd teeb ja edasi püüab, siis ta ka edasi peab jõudma ja jõuabki, kui ta pole ori. Või vähemalt tunneb rõõmu ja rahuldust oma tööst ning sööb puhta südamega oma leiba. Aga tema, Paurson? Tema rõõm ja rahuldus oma tööst on juba ammu mürgistatud, ammu võetud. See töö on sigimatu, surnud töö, ja Paurson on ringis, kust ta ei pääse ka mõne teise töö juurde. Olukord on nii perspektiivitu, et ole rõõmus, kui sul üldse on mõni teenistus, kui oled ametnik — suur mees Soo agulis! Ei ole mõtet otsidagi midagi neis olukordades, milles istub su needus.

Ei, ole õnnelik, et oled ametnik praegusel raskel ajal ja sind pole veel üle parda visatud. Sa oled veel väga heas seisukorras, võrreldes teistega, töötutega. Mida sa siis veel tahad? Tee tööd ja palu jumalat, ja ela vagasti . . . mõtles Paurson irooniliselt.

Ja kui kaua nii? kihvatab vihaselt Paursoni süda. Ära-

neetud! Kui ta poleks püüdnud, kui ta oleks tõesti olnud halb, laisk, saamatu ametnik! Seda on ta nüüd, aga varem polnud. Ja selle tagajärg? Siin ta nüüd lamab. Seesama sant, mis kümme aastat tagasi. Ei, halvem, sest kümme aastat tagasi olid tal lootused, nüüd aga ainult kibe pettumus, häbi ja teotus, — mille eest, mille eest?! Selle eest, et jumal või kurat on loonud ta mitte nii libedaks kui teised, õnnelikud, kes poevad igalt poolt läbi kui ussid!

Säärane viha haarab Paursoni südame, et ta ägab. Kui suitsugi oleks! Neetud päev! Noh, ta jõi maha oma viimase rahanatukese, aga paljukese seda siis oli? Teine, saadan, joob ühe õhtuga maha Paursoni mitmekordse palga — ja võib seda teisel õhtul jälle, kui tahab. Kust võtavad need oma raha?

Jah, kust võtavad oma raha need mõningad kaasametnikudki, kes lõbutsevad iga õhtu ja ometi ei saa palju rohkem palka kui Paurson? Millega ostavad need plikad — kaasteenijad — endale sõrmuseid ja kaelakeesid, siidkleite ning peent pesu? Kust tuleb see raha? Kõik räägivad, et raha ei ole, et kõigil on kitsas käes, aga näe, uhkust, toredust, elumaitsmist ja -mõnu on kõik kohad täis. Ainult Paurson on üks nendest, kellele öeldakse, et aeg on raske, söö silku ja leiba ning kannata. Väga imelik. Ja jälle, jälle, — kui Paurson ei oskaks või ei tahaks tööd teha! Aga näe, jah, tööga ei saa keegi rikkaks, ei jõua keegi edasi. See on vana tuttav naljasõna, aga õige. Lollid loodavad ja püüavad palja tööga haljale oksale jõuda, targemad oskavad veel midagi muud — ja nad oskavad veel väga hästi lollidele ette jutustada aegade raskustest.

Nii kirub Paurson.

Kas ta vähe on kuulnud ja lugenud sellest, kust ja kuidas tehakse raha?! Kuidas lõikavad tuntud tegelased, riigimehed, kuidas askeldavad need autoriteedid, kes suure

suuga arutavad raskeid aegu ja soovitavad vaestele inimestele kokkuhoidu. Oo, seda saadanlikku silmakirjalikkust! ägab Paurson.

Teised jõuavad edasi ilma tööta, Paurson ronigu oma tööga või nahast välja, — tema edasi ei jõua.

Mine kõnni õhtul, kui kaupluste aknad säravad, kinod ja teatrid kiirgavad, restoranid ja lõbustuskohad on täis lustilist lärmi, mine kõnni siis kesklinnas ja vaata: raha on küllalt neil, kes oskavad mitte-töötegemisega rikastuda!

Kui saaks ühel niisugusel jõmmil naha üle kõrvade tõmmata! Jumala eest, see oleks suurepärane! mõtleb Paurson mürgiselt.

Kõik on raha eest saadaval, ja ei ole midagi, mis ületaks raha. Poliitika on raha, armastus on raha, südametunnistus on raha ja ausus on raha. Lühidalt, kel on raha, see on kõik: aus ja hea, haritud ja tark.

Paurson on endasse imenud viimase aja pealiskaudsuse vaimu: miski ei ole püha, kõik on äri! Pole armastust, pole sõprust, — kõik on äri!

Kui Paurson näeks ja tunneks, et kuskil veel tõsiselt lugu peetakse ausast tööst, kasinusest, armastusest, sõprusest, südamlikkusest, inimlikkusest, siis — kes teab — ta lepiks ehk oma osaga ja sööks tõesti rahuliku südamega oma ausat ja kasinat leiba.

Aga seda lugupidamist ei oska ta kuskil näha. See lugupidamine, mida tema näeb ja kuuleb, on silmakirjalik, — seda mõistab Paurson väga hästi. Selle taga varitseb selle enese iroonia, iroonia kõige suhtes, mis on kasin, südamlik, inimlik; iroonia armastuse, usalduse, sõpruse suhtes. Ning tegelikult usutakse üsna midagi muud.

See on see ajavaim, mida Paurson on tabanud. Midagi muud ei paista talle silma.

Ning Paurson mõistab seda põhjalikult. Aga ta ise ei oska selle järgi käia.

Paursoni kinnismõte on saada rikkaks, aga sugugi mitte „ausa tööga", — seda ta juba tunneb! Saada rikkaks kah ühel „keelatud teel", ainsal teel, mis Paursoni arvates sihile viib.

Milline tee see oleks? Kuid just selles ongi Paursoni häda, et ta ei suuda leiutada ühtki säärast teed, kuigi ta juba ammu oma pead murrab. Kuidas võiks rikastuda vaene rumal ametnik, keda kõik naeravad? Rikastumiseks peab olema „nupp". Oma „ausa tööga" on Paurson endale küllaltki selgesti näidanud, et tal sellist nuppu ei ole.

Ja Paurson tuletab veel kord meelde, mis ta on kuulnud, näinud ja lugenud sellekohases seltskonnas, kinos, ajakirjanduses. Igalt poolt vaatab talle vastu kirg kergesti saadava lõbu järele ja põlgus „ausa töö" vastu, mida aga massidele kogu aeg propageeritakse. Millise silmakirjalikkusega hurjutatakse pahesid, millise mõnuga jutustatakse suurtest afääridest, mis on palju sisse toonud!

Millised närakad on selle kõige järgi inimesed ja millise mõnuga võiks sääraseid närakaid näkku lüüa!

Nii ristlevad Paursoni mõtted. Nii valdab teda tema kinnismõte.

Ta näeb oma ümbruse kõverpeeglit, ja keegi ei õpeta teda seda peeglit õgvendama.

4

Kui Paurson järgmisel päeval töövaheajal eeskojas trepi all seisis ja poolnälginuna vürtspoest veelgi võlgu mangutud odavat paberossi suitsetas, möödus temast pikk sihvakas noorhärra, tuntud karjerist ja õnneseen Julius Tennomägi,

teise osakonna juhataja. Tennomägi tundis Paursoni väga hästi, nad olid kord sõjaväes ühes teeninud ja Paurson oli Tennomäe väiksemaks ülemuseks olnud. Sellest püsis nende vahel veel nüüdki vähene tutvus — nii mööda minnes teretada ja mõni sõna teineteisele hüüda, kui Tennomägi vaevaks võttis Paursoni tähele panna.

Täna näis Tennomäel hea tuju olevat, ta naeratas juba eemalt Paursonile ja sirutas juurde jõudes isegi käe ning küsis:

„Noh, kuidas läheb? Miks nii vihane nägu?"

Ja tahtis jälle kohe edasi lipata, lokkide lehvides ning elurõõmust hõõguval näol.

„Millest siis rõõmustada, kui nälg on varaks?"

Tennomägi peatus, väike vari jooksis üle ta näo.

„Nonoh! Kas siis asi nii hull on?"

Paurson kehitas õlgu:

„Üleeile õhtust saadik pole peaaegu midagi söönud..."

„See pole just lõbus küll," arvas Tennomägi, kuna tal nähtavasti ei olnud enam hea olla. „Aga kas siis lugu kuidagi parandada ei saa?"

„Kuidas teda parandada?" vastas Paurson. „Olen niikuinii paljudele võlgu ja palgapäev on kaugel. Ning lombardi pole ka enam midagi viia. Isegi vanakraami-turule pole enam asja. Ja korteriperenaine ning vürtspoodnik on viimases veerandis."

„Tohoh, tohoh," lausus Tennomägi tehtud lõbususega, kuna talle tuli kibe soov lahkuda: nii palju õnnetust koos oli juba vastumeelne. Ja ta pistis käe peaaegu masinlikult põue, tõi sealt nähtavale rahatasku ja avas selle.

„See on ju liig!" jätkas ta endise teeseldud lõbusa familiaarsusega. „Niiviisi võib ju inimene hukka minna. Võtke need viis krooni, mina ise pole ka kuigi suur rahamees."

Kohkunud Paurson võttis viivitades raha ja nägi samal hetkel Tennomäe rahatasku alumisest vahest paistvat tervet pakki kümnekrooniste servi.

Ta tänas loiult, olles sest õnnestumisest veidi segane, ja Tennomägi ruttas kohe minema, nööpides kuube ja öeldes üle õla:

„Kui saate, siis tasute ligemal ajal. Mul endal pole ka kerge."

Ning kadus trepi taha.

Paurson peitis raha, ja temas kerkisid kahesugused tundmused: tänu- ja pahameel. Väga ilus tegu! Noobel! Ilma küsimata ja mangumata! Säärase härra poolt, keda Paurson oma varemates hädades kunagi polnud söandanud tülitada, seda enam, et ta seda õnneseent juba ammugi polnud sallinud rohkem kui mõnda teist. Kus sa sellega, — Tennomägi oli liiga tähtis mees, et Paurson oleks tema ette tohtinud astuda laenupalvega. Küllalt liigutav oli isegi see au, et ta oli säärase härraga mütsitutvuses. Ja nüüd see lahkus! Otsekui prints! Ilus, noobel, liigutav! Aga Paursonile ei meeldinud millegipärast see kahekordne allakriipsutamine, et ega minulgi kerge ole, kuna endal on rahakott kümnelisi täis. Milleks seda on tarvis nii toonitada? Hm, see on kahtlane. Ja kogu see lahkus oli ka — natuke kahtlane. Mingi värving oli sellel juures, mingi . . . mingi . . .

Möödusid nädalad, ja Paurson polnud ikka veel tasunud Tennomäele seda väikest summat, kuigi Tennomäel „endalgi polnud kerge". Paurson muheles kurjalt, kui see talle meelde tuli — see Tennomäe raske seisukord kümnekrooniste pakiga. Ja ei mõtelnudki maksmisele. Kuid see polnud tal võimalikki. Kojanaisele tuli palgapäeval natuke üüri maksta, ja järel olid jälle ainult haledad jäänused, millest tuli elada päevast päeva, kuna riiete ja muude vajalikkude asjade uuendamisele polnud mõteldagi.

Aga Tennomägi ise ka nagu vist ei mõtelnud Paursonile antud rahast. Kohates mõnikord Paursoni, võttis ta selle tervituse rutuga vastu ja lippas edasi, nagu poleks ta üldse kunagi Paursoniga rääkinudki. Näis, nagu kardaks mees oma võlglast, — emb-kumb, kas tal oli piinlik teise mittemaksmise pärast ja ta ei tahtnud maksuvajadusest kuidagi märku anda, või olid tal mõned teised põhjused. Et ta aga laenu unustanud oleks, seda Paurson ei uskunud.

Kord õhtul, järjekordsel palgapäeval, astus Paurson möödaminnes ühte peenemasse restorani linna keskel, et mõnikord ka „paremas seltskonnas" viibida, vähemalt leti eeski.

Aralt läbi ruumi sammudes kuulis Paurson äkki, et teda kustki lokaali sopist hüüti. Ta arvas, et eksis, ja sammus edasi, kuid hüüe kordus ja terasemalt paremale poole vaadates silmas ta saali tagapoolses otsas ilupuude keskel lõbusat laudkonda, kust talle paar tuttavat punetavat nägu vastu naeris. Laudkonnas istus ka Tennomägi ja temagi vahtis Paursoni poole, naer näol. Üks tuttav ametnik tõusis lauast ja tuli Paursoni juurde.

„Vaata, vaata," ütles ta ja patsutas Paursonile õlale. „Seda ma usun, et sina juba kuskil ei puudu. Tule aga meie juurde, joo, mis jumal andnud, ja aja ivake juttu. Sa ju vana naljavend."

Ja naeris ise oma sõnu, norsates nagu valaskala.

Ta vedas Paursoni laua juurde ja esitas teda teistele:

„Vaadake mu kaasvõitlejat püha orjuse majast. Kas ta pole vahva poiss, — viinale on vaenlane, raha ei salli ja ka muidu kellelegi armu ei anna."

Üldine naerulagin tervitas Paursoni, — see seltskond oli juba seisukorras, kus naerdi peaaegu iga nalja ja kus iga külaline oli tere tulemast. Tennomägigi näis olevat üsna purjus. Ta istus küll sirgelt ja katsus hoida oma näol hari-

likku armastusväärset naeratust, kuid ta silmad olid klaasistunud ja ta kõne kogelev.

„Pa-Paurson, vana vennas," hüüdis ta laia žestiga. „Söö, joo ja ole rõõmus ja ära nuta midagi. Kõ-kõik inimesed on väärt inimese nime ja neil on õigus seesinaste magusate joomaaegade peale. Ära pane pahaks, oleme ju vanad tuttavad."

Paurson nägi, et siin polnud tarvis häbeneda ja et ta oli õnnega kokku sattunud. Talle lükati igalt poolt klaase ja sööke, patsutati õlale ja räägiti sõbralikkusi. Tuli ainult hoolega tööle asuda ja mitte millestki end kohutada lasta.

Oleng siin ei kestnud enam kaua. Osa härrasid soovitas sõita mujale, kus on lõbusam. Vaieldi ja lauldi. Paurson oli unustatud, ja kuna ta veel küllalt purjus ei olnud, pani ta imestusega tähele, kui suurte rahadega Tennomägi arvet õiendas. Seekord tõmbas ta paki kümnekrooniseid hooletult välja, viskas lauale ja pahandas kaua kelneriga, kes oli üpris viisakas. Kõik see oli Paursonile kuidagi võõrastavalt tähendusrikas. Või Tennomägi pummeldab! Huvitav. Kust tuleb tal säärane raha? Ta palk on kaunis kõrge, kuid sellisteks pidudeks siiski küllalt väike.

Kui väljas oli istutud autodesse — Paurson, mõistagi, kaasas — ning teel trallides kesklinnast välja sõideti, ütles Paurson oma naabrile, tuttavale ametnikule:

„See Tennomägi on ju jumala lai ja lahke mees, ei unusta vanu tuttavaidki."

Naaber hirnus mingi erilise häälekõlaga:

„Eh, Tennomägi on väle poiss! Andku taevas talle õnnistust ja pikka iga. Muudkui väga väle ei maksaks ka olla."

„Jah, mis tal viga! Meiesuguse palk seda juba välja ei anna," arvas Paurson ettevaatlikult.

„Palk!" müristas naaber naeru. „Palk! Vaat sellega saab keegi alles kaugele! Jahah, Tennomäe palgast jätkuks talle ainult üheks õhtuks!"

„Nonoh! Kust see raha siis tuleb?"

Naaber pöördus Paursoni poole, vaatas talle purjus irooniaga otsa ja lausus haavavalt:

„No sinusuguse pea küll sellega hakkama ei saaks!"

Ning trallis jälle lõbusalt.

5

Siitpeale hakkas Paurson hoolega Tennomäge tähele panema ja kõike kõrva taha kirjutama, mis temast kuulis ja nägi.

Tennomägi oli osakonna juhataja, millel tuli tegelda suurte varanduste hindamisega ja nende omandamisega. Ja peagi töötas Paursoni kujutlus välja pildi, kuidas tehti Tennomäe raha. See oli väga lihtne ja väga raskesti tõestatav, kui Tennomägi sisse oleks kukkunud. Ta raha tehti alati nelja silma all ja kaks neist olid alati Tennomäe omad, kuna kahe teise silma omanikkude huvid nõudsid saladuse varjamist niisama kindlasti kui Tennomäegi omad. Sellepärast võidi mõndagi kujutleda, oletada, isegi sosistada, aga midagi kindlat tõestada oli võimatu.

Soo, või sihuke saks oled sina! mõtles Paurson Tennomäest kurja irooniaga. Nüüd mõistab Paurson seda allakriipsutamist, et Tennomäel ka kerge ei ole. Kuidas siis! Tennomägi kriipsutab alla oma harilikkust — igaks juhuks. „Väle poiss, aga tikub siiski väga väle olema." Ei ole ikkagi kelleği geenius. Kaebab, et ei ole kerge temalgi, aga kutsub rikkalikku lauda. See ei klapi. Ja kõige huvitavam on see, et ta ei nõua võlga tagasi.

Kus hoiab see mees oma raha? Igatahes mitte pangas, — nii rumal ta ei ole. Kannab ta seda ehk koguni kaasas?

Midagi selletaolist on Paurson igatahes kuulnud. Raha olevat tal suurtes välisraha-üksustes, mida ta tarbe korral vahetab eesti rahasse. Palju seda raha on? Võib-olla palju, võib-olla mitte. Vaevalt on ta salaja kuskil kinnisvara omandanud, ta ei riski seda teha. Ta tahab vist alati „enesega olla", et kui midagi kahtlast märkab, siis kohe kaduda ühes oma „kõigega" otsekui maa alla.

Aga kuipalju Tennomägi ka lõbutseb, veel pole teda nähtud päris enesevalitsuseta. Ta oskab endal alati meele peas hoida isegi kõige meeleolurikkamas olengus.

Säärane mees on lõpuks Tennomägi Paursoni uurimiste järgi.

Paurson silmitseb teda nagu pilusilmne unine kass pirisevat kärbest suvisel aknal: ta ei tea veel, mis see seal piriseb, ta ei tea, mis ta selle pirisejaga peaks tegema, kuid käpad sügelevad, ja kord ehk lähevad äkki silmad pärani lahti, hüpe — ning käpad löövad.

Kuidas s e e kõik sündima peaks, seda Paurson veel ei tea. Ta ei mõtle veel midagi, ta ainult t u n n e b midagi. Ta paneb Tennomäge tähele ja temas liigub miski. Ta ei ole teinud mingit kokkuvõtet. Aga m i d a g i ta teeb. Mis see on — ta ei tea veel.

Siiski. Üks asi on kindel: tappa Paurson ei taha. See on ta loomule vastik. See on jälk. Ei, mitte olla endataolise konna eluvõtjaks, — liiga suur au sellele raipele. Aga anda sellele konnale üks mats vastu pead, nii et see neetud konn tunneks, et ta on konn, — vaat selle t u n d e juures suriseb Paursoni süda kahjurõõmus. Paurson vihkab inimesi — ja miks siis mitte anda näkku neile vastikutele silmakirjateenritele, õelatele kiusajatele kuraditele? Nii tunneb ta. Ü h t e g i head inimest pole Paurson näinud, isegi mitte

ühtegi head tegu. Tagamõtteta head sõna ta ei mäleta enam. Kõige nähtava hea taga on viril vale, silmakiri, pilge, tüssamine ja pettus.

Ja Paurson ei osta endale revolvrit. See on kardetav riist. See võib tappa, ilma et käsi saaks seda ära hoida. Paursonil on kustki püsima jäänud mingi mõnus vaskne pomm. Ta seob sellele vatti ümber ja rihma külge ja kannab taskus — nii igaks juhuks.

Lõpuks on ta niikaugel, et juba jälgib Tennomäge, varitseb ta korteri ligidal ja hiilib siis tema taga, üsna kaugel, teeseldes nagu eneselegi, et ta on Tennomäest ainult huvitatud. Siiski, ta teab, mida tahaks: üks hoop selle vateeritud pommiga Tennomäe inglipähe ei tapa seda kanget poissi, kuid sirutab ta kindlasti meelemärkuseta maha. Tarvis ainult leida soodne paik ja juhus: mõni üksik pime koht, kus äkki Tennomäe aimamata langeb talle tagant löök. Põuest raha võtta on siis ainult mõne hetke toiming. Mis siis edasi saab, sellest Paurson veel ei mõtle. Samuti ei mõtle ta, mis saab siis, kui ta hoop ei õnnestu, kui Tennomägi ei kuku või kukkudes ometi lööja ära tunneb. Või kukub ja ei tõuse enam iial! Sest kuigi pomm pole revolver, ei ole Paurson ta mõju kellegi pähe ometi veel proovinud!

Ei, Paurson ei kaalu õieti midagi, ta ainult tunneb ja tahab. Miski veab teda, juhib tema tegusid, — igatahes mitte kindel kava —, ja ta astub selle järele. Tema kinnismõte, mis saadud elust, veab teda, aga on pime ja ühekülgne juht. Esialgu otsib Paurson soodsat juhust, kuid tunneb samas ka, et siis sünnib kõik iseendast nii, kuidas sündima peab.

Aga soodsat juhust ei tulnud. Tennomägi käis harva üksikutes pimedates kohtades. Ta liikus suuremalt jaolt kesklinnas, kus külastas lokaale, jalutas sõprade ja daamidega või õiendas muid asju. Mõnel korral jälgis Paurson ta

väljasõite linnaäärsetesse lõbustuskohtadesse, kuid need väljasõidud toimusid seltskonnaga, või kuigi üksi, siis ikkagi autos. Olid mõned juhud, kus Tennomägi läbis pimedaid tänavaid ja õuesid, kuid ikka liikus inimesi lähedal, ja paaril korral, kui ehk oleks olnud võimalik seda teha, ei saanud Paurson enesega hakkama. Ka oli Paursonil võimatu lakkamatult pidada seda iseäralikku jahti ja viibida alati oma saagi jälil. Mõnikord möödus mitu päeva, enne kui ta jälle sai olla oma ohvri kannul.

6

Kord varakevade õhtul, kui Paurson pikkamisi sammus Tennomäe korteri poole, nägi ta tänavatule valgusel Tennomäge vastu tulevat. Paursoni esimene soov oli pöörduda ja ruttu mõnda kõrvaltänavasse kaduda, kuid samas taipas ta, et see oleks rumal ja ettevaatamatu, ning jalutas rahulikult Tennomäele vastu.

Nad kohtusid just tule all ja Tennomägi võttis Paursoni tervituse vastu. Mingi äkiline inspiratsioon sundis Paursoni pöörduma Tennomäe poole, talle kätt sirutama ja ütlema:

„Vabandage, härra Tennomägi, juba mitu korda olen tahtnud teile öelda: ärge pahandage, et ma pole veel tasunud teile oma võlga. Mis teha — mu asjad on väga halvasti, palk väike, võlad suured . . ."

Tennomägi vastas rinnahäälel:

„Jah, pole siis midagi parata, kui lugu nii halb on. Ajame läbi. Ma viimasel ajal ka just väga hädas ei ole. Sain hiljuti maalt raha — mul ju seal sõduritalu. Nii on lood. Noh, kuhu siis praegu lähete?"

„Tahtsin natuke — kellegi poole . . ."

„Kui just väga tähtis õiendus ei ole, kõndige natuke minuga kaasa. Mul pole täna suurem asi tuju. Oli nõu

minna, teate, sinna... eh, noh, natuke istuda „Concordias"... Tulge kaasa, ajame sõna juttu üle hulga aja."

Paurson tundis, kuidas ta süda äkki taguma hakkas nagu haamer.

„Miks ei," pomises ta. „Hea meelega."

Nad hakkasid üheskoos astuma, kuid äkki puudutas Tennomägi rinna kohalt oma palitut, pistis siis käe ruttu põue ja jäi seisma.

„Pagan," pomises ta ja ta häälel oli imelik kume kõla. „Olen raha koju unustanud, teise kuue tasku." Ja ta naeris veidi lollakalt. „Seda pole minuga veel kunagi juhtunud."

Ta pöördus:

„Oodake siin veidi! Üks moment — ja ma olen tagasi."

Kuna Tennomägi kiirete sammudega tuldud teed tagasi ruttas, valdas Paursoni mingi tuim paratamatu eelaimus. Täna p i d i s e e sündima! Ning Paursoni süda tardus äkki ja muutus külmaks, otsekui oleksid ta löögid vähenenud. Ta ärevus jahtus ja Paurson hakkas siitpeale tegutsema nagu automaat.

Kogu õhtu kestis see tundmus. Tennomägi jõi palju, rääkis palju, praalis, tellis endale erilisi orkestripalasid, kutsus tantsijannasid lauda, jootis ja söötis neid ja oli nendega familiaarne. Paurson jõi ja sõi vähe, oli nagu tuim ja unine. Ootus hoidis teda kogu aeg mingis närvilises tarretuses ja ta tundis end võõrana, kaugena, ta häälgi kostis talle endale nagu mitme kilomeetri tagant.

Oli käidud mitmes lokaalis ja hommik ligines juba, kui Tennomägi esines ettepanekuga lõpetada öö kuskil lõbusas kohas, kus olevat ilusaid daame. Paurson oli oma ohvrit kogu aeg hoolega silmas pidanud ja otse nagu mingi teadusliku huviga jälginud ta sõnu, liigutusi, pilke, häälekõla. See oli kõik nagu unenägu.

Pikk, sirge, elegantne mees elas Paursoni ees kogu aeg

nagu ekraanil. Ta oli purjus, tugevasti purjus, — ja see tõi temas esile palju muid peidetud jooni: lapsikuid, kapriislikke, südamlikke, pehmeid, metsikuid, jõhkraid. Tennomäe silmad olid klaasistunud, ta näojooned tardunud ja temagi tegutses nagu automaat. Ta tantsis, rääkis rõvedusi — ja polnud enam see Tennomägi, keda Paurson varem oli tundnud. Paursonil ei olnud tema vastu mingit viha. Ta silmitses teda veidi kohutava uudishimuga, kui tõelist elavat automaati, kelle tema, Paurson, varsti . . . paneb seisma. Näe, keerleb, tantsib, lobiseb, räuskab inimene, noormees, on ülbe, jõhker, mehine, on täiesti inimloom sõna paremas mõttes — ja langeb varsti maha. Ja mis on ta siis? Siis äkki on ta jälle vist see Tennomägi, keda Paurson on seni tundnud, — või koguni on veel üsna midagi muud, väeti ja abitu, mehisuseta, iluta, kõigi nende omadusteta, mis talle praegu annavad suurepärase ja jõulise mehe kuju. Abitu laps, vaene väike loomake!

Kui ta oli jõudnud selle kujutluseni, tundis Paurson äkki, et tal on halb. Ta tundis soovi tagasi tõmbuda kõigest, mis ta oli seni kavatsenud, jätta Tennomägi sinnapaika ja joosta välja — joosta ära metsa, kaugustesse, kaduda jäljetult iseenda ja kõikide eest, et saada rahu ja uinuda igaveseks. Oli imelik tunne, näriv valu südames, masendav õudus kogu elu ja olemise ees, mis oli nii sihitu ja hirmus, nii kalk ja karm, et inimesed olid üksteise vastu nagu tiigrid, nagu hüäänid, nagu kuradid. Paurson nägi lühikesel hetkel enda ees kogu oma elu ja olemise õudust. Kuid k e s, k e s — turgatas talle pähe, — kes on teinud elu ja olemise selliseks saatuslikuks põrguks?! I n i m e s e d ! Praeguse ühiskonna inimesed on võtnud Paursoni südamest kõik, mis seal kunagi head olnud, ja on pannud sinna asemele m ü r k i.

Paursoni käsi sirutub ja võtab kramplikult suure klaasi. Paurson tühjendab klaasi — esimese säärase tänasel ööl —

ning kuuleb kaugelt kõmisevat oma häält, mis Tennomäele midagi seletab:

Ärgu mingu Tennomägi kuhugi, tulgu tema, Paursoni poole. Temal on Tennomäele midagi erakordselt huvitavat pakkuda tänase öö lõpuks. Jah, jah. Tulgu aga.

Tennomägi vaatab Paursoni otsa punetavail silmil, üles-alla kõikuval peal, ja kogu ta olemus on praegu ta purjus pilgus: abitu, vaene, kurnatud inimene.

Paurson võtab jälle klaasi, joob ja seletab:

See pole siit kaugel. Tuleb minna jala — see karastab. Ei ole vaja autot. Paurson toetab Tennomäge, kui vaja.

Tennomägi võtab äkki end kokku, viskab pea kindlalt püsti:

„All right! Kelner, arve!"

Arveõiendustel on ta alati nagu kainenenud. Praalib, sõneleb kelneritega, üleliia ei maksa. Raha peidab hoolega ära.

Väljas on varakevade vaevalt märgatav hommik. Verine kuma punetab idas. Karm tuuleõhk liigutab härmas puude oksi, tuled virvendavad ja asfalt kõmab tühjalt. Ainult mõni auto sõidab saladuslikult mööda, kauguses kõnnib politseinikke.

Nad jõuavad tühjale lagedale linnaäärele. Paurson õiendab midagi oma taskus. Ta räägib midagi Tennomäega, midagi lõbusat ja labast. Tennomägi tahab laulda, Paurson rahustab ja keelab teda.

Siis — Paurson tunneb, et n ü ü d p e a b see sündima! Kas ei või jah?! Kas ei või jah?! Kas ei või jah?!

Ning juba käsi pigistab löögiriista.

Ei!

Mõtle veel! See võib ebaõnnestuda! See on paratamatu. See, mis juhtub, on lõplik sulle ja teisele. Mõtle veel!

Aga kuna Paurson kahtleb, tõuseb ta käsi ja lööb.

Kõlab hirmus karjatus. Tennomägi on äkki maas ja rabeleb Paursoni jalge ees. Ta hääles on loomalik hirm ja inimlik haledus. Ta tõuseb äkki ja komberdab ruttu Paursoni ees kui lastud lind, ta käed otsivad õhust tuge, balansseerivad kui libedal jääl, kitsal purdel.

Kolm hoopi järgneb veel ruttu üksteisele.

7

Tuimalt istub Paurson ja ootab oma lõppu. Ei õnnestunud! Ei vedanud! Ta alistub oma saatusele. Pidi siis tõesti temal ka vedama! Rumal katse. Nüüd on tulnud kord enda kätte. Olgu. Paurson on väsinud. Ta sees on kõik tardunud. Ta ei kahetse midagi. Närul on näru lõpp. Ja ta oli suur näru oma eluga — seda ta endale ei salga. Ja see, mis ta tegi, polnud hoopiski õige lahendus! Ning see teine? Paurson ei kahetse tedagi. Mingi südametunnistuse-piin ei vaeva teda oma teo pärast — selle pärast, et ta teiselt elu võttis. Polnud sellegi elu Paursoni meelest mingi suurem väärtasi kui Paursoni oma, polnud seegi mees kes teab kuipalju väärikamat elu elanud kui tema, Paurson.

Aga siiski tunneb Paurson kuskil sügavamal hingesopis, et talle on ülekohut tehtud. See tunne avaldub temas mõttega: oli seda kõike vaja? Kas ei võinud see kõik teisiti minna, — nimelt kogu Paursoni elu? Niidid vedasid siiapoole, aga miks ei võinud ta ise katsuda vedada teisale?

Paurson ei tea kindlasti, milline see õige elu oleks pidanud olema, aga ta tunneb, et ta oleks võinud siiski ka teisiti elada. Üsna teisiti. Mitte nii, kuidas elasid kõik tema tuttavad, kõik need, keda ta oli näinud enda ümber, — ei, üsna teisiti. Miks ei näinud ta kunagi

teed sinnapoole? Tema pole igatahes seda teed kunagi osanud näha. Ta on käinud harilikku teed, seda, mida käisid teisedki tema ümber, ning sellelt teelt on miski ta viinud veel halvemale.

Ei, Paurson pole osanud näha.

Aga kui kord kevadisel hommikul Paurson seisab oma haua äärel ja näeb viimast korda maailma, ärkab temas midagi, mida ta varem iial pole tundnud. Ta näeb kevadist taevast lõkendavat tulistes jõulistes värvides, roosad pilveribad silmapiiril uinuvad kui kauged laevad, ja puud kohisevad õrnalt, saladuslikult. Kui suur ja lai on siiski elu, kui mõõtmatud ta piirjooned, kui mitmekülgsed ta palged, kui lakkamatud ta võimalused! Midagi sellest aimusest tungib äkki Paursoni hinge, — ta mõistab nüüd seda teist, seda teist elu, millest ta varem iial pole mõistnud unistadagi. Kitsas-kitsas ringis kõndis ta kui inimloom puuris neil radadel, mis tõid ta siia haua äärele! Igalt poolt piirasid teda kui võred — ja seepärast vangla kitsas kong ei tundunud Paursonile palju masendavam kui ta senine elu: kogu ta elu on olnud vangla. See elu on läinud kui vilets kiratsemine, kui tõugu ronimine linnakividel. Kitsad olid need välised piirid, milles liikus Paurson, kuid veel kitsam oli ta hingel, — iial ei tõusnud ta üle oma elu piiride ega aimanud, et väljaspool seda on veel midagi, mida Paurson ega paljud ta kaaskodanikud ei mõista, ei oska, ei taha aimata.

Soe laine tõuseb Paursoni südamesse, miski paisub temas, ta tahaks sirutada käed ja veel viimast korda kaisutada elu — õiget, suurt, kaunist, vaba elu, mida ta iial pole osanud elada oma mutikoopas.

Vennad! tahaks Paurson hüüda. Kas te ei näe seda?! Sirutagem üksteisele käed ja mingem vastu sellele teisele elule — sellele kaunile, inimlikule, vabale, mis

aitaks meid üle kõigist viletsusist. Vennad, astugem' koos u u d e e l l u — ja teie näete, et . . .

Jah, vennad —

Aga juba paukusid püssid ja matsid Paursoni ta hauda, mille talle oli kaevanud tema umbne elu, mida ta polnud osanud suunata nagu kord ja kohus.

1932

SISUKORD

Kaane puulõiked valmistanud

Ernst Kollom.

Vastutav toimetaja [redacted]

Keeleline toimetaja Väino Linask.

Ladumisele antud 3. VII 1945. Trükkimisele antud 6. IV 1946. Paber 56 : 79 cm 1/16. Trükiarv 10 200. Trükitähti trükipoognas 31 920. Trükipoognaid 13,5. Arvutuspoognaid 9,72. MB-02635. Trükikoda „Noor-Eesti", Tartu, Kastani tänav 38. Tellimise nr. 1083.

На эстонском языке.

Р. Рохт, Узкие пределы.

Rbl. 8.50